Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie

Sprawozdanie roczne
2019

Deutsches Historisches Institut Warschau

Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie

Deutsches Historisches Institut Warschau
Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie

Max Weber Stiftung
Deutsche Geisteswissenschaftliche Institute im Ausland

© Deutsches Historisches Institut Warschau

Zamknięcie wydania: 31 marca 2020
Redakcja: Josephine Schwark, dr Annika Wienert, Kinga Wołoszyn-Kowanda
Opracowanie graficzne: Lech Rowiński / Beton
Zdjęcia, o ile nie zaznaczono inaczej: © NIH w Warszawie

Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie
Pałac Karnickich
Aleje Ujazdowskie 39
PL-00-540 Warszawa

dhi@dhi.waw.pl

Sprawozdanie roczne jest dostępne również w niemieckiej wersji językowej.
Obie wersje można pobrać ze strony internetowej:
http://www.dhi.waw.pl/jahresbericht.html
http://www.dhi.waw.pl/pl/sprawozdanie-roczne.html

Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie

Sprawozdanie roczne
2019

Spis treści

Słowo wstępne 3

A. Prace badawcze 4

1. Regionalność i powstawanie regionów 5
2. Religia, polityka i gospodarka w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej 9
3. Nowe konfiguracje imperialne. Dynamika państwa i społeczeństwa w „długim" XIX wieku 12
4. Przemoc i obca władza w XX wieku – „stuleciu skrajności" 15
5. Funkcjonalność historii w późnej nowoczesności 19
6. Wiedza i stosunki naukowe w przestrzeni ideologicznej: mobilność i migracja studentów z Azji Zachodniej i Afryki Północnej do państw „bloku wschodniego" – projekt kooperacyjny w ramach „Wiedza bez granic" 24
7. Publikacje związane z projektami, udział w konferencjach Prace badawcze poza zakresem projektów cząstkowych 27

B. Transfer badań naukowych 34

1. Imprezy naukowe 35
2. Publikacje 72
3. Stypendyści i naukowcy wizytujący 76
4. Wyróżnienia i odznaczenia 78
5. Biblioteka 80

C. Organizacja 82

1. Struktura i zadania Instytutu 83
2. Rada Naukowa 84
3. Partnerzy współpracy 85
4. Pracownicy 86

Słowo wstępne

Szanowni Państwo,

w niniejszym sprawozdaniu jak co roku informujemy Państwa o tym, czym zajmujemy się w Niemieckim Instytucie Historycznym w Warszawie. Na tym jednak bynajmniej nie kończy się cel naszej publikacji. Sprawozdanie roczne traktujemy zawsze również jako zaproszenie do rozmowy, wymiany poglądów i współpracy. Ma ono zarazem wyrażać wdzięczność dla osób, które umożliwiły wszystko, o czym relacjonujemy. Są to oczywiście przede wszystkim pracownicy Instytutu, zarówno w dziale naukowym, jak i poza nim. Serdeczne podziękowania należą się wszelako również centrali Fundacji im. Maxa Webera w Bonn, Radzie Fundacji oraz naszym bratnim instytutom na całym świecie, z którymi podejmujemy coraz więcej wspólnych działań. Projekty te są szczególnie cenne, ponieważ każdy instytut jest autonomiczny pod względem swojego profilu i wyznacza priorytety działalności stosownie do konkretnych potrzeb i zainteresowań badawczych, kooperacji w kraju goszczącym oraz bieżącego dyskursu w najważniejszych dyscyplinach.

Do agendy łączącej różne instytuty należy od 2019 r. projekt „Wiedza bez granic", w którym nasz Instytut połączył siły z Instytutem Orientu w Bejrucie i NIH w Moskwie w celu realizacji badań na temat studentów z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej w socjalistycznych krajach Europy Wschodniej i Środkowej (konkretnie w Związku Radzieckim, Polsce, Czechosłowacji i NRD). Na następnych stronach znajdą Państwo więcej informacji również na ten temat, a także na temat wszystkich innych zespołów badawczych, projektów cząstkowych, imprez, publikacji, stypendiów. Ponadto bardzo się cieszę, że możemy poinformować o dalszym rozwoju i stabilizacji naszych dwóch filii – w Wilnie i Pradze.

Ważnym czynnikiem rozwoju Instytutu pozostaje Rada Naukowa, która w 2019 r. uległa znacznym przekształceniom personalnym. Pożegnaliśmy się z większością jej członków po upływie ich drugiej, a tym samym ostatniej kadencji i powitaliśmy wielu nowych. Cieszymy się na dobrą współpracę, zarysowującą się wyraźnie już teraz.

Nasz Instytut wciąż stawia w swojej pracy na sprawdzone formy działalności naukowej, badań i komunikacji. Rzeczy sprawdzone i wypróbowane łączymy jednak ustawicznie z nowymi elementami i formatami. Należy tu wspomnieć międzynarodowe akademickie seminaria letnie czy cykl filmowy z okazji 30. rocznicy przełomowych wydarzeń roku 1989. Prezentowane przez nas filmy z dziesięciu krajów europejskich były zaproszeniem do historyzującego spojrzenia na polityczne, kulturalne i ideowe dziedzictwo tamtego przełomu i na „etos 1989 roku" – łącznie z pojawiającym się najpierw między wierszami, a w końcu bardzo wyraźnym pytaniem, co dziś z tego (jeszcze) zostało. Z zaproszenia miała okazję skorzystać publiczność we Wrocławiu i w Warszawie. Cykl ten dał nam ponadto okazję do nawiązania ścisłej współpracy z warszawskimi placówkami kulturalnymi krajów, z których pochodziły filmy.

Jednak nie tylko tym, lecz również wielu innym partnerom w Polsce, Niemczech, na Litwie, w Czechach i wielu innych krajach zawdzięczamy większość efektów naszej pracy – dzięki impulsom, współpracy, inspiracjom.

A na koniec ostrzeżenie, do którego autorstwa nie mogę sobie rościć pretensji, o którym jednak powinni Państwo koniecznie pamiętać przed zapoznaniem się z resztą sprawozdania i z rezultatami naszej działalności: Uwaga! Zajmowanie się historią powoduje rozprzestrzenianie się wiedzy i może doprowadzić do trwałej znajomości rzeczy!

Miloš Řezník
Dyrektor Instytutu
Warszawa, marzec 2020 r.

A. Prace badawcze

Innowacyjne badania podstawowe są głównym polem działalności Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie. Również w 2019 roku pracownicy Instytutu badali historię Polski w jej europejskim kontekście, uwzględniając jej całą chronologiczną głębię i szerokie spektrum tematyczne. Prace skupiały się na konkretnych projektach badawczych, w odniesieniu do których można było w szczególny sposób wykorzystać specyficzne atuty i zasoby wynikające z lokalizacji NIH w Warszawie. W centrum zainteresowania znajdowało się pięć następujących obszarów tematycznych:

- Regionalność i powstawanie regionów
- Religia, polityka i gospodarka w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej
- Nowe konfiguracje imperialne. Dynamika państwa i społeczeństwa w „długim" XIX wieku
- Przemoc i obca władza w XX wieku – „stuleciu skrajności"
- Funkcjonalność historii w późnej nowoczesności

Nowością był udział w projekcie kooperacyjnym „Wiedza i stosunki naukowe w przestrzeni ideologicznej: mobilność i migracja studentów z Azji Zachodniej i Afryki Północnej do państw ‚bloku wschodniego'". Ten projekt badawczy jest realizowany wspólnie z Instytutem Orientu w Bejrucie i NIH w Moskwie. W warszawskim Instytucie są opracowywane dwa projekty cząstkowe, ulokowane w zespole badawczym nr 4.

Działalność zespołów badawczych obejmuje zarówno wszystkie pojedyncze projekty pracowników naukowych Instytutu, jak i projekty stypendystów, praktykantów oraz naukowców wizytujących. Wyznaczone obszary tematyczne tworzą dzięki temu wspólny horyzont badawczy, umożliwiający efektywną dyskusję i pracę nad zagadnieniami, które można i należy rozpatrywać w kontekście międzynarodowym.

1. Regionalność i powstawanie regionów

Plakat konferencji zespołu badawczego „Twórcy regionów w Europie Środkowo-Wschodniej" (detal).

Powstanie tego zespołu badawczego jest odpowiedzią na rosnące w ostatnich latach znaczenie regionalnych perspektyw badawczych. Są one po pierwsze wykorzystywane w sposób heurystyczny do analizowania procesów historycznych. Próbuje się przy tym stosować zasadę, aby unikać skupiania się na kategoriach narodowych i państwowych. Po drugie, do historyzującej analizy regionalnych kategorii i regionalności stosowana jest, w kontekście strukturalnym jak i dyskursywnym, perspektywa regionalna.

Region jest z definicji częścią całości, tzn. może on być postrzegany wyłącznie jako jednostka, która podporządkowana jest obszarowo i funkcjonalnie innej nadrzędnej jednostce. Oznacza to, że każde zajmowanie się kategoriami regionalnymi jest jednoczesnym zajmowaniem się procesami asymilacji i dyferencjacji. Integracja i dezintegracja są w tym wypadku, mimo ich wzajemnej sprzeczności, przedmiotem dyskusji jako „dialektyczna jedność". Temat ten jest wysoce kontrowersyjny w dyskursach kulturowych i politycznych, przez co staje się społecznie niesłychanie istotny.

Regionalności tworzą funkcjonalnie zmienne konfiguracje, których przemiany historyczne należy zbadać. Ponieważ zajmując się regionalnością nieustannie natykamy się na kwestie różnorodności i jedności, na pierwszym planie znajdują się pytania dotyczące strukturalnej regionalizacji z jednej strony oraz różnych dyskursów regionalistycznych z drugiej. Jakie regionalności formują się w jakim kontekście, z jakim odniesieniem do jakich „nadrzędnych" bytów? Jakie regionalne struktury powstają i jakie regiony są w sensie dyskursywnym „pomyślane"? Jakim historycznym i funkcjonalnym przemianom podlegają te figuracje? Jaką siłą legitymizacyjną dysponowały one w przeszłości i dysponują teraz?

Wobec dużej roli, jaką odgrywały regionalizm i powstawanie regionów w historii ziem polskich niemal wszystkich epok, począwszy od średniowiecza, a na teraźniejszości skończywszy, ziemie polskie stanowią idealny punkt wyjścia dla środkowo(-wschodnio)europejskich, a częściowo i ponadregionalnych porównań. Potencjał ten powinien zostać wykorzystany w poszczególnych przedsięwzięciach naukowych. Jak wynika z zarysowanego powyżej ogólnego katalogu pytań badawczych, tematyka wymaga wręcz podejścia inter- i transdyscyplinarnego. Ponadto wiele działań tego zespołu pokrywa się z innymi przedsięwzięciami naukowymi NIH w Warszawie.

Ołtarz główny Kościoła Podwyższenia Krzyża Świętego w Gubinach z herbem fundatora biskupa Tomasza Franciszka Czapskiego, 1732/33.
Fot. Sabine Jagodzinski

Projekt cząstkowy 1:

Reprezentacje tożsamości szlacheckiej w Prusach Królewskich w XVII i XVIII wieku

Opracowanie: dr Sabine Jagodzinski

Badaczka analizuje w tym projekcie przejawy szlacheckich kultur reprezentacji w Prusach Królewskich. Odwołując się do architektury, sztuki i rzemiosła artystycznego, które powstawały wówczas na zamówienie najznakomitszych rodów magnackich, pyta o formy identyfikacji rdzennej szlachty pruskiej.

W kontekście wniosku, że elity przejawiały silną – choć ulegającą zmianom – więź z Prusami, cieszącymi się sporą autonomią w Rzeczpospolitej, demonstruje, jakie odniesienia można zaobserwować na płaszczyźnie artystycznej reprezentacji i form identyfikacji szlachty.

W roku sprawozdawczym badaczka przeprowadziła kwerendę w archiwach i muzeach w Toruniu i Pelplinie, a także wyszukała i sfotografowała oryginały zachowane w Grudziądzu i okolicach. W pogłębiony sposób przeanalizowała sakralne fundacje Działyńskich i Czapskich w rejonie Łąk Bratiańskich oraz Nowego Miasta Lubawskiego i napisała rozdział poświęcony temu kompleksowi. Skonkretyzowała w nim – zaobserwowane już jako istotny element reprezentacji szlacheckiej w Prusach Królewskich – duże regionalne znaczenie i zakres oddziaływania katolickich sieci współpracy. Analizy ikonograficzne wykazały manifestacje lojalności wobec Rzeczpospolitej, Prus oraz więzi lokalne. Badaczka zmieniła strukturę planowanej monografii i stworzyła koncepcję kolejnych rozdziałów. Sporządziła listę obiektów o różnych parametrach, żeby za pomocą systemu informacji geograficznej ArcGIS przeprowadzić kartowania i dokonać ich ewaluacji.

Sprawozdawczyni przedstawiła rezultaty projektu badawczego na 35. Zjeździe Niemieckich Historyków Sztuki w Getyndze i opracowała je jako artykuł na temat szlachty i miast w Prusach Królewskich do tomu zbiorowego „Borders, Borderlands, Language". Stworzyła również koncepcję warsztatów z historii sztuki w marcu 2020 r., poświęconych tematowi projektu. Ich celem jest przedyskutowanie jego głównych zagadnień z ekspertami.

Na początku roku sprawozdawczego badaczka (wspólnie z Aleksandrą Kmak-Pamirską i Milošem Řezníkiem) wydała publikację, która była pokłosiem konferencji „Regionalność jako kategoria historyczna", zorganizowanej przez zespół badawczy 1 w listopadzie 2016 r. Głównie w jej rękach spoczywało przygotowanie konferencji następczej (13–15 maja) pod tytułem „Twórcy regionów w Europie Środkowo-Wschodniej". Po jej zakończeniu podjęto decyzję o publikacji wybranych referatów. Niektóre teksty są już gotowe i mogą być redagowane i przekładane na niemiecki.

Przetłumaczona we współpracy z Muzeum Pałacu w Wilanowie rozprawa doktorska badaczki została zredagowana i przygotowana do składu. Poza tym wznowiono pracę redakcyjną nad tomem pokonferencyjnym „Szlachta na pograniczu" (wraz z Miłosławą Borzyszkowską-Szewczyk i Milošem Řezníkiem). Badaczka zajęła się koordynacją i weryfikowała przekłady polskich referatów. Obie publikacje ukażą się zapewne wiosną 2020 r.

Jako członkini Grupy Roboczej Niemieckich i Polskich Historyków Sztuki i Konserwatorów Zabytków badaczka wzięła udział w 27. Konferencji Grupy w Warszawie. Razem z Aniką Wienert prezentowała tam projekty badawcze i możliwości wsparcia dla historyków sztuki w warszawskim NIH, aby zwiększyć ich znajomość. Brała wreszcie udział w doskonaleniu zawodowym pracowników Fundacji im. Maxa Webera w Bonn. Poza tym była aktywna jako rzeczniczka pracowników naukowych (do lutego).

W ramach zajęć dydaktycznych w semestrze zimowym 2018/2019 poprowadziła seminarium blokowe w Instytucie Historii Sztuki i Obrazu Uniwersytetu Humboldtów w Berlinie na temat wczesnonowożytnych mediów wizualnych w okresie wojen tureckich.

Promocja dziedzictwa kulturowego: Kaszubski Park Gigantów w Stryszej Budzie, 2018.
Fot. Miloš Řezník

Projekt cząstkowy 2:

Zróżnicowanie regionalne, etniczność i kultura historyczna. Kaszuby w XX wieku

Opracowanie: prof. dr hab. Miloš Řezník

Niniejszy projekt cząstkowy łączy perspektywy zespołów badawczych 1 i 5, skupiając się na „endogennym" różnicowaniu regionalno-etnicznego dyskursu przestrzeni przez kulturę historyczną i związane z nią praktyki. Na pierwszym planie znajdują się pytania o sposoby wewnętrznej regionalizacji wizji kaszubskiej (małej) ojczyzny, o to, jakie jednostki regionalne są w ich ramach definiowane, jaką symboliczną rolę pełnią poszczególne (pod)regiony i jaki jest udział kultury historycznej w tych procesach.

Badacz kontynuował kwerendę w literaturze i źródłach – głównie w Warszawie, Gdańsku i Wejherowie. Jednym z nowych priorytetów badawczych była autohistoryzacja ruchu kaszubskiego, czyli zagadnienie, jak w dyskursie kaszubskiego aktywizmu regionalnego staje się on autoreferencyjnym miejscem pamięci. Badacz poświęcał nadal szczególną uwagę publicystyce i literaturze z regionu Kaszub i Pomorza Gdańskiego, tym razem kładąc akcent na reportaże historyzujące i powieści historyczne. Podróże studyjne odbywał głównie na środkowe i zachodnie Kaszuby oraz Pomorze Tylne. Chodziło w nich konkretnie o obserwację, dokumentację i analizę regionalnej muzealizacji kultury kaszubskiej oraz innych form prezentacji, a także o badanie narracji stanowiących ich podstawę.

Działania organizacyjne służyły do silniejszego osadzenia tematu w ogólnych badaniach nad regionalizmem i regionalnością. Sprawozdawca rozwijał zwłaszcza współpracę z Pracownią Badań nad Narracjami Pamięci Pogranicza na Uniwersytecie Gdańskim oraz Instytutem Polonistyki Uniwersytetu Wrocławskiego. Wspólnie z tym ostatnim instytutem została zorganizowana niemiecko-polsko-czeska konferencja w Polanicy-Zdroju, w której uczestniczył również Leibniz-Institut Historii i Kultury Europy Środkowej i Wschodniej (GWZO) w Lipsku. Z tymi partnerami przygotowywano ponadto publikacje na wspólne imprezy.

Rozmaite aspekty głównych tematów zespołów badawczych 1 i 5 były przedmiotem wielu referatów i artykułów, wnikających w historyczną kategorię regionalności nie tylko w kontekście kaszubsko-pomorskim. Sprawozdawca ukończył prace w finansowanym z polskich środków krajowych projekcie kooperacyjnym poświęconym pomorskim i kaszubskim mitom i symbolom, a związanym z Instytutem Kaszubskim w Gdańsku. Do wykonania pozostały jeszcze prace redakcyjne. Badacz zaczął pisać lub ukończył wiele tekstów, między innymi na temat transregionalności pamiętnych postaci pomorskich na przykładzie Elżbiety Pomorskiej czy kategorii „historycznych przeprosin" w aktualnym dyskursie politycznym i kulturowym.

Sprawozdawca zajmował się ponadto redakcją wielu tomów pokonferencyjnych, a także niemieckiego przekładu książki Jacka Staszewskiego „Polacy w osiemnastowiecznym Dreźnie". Niezależnie od udziału w zespołach badawczych ukończył prace nad przygotowywanymi zespołowo niemiecko-czesko-słowackimi materiałami dydaktycznymi do nauczania historii (z własnymi rozdziałami o historii XIX wieku i pierwszej wojnie światowej) do wydania niemieckiego. Po publikacji w Niemczech posunęło się do przodu przygotowywanie wydania czeskiego. W zaawansowanym stadium jest monografia na temat szlachectwa i systemowej akulturacji galicyjskiej arystokracji w monarchii habsburskiej w dwóch pierwszych dekadach XIX wieku.

Badacz opiekował się trzema pracami doktorskimi oraz udzielał się jako recenzent dla Akademii Nauk Republiki Czeskiej, Austriackiej Akademii Nauk, Niemieckiej Wspólnoty Badawczej, dla grupy czasopism i wydawnictw w Niemczech, Czechach i Polsce oraz w przewodach doktorskich, postępowaniach habilitacyjnych, a także postępowaniach o nadanie tytułu profesora na różnych uniwersytetach.

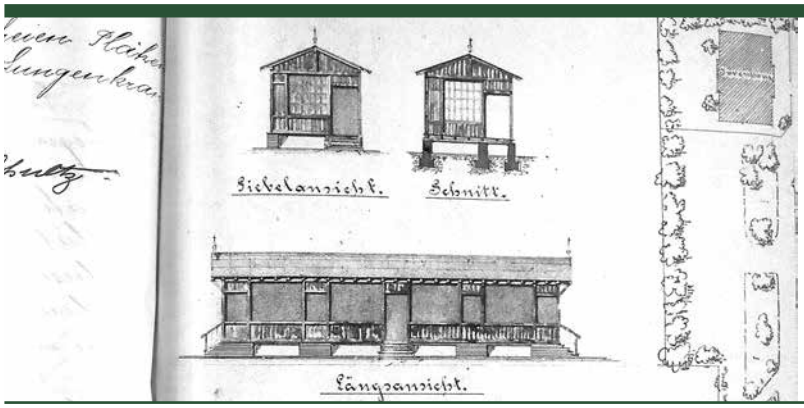

Szkice firmy Hielle & Dittrich w Żyradowie dla sali do leżakowania w szpitalu, 1903.
Źródło: Archiwum Państwowe w Warszawie, oddział w Grodzisku Mazowieckim, sygn. 1749

Projekt cząstkowy 3:

Przestrzenność społeczeństwa: instytucje socjalne w miastach przemysłowych Europy Środkowej

Opracowanie: dr Zdeněk Nebřenský

Projekt jest poświęcony zagadnieniu budowy instytucji socjalnych takich jak łaźni i kuchni publicznych, mieszkań komunalnych, szpitali, przedszkoli czy bibliotek publicznych w czeskim mieście Broumovie/Braunau, w mazowieckim Żyrardowie i dolnośląskiej Bielawie/Langbielau w drugiej połowie XIX wieku. Broumov to zabytkowe miasteczko z kościelną własnością ziemską benedyktynów. Miał również długą tradycję protoindustrializacji. Żyrardów natomiast został założony dopiero na początku XIX wieku, a w latach osiemdziesiątych owego stulecia przeobraził się w ważne miasto fabryczne. Bielawa była dużą wsią przemysłową, a prawa miejskie otrzymała dopiero w latach międzywojennych. Wszystkie trzy miasteczka należały do różnych kontekstów imperialnych, co wiąże się z odmiennymi warunkami ramowymi w zakresie stosunków władzy, a także prawa i administracji. Jednym z ważnych zagadnień projektu jest to, czy owe konteksty i warunki ramowe oddziaływały również w odmienny sposób na tworzenie instytucji socjalnych. Z perspektywy analitycznej projekt bada oddziaływanie ustawodawstwa socjalnego, rozporządzeń władz i przepisów budowlanych na budowę i przestrzeń instytucji socjalnych.

Wspólną cechą analizowanych miast jest to, że silne piętno odciskał na nich przemysł włókienniczy. Wspomniane instytucje powstawały dla zatrudnionych w tej gałęzi przemysłu. W zaborze pruskim i rosyjskim oraz w Czechach – inaczej niż w zachodnioeuropejskich regionach przemysłowych – ośrodki przemysłu włókienniczego zaliczały się do największych pracodawców. Stanowią zatem przypadek typowy dla tej części kontynentu.

W 2019 r. badacz zajął się kwerendą i badaniem archiwów w odniesieniu do historii Żyrardowa. Z tej analizy wynika, że od końca lat osiemdziesiątych XIX wieku miasto przeżywało dynamiczny rozwój. W ciągu kilku lat liczba pracowników fabryki włókienniczej – a w związku z tym także mieszkańców – zwiększyła się dziesięciokrotnie. Do miasta napływali ludzie z całej Europy Środkowej, m.in. z Czech, Śląska, Galicji i Białorusi. Przedsiębiorstwo włókiennicze, do którego należała większość parcel i budynków w mieście, reagowało na to budową domów dla urzędników i robotników, szkoły, kościoła i Domu Ludowego. Zasoby archiwalne dotyczące dziejów miasta i fabryki zawierają wiele szkiców, planów sytuacyjnych i zezwoleń budowlanych, które umożliwiają prześledzenie całej transformacji przestrzeni miejskiej. Szybka rozbudowa miasta i wzrost liczby ludności prowadziły do konfliktów między zarządem fabryki, urzędem budowlanym a mieszkańcami, którzy próbowali urządzać sobie domy według własnych potrzeb i interesów.

Projekt zaprezentowano w trakcie seminarium historii Europy Wschodniej na Uniwersytecie Justusa Liebiga w Gießen oraz dorocznej konferencji European Labour History Network w Amsterdamie. Podczas konferencji „Twórcy regionów w Europie Środkowo-Wschodniej" badacz wygłosił referat na temat „'Region gospodarczy' jako konstrukcja semantyczna w dyskursie historycznym".

Sprawozdawca przeznacza połowę swojego czasu pracy na zadania organizacyjne, związane z kierowaniem filią warszawskiego NIH w Pradze. Filia ściśle współpracuje z praskim oddziałem monachijskiego Collegium Carolinum, Akademią Nauk Republiki Czeskiej oraz Uniwersytetem Karola w Pradze. W ramach tych kooperacji zorganizowała osiem wykładów niemieckich historyków w Pradze. W semestrze zimowym we współpracy z Uniwersytetem Karola opracowała koncepcję kolokwium z zakresu historii kultury z czterema wykładami gościnnymi.

2. Religia, polityka i gospodarka w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej

Quentin Massys: Bankier z żoną, olej na desce, 1514. Źródło: Wikipedia

Od wczesnego średniowiecza dokonywały się w Polsce zasadnicze procesy przemian, innowacji i modernizacji, które z punktu widzenia elit miały doprowadzić do zreformowania i ocalenia Rzeczypospolitej. O ile przodująca rola szlachty w tych procesach jest od dawna przedmiotem szczegółowych badań, to względnie mało uwagi poświęcano dotychczas dwóm potencjalnie ważnym czynnikom – po pierwsze Kościołowi i religii, a po drugie gospodarce. O mobilizujących impulsach i stymulowaniu modernizacji ze strony polityki kościelnej i konfesyjnej, struktur kościelnych i wyznaniowych, splecionych ze sobą w skali całego kontynentu elit i dynastii oraz powiązań intelektualnych i artystycznych wiadomo stosunkowo niewiele. Badania zogniskowane na koncentracji władzy, administracji i gospodarki w średniowiecznej Polsce i Rzeczpospolitej szlacheckiej mogą posłużyć nowemu zrozumieniu tych zagadnień. W centrum uwagi znajdują się bezpośrednie oddziaływanie religii i gospodarki na politykę oraz współczesne próby jego wyjaśnienia. Główną rolę odgrywają zagadnienia kontaktów międzywyznaniowych i międzyreligijnych, zarządzania konfliktami i mediacji oraz temat monetyzacji i komercjalizacji w kontekście europejskim. Umożliwia to przyjrzenie się dawnej Europie z bardziej niż dziś zróżnicowanymi granicami językowymi, kulturowymi i politycznymi.

Lucas Cranach młodszy (warsztat): Portet Zofii Jagiellonki, olej na blasze miedzianej, ok. 1565.
Źródło: Muzeum Czartoryskich, Kraków

Projekt cząstkowy 1:

Marrying Cultures: Queens Consort and European Identities 1500–1800

Opracowanie: dr hab. Almut Bues
(do 31 sierpnia 2019 r.)

W okresie sprawozdawczym zagadnienia badawcze oscylowały nadal głównie wokół tematu dynastii oraz zadań i możliwości księżnych. W epoce wczesnonowożytnej rodziny przybrane były regułą. Można postrzegać *famiglia* jako proces dynamiczny, w którym spotykały się i rozchodziły rozmaite konstelacje jednostek, wnoszących z kolei do rodziny swoje otoczenie. Jej członkowie należeli do różnych grup wiekowych, pokolenia nierzadko krzyżowały się ze sobą, a rodzina nuklearna była wyjątkiem.

Na przykładzie Zofii Jagiellonki badaczka przeanalizowała królewskie środowisko jej pochodzenia oraz działania w rodzinie, do której weszła. Zofia potrafiła zręcznie dochodzić do porozumienia z przybranymi dziećmi, należącymi w większości do jej pokolenia, zharmonizować złe relacje między jej małżonkiem a jego synem i poprawić pozycję nieślubnej rodziny męża. Również jako wdowa zdołała kontynuować „królewski" tryb życia.

Drugim priorytetem prac była zbadana dotychczas w znikomym stopniu działalność księżnej Anny Meklemburskiej, prawdziwej *first lady* Kurlandii i Semigalii, oraz jej córek. Księżna, która dorastała na czołowych dworach doby reformacji, wniosła istotny wkład w stworzenie dworu książęcego w Mitawie – jej siedzibie jako wdowy, a później stolicą księstwa.

Dobrze poinformowana księżna pomagała na swój sposób ugruntować nowy system władzy i administracji w księstwie. Swoimi dobrami zarządzała samodzielnie, podejmowała działania finansowe, zakładała kościoły i szpitale. Obszerna korespondencja władczyni odzwierciedla jej kulturową przynależność do sieci północnoeuropejskich książąt i księżnych luterańskich. Córka Anna była przez pewien czas damą dworu na polskim dworze królewskim, a córka Elżbieta poślubiła księcia Cieszyna.

Zausznica typu Świątki, jedna z najbardziej rozpowszechnionych ozdób w Wielkopolsce.
Źródło: Muzeum Narodowe w Kielcach

Projekt cząstkowy 2:

Momenty monetyzacyjne, strefy komercjalizacji czy fiskalne krajobrazy walutowe? Sieci redystrybucji srebra a społeczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej (800–1200)

Opracowanie: dr hab. Dariusz Adamczyk

Przedsięwzięcie finansowane do 31 maja przez Niemiecką Wspólnotę Badawczą i kontynuowane od 1 listopada dotyczy zagadnienia, czy użytkowanie metali szlachetnych odpowiadało logice *homo politicus*, czy raczej *homo oeconomicus*. Czy ich stosowanie ograniczało się zatem tylko do ekonomii prestiżu i darów, komunikacji symbolicznej i handlu dalekosiężnego, czy też znajdowały się one również w obrocie w handlu regionalnym i lokalnym? W jaki sposób można „zmierzyć" stopień upieniężnienia i od kiedy można mówić o komercjalizacji? I wreszcie: czy monetyzacja była procesem linearnym, czy też charakteryzowała się raczej brakiem ciągłości?

Aby uczynić zadość złożoności przemian historycznych i nie objaśniać ich monokauzalnie ani jednowymiarowo, badacz opracował zestaw wskaźników, służących do analizy danych konstelacji i parametrów. Punktem wyjścia jest kilkaset znalezisk srebrnych skarbów oraz liczne pojedyncze znaleziska monet z osad, grodów i cmentarzysk, które odkopano lub przypadkowo odkryto w Europie Środkowo-Wschodniej i które są datowane na IX–XII wiek. Sprawozdawca bierze pod uwagę dokonania pokrewnych dziedzin, czyli archeologii i antropologii kulturowej, i za pomocą stworzonej bazy danych włącza je do analizy zagadnień z zakresu nauk historycznych. Kolejny element opracowania polega na rekonstrukcji i kontekstualizacji trans- i interkontynentalnych sieci handlu w przestrzeni i czasie. Ma to być opartym na metodach interdyscyplinarnych przyczynkiem do badania zarówno form interakcji i komunikacji w łonie poszczególnych społeczeństw Europy Środkowo-Wschodniej, jak i wzajemnych powiązań i oddziaływań między rozmaitymi podmiotami w zachodniej Eurazji.

W 2019 r. sprawozdawca ukończył część pierwszą planowanej monografii. W kilku rozdziałach naświetlił chronologię i geografię sieci redystrybucji srebra od IX do początku XII wieku oraz późniejszą regionalizację bicia monet w Polsce. Ostatni z nich zawiera obejmującą różne okresy i regiony analizę wzajemnych powiązań. Rozważana jest ich wewnętrzna struktura pod kątem określonych właściwości. Chodzi tu o infrastruktury transferu metali szlachetnych i logiki dystrybucji monet, powiązania bądź interakcje interpersonalne, rytmy koniunkturalne, a z drugiej strony strukturalne załamania oraz funkcje.

Ponadto powstały pierwsze cztery rozdziały drugiej części monografii. Dotyczą one różnych monetarnych, fiskalnych i społecznych konstelacji używania metali szlachetnych w IX i X wieku. Mowa jest między innymi o zagadnieniu, dlaczego liczne znaleziska, zwłaszcza w Wielkopolsce, zawierały tak zwane srebro siekane. Wysoki stopień rozdrobnienia kolczyków i kabłączków skroniowych, bransolet i naszyjników czy kaptorg (małych ozdobnych pojemników) prowadzi do wniosku, że miały być „zdewaluowane" i zakopane. Przecinanie biżuterii nie wynikało zatem z zapotrzebowania na mniejsze jednostki pieniężne na rynkach lokalnych. Takie postępowanie przypomina raczej ceremonie znane jako potlacz, podczas których rozdawano, a niekiedy niszczono wartościowe przedmioty, aby przez demonstrowanie własnego bogactwa zapewnić sobie wysoką pozycję społeczną. Tego rodzaju uroczystości służyły więc jako pasy transmisyjne symbolicznej komunikacji między władcą a jego poplecznikami.

3. Nowe konfiguracje imperialne. Dynamika państwa i społeczeństwa w „długim” XIX wieku

Dworzec w Lidzie ok. 1900.
Źródło: Litewskie Muzeum Sztuki

Rozbiory Rzeczypospolitej przerwały fazę kryzysu i przełomu w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim. Przeobrażenie imperialnego układu sił w Europie Środkowej kosztem Rzeczypospolitej położyło również kres próbom wewnętrznej reformy tego zdecentralizowanego państwa o charakterze unii. Nastąpiło teraz konsekwentne wcielanie ziem polskich i litewskich do trzech imperiów rozbiorowych. Wilno, Warszawa, Poznań i Kraków stały się peryferiami w stosunku do ośrodków w St. Petersburgu, Berlinie i Wiedniu.

Już po krótkim czasie proces ten przerwały wojny napoleońskie, które przyniosły temu regionowi nowe rozumienie państwa i prawa. Francuski *code civil* stał się prawnym fundamentem rozwoju kapitalistycznych stosunków produkcji. Jednocześnie spustoszenia spowodowane kampaniami wojennymi, a także kolejne nowe konfiguracje terytorialne – jak choćby krótka faza panowania pruskiego w Warszawie, Białymstoku i Suwałkach – hamowały gospodarcze przejście do nowej epoki. W toku długiego procesu, który rozpoczął się po kongresie wiedeńskim i trwał do pierwszych dekad XX wieku, trzy imperia przekształciły się w nowoczesne organizmy państwowe, które w zupełnie nowy sposób zdefiniowały wzajemne relacje między państwem, przestrzenią i społeczeństwem.

W toku tej długofalowej terytorializacji mocarstwa rozbiorowe wzmacniały swoją obecność na prowincji, ale coraz wyraźniejsza stawała się również obecność peryferyjnych protagonistów w centrach imperiów. Poszczególne projekty badają wzajemny związek między modernizacją struktur państwowych a przemianami społecznymi, które znajdowały wyraz w gospodarce, nauce i kulturze, pod względem politycznym zaś ustawicznie kierowały się przeciwko władzy imperialnej. Wynikające stąd konflikty zostały w znacznej mierze zbadane we wcześniejszych pracach, poświęconych powstaniom w zaborze rosyjskim, stłumieniu ruchów liberalno-narodowych i tak zwanemu kulturkampfowi w Prusach oraz wywalczeniu znacznej autonomii w łonie monarchii habsburskiej przez Galicję. W tym zespole badawczym wstępna faza nowych konfiguracji imperialnych na początku XIX wieku jest postrzegana jako przełom epok. Poszczególne projekty stawiają pytania o długofalowe oddziaływanie procesów politycznych, ekonomicznych i społecznych, które rozpoczęły się w tym okresie, a uwidoczniły w pełni na ogół dopiero w drugiej połowie XIX wieku.

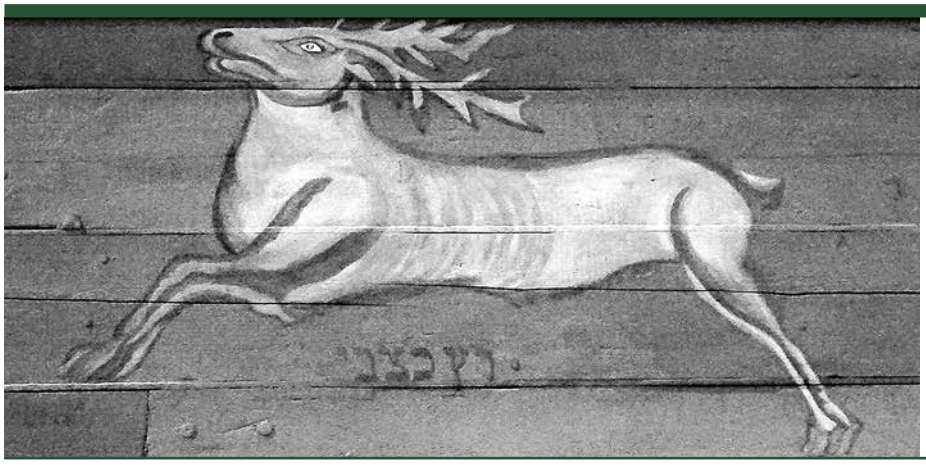

Synagoga w Pokrojach, detal.
Fot. Michael Leiserowitz

Projekt cząstkowy 1:

Przekształcenia obszarów działalności żydowskich kupców 1772–1850

Opracowanie: prof. dr hab. Ruth Leiserowitz

Działalność żydowskich kupców na terenie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego – części Rzeczypospolitej Obojga Narodów – w dobie rozbiorów Polski i w okresie późniejszym, przed budową kolei, znajdują się w centrum uwagi projektu cząstkowego. Chodzi o zbadanie, na ile rozczłonkowanie terytorialne i nowa przynależność państwowa przekładały się na sposób prowadzenia interesów przez tych kupców, na ich działalność i stosunki z otoczeniem.

Celem projektu jest opis przeobrażeń od Rzeczypospolitej Obojga Narodów do żydowskiej strefy osiedlenia oraz weryfikacja, czy i w jaki sposób żydowscy protagoniści, na których ogniskuje się badanie, postrzegali te historyczne przemiany. Ponadto mają zostać zademonstrowane nowe umiejscowienia i orientacje na podzielonym obszarze.

W 2019 r. badaczka kontynuowała kwerendę w archiwach (w Rosyjskim Archiwum Państwowym w Petersburgu, w Tajnym Archiwum Państwowym w Berlinie oraz w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie), a także w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej. Uzupełniała również bibliografię dotyczącą bieżących badań. Dokonała ewaluacji obszernych list podatków i danin z jednego z miasteczek o wysokim odsetku ludności żydowskiej w latach dwudziestych i trzydziestych XIX wieku. Na podstawie tego materiału można zademonstrować, jak ściśle spleciona ze sobą była egzystencja gospodarcza polskich, litewskich, żydowskich i niemieckich mieszkańców w owym miasteczku. Można również wykazać, że prawie wszystkie rodziny żydowskie – nawet bezrolne – posiadały zwierzęta gospodarskie (krowy). Jest zarazem widoczne, w jaki sposób zmiany polityczne prowadziły do konsekwencji gospodarczych, na przykład w postaci utraty prestiżowej dotychczas pozycji przez handlarzy soli. Materiał ten posłużył sprawozdawczyni do napisania jednego z rozdziałów książki.

Na temat projektu badaczka wygłosiła w czerwcu wykład na konferencji w Wilnie. Ponadto ukończyła obszerny tekst – podsumowanie pierwszych rezultatów badań – pod tytułem „Litvak Traders and Their Spatial Dimensions at the Turn of the 19th Century" do planowanego tomu „'Space' as a Category in the Research of the History of Jews in Poland (16th–19th c.)". W okresie sprawozdawczym redagowała razem z Marią Cieślą teksty do tej pracy zbiorowej i brała udział w tworzeniu wstępu.

Oprócz tego sprawozdawczyni uczestniczyła w końcowych pracach w projekcie „Klaipėda Region 1945–1960: The Formation of a New Society and Its Reflections in Family Stories", finansowanym przez Litewską Radę Naukową i realizowanym przez Uniwersytet w Kłajpedzie (Center for Study of Social Change and Institute of Baltic Region History and Archaeology). Prace te polegały głównie na końcowej redakcji zbiorowej monografii. Do jej innych działań należała redakcja językowa manuskryptu Iwony Dadej „Beruf und Berufung transnational. Deutsche und polnische Akademikerinnen in der Zwischenkriegszeit" do publikacji w serii „Einzelveröffentlichungen des DHI Warschau", przekładu książki Haliny Beresnevičiūtė (niem. „Krise der Loyalität") oraz prace redakcyjne nad niemieckim przekładem książki Andrzeja Ledera „Prześniona rewolucja" (niem. „Polen im Wachtraum").

Dalszy związek z projektem miała opieka nad jedną doktorantką, pisanie recenzji, opieka nad pracami licencjackimi i magisterskimi, odbieranie egzaminów oraz prowadzenie seminarium magisterskiego (zajęcia blokowe) na Uniwersytecie Humboldtów w Berlinie w semestrze zimowym pod tytułem „Dysydenctwo i opozycja ponad granicami. Wschodnioeuropejski ruch praw obywatelskich w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych".

Model Brygidek w pomieszczeniu dla zmiany warty w tymże więzieniu, Lwów 2019.
Fot. Felix Ackermann

Projekt cząstkowy 2:

Panoptikon. Historia więziennictwa na terytorium Polski i Litwy w okresie rozbiorów

Opracowanie: dr Felix Ackermann

Sprawozdawca bada modernizację więziennictwa w Polsce i na Litwie w okresie rozbiorów jako elementu terytorializacji władzy w Europie Środkowej. Na podstawie porównania sytuacji wewnątrz imperium analizuje zmianę przeznaczenia klasztorów opuszczonych po rozwiązaniu zakonów oraz budowę nowych więzień. Przyglądając się zmianie biurokratycznego podejścia do religii, pracy i polityki, rozpatruje procesy transferów między imperiami, aby wykazać, że silny wpływ na modernizację miała również wiedza o praktycznych niepowodzeniach.

W 2019 r. badacz systematycznie eksplorował archiwa w Moskwie, Poznaniu, Lwowie, Berlinie i Warszawie. Zapiski osobiste oraz druki demonstrują ożywiony transfer idei między różnymi mocarstwami rozbiorowymi. W pierwszej połowie XIX wieku dyskursy reform znajdowały odzwierciedlenie głównie w normatywnych dokumentach więziennych, w których zapisane były reguły odbywania kary. W odniesieniu do wszystkich trzech zaborów można z nich wyczytać szczególną rolę praktyk religijnych dla resocjalizacji więźniów – przynajmniej w teorii. Rola ta malała w ciągu XIX wieku. Coraz ważniejsze dla planów zarządów więzień stawały się natomiast koncepcje dotyczące pracy jako praktyki resocjalizacyjnej. Badania przeprowadzone przez badacza w archiwach uwypuklają rozwój nowoczesnych państwowych form pracy tymczasowej oraz udział więzień jako zakładów produkcyjnych w kapitalistycznym rynku, a także rolę pracy więźniów w budowie nowych więzień, choćby na wschodzie Galicji w Drohobyczu i Stanisławowie.

Inna część pracy empirycznej polega na eksploracji historycznych miejsc, w których mocarstwa rozbiorowe prowadziły w XIX wieku więzienia karne. W związku z tym badacz odwiedził użytkowane do dziś zakłady penitencjarne: dawne centralne więzienie Prowincji Poznańskiej we Wronkach i były klasztor brygidek w ukraińskim Lwowie – najstarsze więzienie w regionie, oddane do użytku już w 1784 r.

Doniosłe znaczenie dla umieszczenia projektu badawczego w kontekście międzynarodowym miały zorganizowane wraz z lwowskim Centrum Historii Miejskiej Europy Środkowo-Wschodniej warsztaty na temat związków więzień z otaczającymi je miastami. Podczas tej imprezy nawiązali ze sobą kontakt badacze, którzy zajmują się podobnymi zagadnieniami w innych kontekstach geograficznych. Za sprawą warsztatów wiedza o więzieniu Brygidki poniekąd powróciła do tego nadal użytkowanego zakładu karnego, gdyż tam właśnie odbywała się część dyskusji. Takie komunikowanie rezultatów dociekań w kontekście społecznym, w którym były i są prowadzone więzienia, jest ważną zasadą badań. Dlatego sprawozdawca wziął również udział w publicznej dyskusji o zmianie przeznaczenia więzienia na Łukiszkach w Wilnie.

Badacz publikował artykuły o polityce naukowej we „Frankfurter Allgemeine Zeitung" i „Neue Zürcher Zeitung" oraz udzielał się jako recenzent naukowy dla Humboldt-Gesellschaft, Uniwersytetu Karola w Pradze, Instytutu Historii Europejskiej im. Leibniza w Moguncji oraz Open Society Foundations w Nowym Jorku. Był przewodniczącym jury nagrody książkowej im. Georga Dehio, a od tego roku jest członkiem Rady Naukowej czasopisma „Almanach Warszawy", wydawanego przez Muzeum Warszawy, oraz członkiem nowo utworzonej Niemiecko-Białoruskiej Komisji Historyków.

4. Przemoc i obca władza w XX wieku – „stuleciu skrajności”

Żydowscy przechodnie przed Wielką Synagogą w Schröttersburgu (Płocku), prawdopodobnie w 1940 r.
Źródło: Tajne Archiwum Państwowe, GStA XX. HA Rep. 240 C 88b

XX wiek, szczególnie w Europie Wschodniej i Środkowo-Wschodniej, był „wiekiem skrajności”. Już podczas pierwszej wojny światowej doszedł do głosu nowy jakościowo wymiar prowadzenia „wojny totalnej”, możliwy dzięki postępowi technicznemu i nowym, radykalnym sposobom myślenia. Rosnące w siłę ideologie totalitarne doprowadziły do niewyobrażalnej wcześniej eskalacji przemocy podczas drugiej wojny światowej. Znalazły one wyraz w bezwzględnej polityce niemieckiego i radzieckiego reżimu okupacyjnego, odznaczających się wielką brutalnością zwłaszcza w Polsce. Ludność zajętych terenów stała się obiektem wyzysku ekonomicznego, czystek politycznych i przestępstw seksualnych. Jak wielka była eskalacja tej przemocy, widać przede wszystkim w eksterminacyjnej polityce systemów totalitarnych. Bezprzykładne jest w tym kontekście masowe i systematyczne mordowanie europejskich Żydów przez Niemców. Zakres badań obejmuje XX wiek w jego rozmaitych aspektach od pierwszej wojny światowej do czasu upadku władzy komunistycznej w Europie Wschodniej. Na pierwszym planie znajduje się problem niemieckiej okupacji Polski i Litwy podczas drugiej wojny światowej wraz z jej skutkami dla społeczeństw powojennych.

Wszystkie bieżące projekty cząstkowe są poświęcone tym zagadnieniom w szerokim ujęciu metodycznym. Ich wspólną cechą jest to, że omijają utarte cezury historyczne, przede wszystkim koniec wojny w 1945 r., aby analizować wydarzenia wojenne i skutki wojny z poszerzonej czasowo perspektywy i na tle kompleksowo ujętej sytuacji historycznej. Dzięki nowym sposobom przedstawiania i objaśniania kontekstów społecznych i medialnych mają zostać dokładniej uchwycone długofalowe skutki drugiej wojny światowej.

Czytanie gazet w zniszczonej Warszawie.
Źródło: Sześcioletni plan odbudowy Warszawy

Projekt cząstkowy 1:

Zniszczona architektura jako algorytm szyfrowania przemocy

Opracowanie: dr Annika Wienert
(do 30 listopada 2019 r.)

W 2019 r. projekt został zakończony. Skupiał się on na zagadnieniu, jakiego znaczenia może w różnych kontekstach nabrać zniszczona architektura. Badaczka analizowała, jakie komunikaty – poza utrwaloną symboliką ruiny, spolium i fragmentu – przekazuje się za pomocą obrazów zburzonych budowli. W tym celu przede wszystkim jak najszerzej ujęła zjawisko architektury poddanej destrukcji i przyjrzała się różnym stopniom uszkodzeń rozmaitego pochodzenia. Duży udział w pracy nad projektem miały teoretyczne i koncepcyjne rozważania nad związkami między zniszczeniem a architekturą, przestrzenią (miejską), materialnością, przypominaniem/pamięcią, a także nad poszczególnymi formami ich medializacji. Rezultatem była systematyczna kategoryzacja zjawiska zniszczonej architektury po 1945 r.: puste miejsce, gruzy, uszkodzenie, rozkład, aluzja. W toku projektu badaczka analizowała konkretne przykłady z perspektywy historii sztuki i teorii architektury. Zaowocowało to trzema publikacjami w formie artykułów.

W 2019 r. badania dotyczyły oficjalnej reprezentacji wizualnej ruin Warszawy w okresie bezpośrednio po zakończeniu wojny. Okazało się, że bez porównania trudniej jest uchwycić ich symboliczną treść niż w wypadku dwóch państw niemieckich. W Niemczech ruiny stały się głównym elementem empirycznego i metaforycznego opisu skutków wojny. Należy zatem wyjaśnić, dlaczego w Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej dochodziło do symbolicznego wypierania ruin. Odwołując się do teorii abiektu Julii Kristevej i koncepcji *informe* George'a Bataille'a, badaczka analizowała ruiny zburzonej Warszawy jako zjawisko ekscesu, wymykające się jednoznacznej reprezentacji. Podejście to zaprezentowała w kwietniu na konferencji Instytutu Historii Sztuki we Florencji oraz w maju podczas seminarium łódzkiego oddziału Polskiego Towarzystwa Kulturoznawczego.

Do innego nurtu prac sprawozdawczyni należało planowanie konferencji na temat „Space in Holocaust Research", efektu kooperacji między NIH w Warszawie a Instytutem Historii Żydów Niemieckich w Hamburgu. Wraz z interdyscyplinarnym zespołem organizacyjnym badaczka opracowała i zamieściła w internecie szczegółową koncepcję, w której zdefiniowano główne wątki tematyczne obszaru badawczego przestrzeń a Holokaust i określono perspektywy przyszłych studiów.

We współpracy z germanistką Ewą Wojno-Owczarską z Uniwersytetu Warszawskiego prowadziła w semestrze zimowym seminarium dla studentów drugiego roku germanistyki na temat stosunków polsko-niemieckich w literaturze, kulturze i historii. Część zajęć odbywała się w sali konferencyjnej NIH, gdzie różni pracownicy Instytutu dyskutowali o swoich projektach badawczych ze studentami. We wrześniu odbyła się konferencja „Postmodern Architecture and Political Change – Poland and Beyond", przygotowana koncepcyjnie i zorganizowana wspólnie z byłym stypendystą Florianem Urbanem (Glasgow School of Art). W tym samym miesiącu w Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie badaczka poprowadziła razem z Małgorzatą Popiołek-Roßkamp konferencję na temat nazistowskiej architektury na „Nowym Wschodzie". Ponadto opiekowała się przygotowywanym przez NIH przekładem monografii Nielsa Gutschowa o urbanistyce i architekturze w okupowanej Polsce.

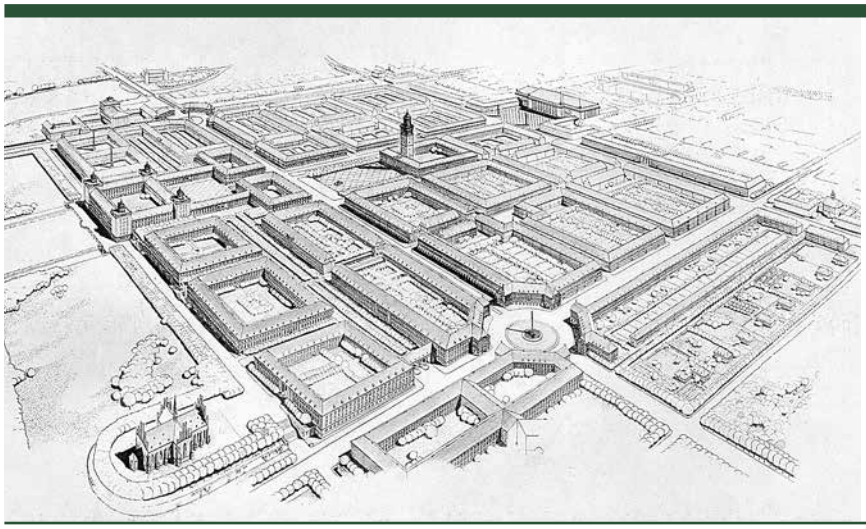

Artur Reck / Jan W. Prendel: Projekt przebudowy śródmieścia Ciechanowa.
Źródło: Die Baukunst, listopad 1941, s. 225.

Projekt cząstkowy 2:

Północne Mazowsze między polską państwowością a niemiecką władzą okupacyjną w połowie XX wieku

Opracowanie: dr Christhardt Henschel

Tematem projektu jest nowa „rejencja ciechanowska" (Regierungbezirk Zichenau) w prowincji Prusy Wschodnie. Jej utworzenie proklamowano dekretem Führera 8 października 1939 r., dziesięć dni po kapitulacji Warszawy. Składała się z powiatów Ciechanów, Maków, Mława, Ostrołęka, Płock, Płońsk, Pułtusk, Przasnysz i Sierpc, które należały wcześniej do województwa warszawskiego. Na siedzibę prezydium rejencji wyznaczono miasteczko Ciechanów, przemianowane na Zichenau. Niemieckie władze uczyniły rejencję punktem docelowym prowadzonej przez Rzeszę polityki osiedleńczej i ludnościowej. Wydalono część ludności polskiej i wszystkich żydowskich mieszkańców, w regionie osiedlali się zaś Niemcy z sąsiednich Prus Wschodnich, ale również z innych części Rzeszy. Przydzielano mieszkania imigrującym Niemcom bałtyckim. Dotychczas powstawały mniejsze prace, których autorzy badali poszczególne aspekty wydarzeń podczas okupacji. Brakuje natomiast całościowej monografii tego regionu pod okupacją i jego szczególnych związków z prowincją Prusy Wschodnie.

W 2019 r. badaczowi udało się skonsolidować zdobytą dotychczas wiedzę na temat wyobrażeń niemieckich protagonistów, które determinowały ich podejście do kraju, w którym się znaleźli, i do żyjących tam ludzi. Doszły do tego ważne odkrycia z zakresu sądownictwa, które stanowią dopełnienie materiałów zachowanych w polskich archiwach. Obecnie można też nakreślić wyraźniejszy obraz funkcji niemieckiej/pruskiej administracji w rejencji. W toku dalszej realizacji projektu perspektywa okupantów, przemawiająca z odnalezionych dotychczas źródeł, ma zostać uzupełniona przez intensywniejszą pracę nad perspektywą okupowanych. W tym celu udało się przeprowadzić ewaluację pierwszych dzienników, a jej rezultaty przedstawiono na jednej z konferencji.

Dobiegają końca prace nad tomem zbiorowym, powstającym na podstawie warsztatów „Prusy Wschodnie w Polsce? Rejencja Ciechanowska pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945". Oprócz uczestników warsztatów udało się pozyskać do współpracy jeszcze kilku autorów. Dzięki temu tom został wzbogacony o kolejne ciekawe perspektywy, dotyczące choćby codziennego życia religijnego i nazistowskiej polityki wobec Kościołów w rejencji.

Rok 2019 stał w Polsce pod znakiem różnych okrągłych rocznic i był w związku z tym przepojony polityką pamięci. Konferencja „Polityka okupacyjna narodowosocjalistycznych Niemiec. Pomorze jesienią 1939 roku i zbrodnia pomorska", zorganizowana wspólnie z Polską Akademią Nauk, Instytutem Kaszubskim, Fundacją Współpracy Polsko-Niemieckiej i Muzeum Piaśnickim, miała wysunąć na pierwszy plan dyskurs naukowy. Chociaż się to w znacznej mierze udało, okazało się również, jak silne jest oddziaływanie nowych koncepcji polityki historycznej także poza stołeczną Warszawą.

Sprawozdawca zorganizował ponadto konferencję na temat historiografii życia codziennego, podczas której dyskutowano o tym historiograficznym podejściu do dziejów XX wieku (z Gintarė Malinauskaitė i Ruth Leiserowitz). Konferencję bezpośrednio poprzedziła 18. Debata Lelewelowska, która odbyła się wtedy pierwszy raz w filii warszawskiego NIH w Wilnie.

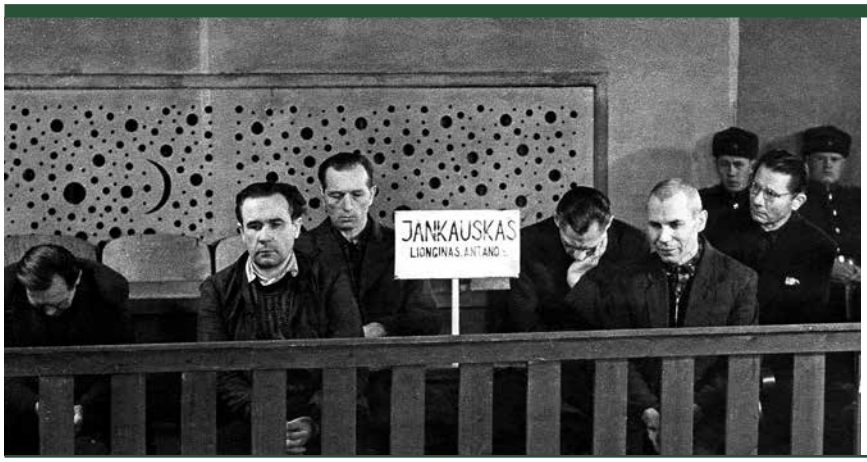

Oskarżeni podczas procesu w Kłajpedzie, 1964.
Źródło: Muzeum Okupacji i Walk o Wolność, OLKM KF 561/1

Projekt cząstkowy 3:

Powojenny wymiar sprawiedliwości: Holokaust a procesy zbrodniarzy wojennych na Litwie radzieckiej

Opracowanie: dr Gintarė Malinauskaitė

Projekt badawczy jest poświęcony analizie procesów zbrodniarzy wojennych, które odbywały się w latach zimnej wojny w Litewskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej i dotyczyły zbrodni Holokaustu. W centrum uwagi znajduje się proces sądowy, który odbył się w Kłajpedzie w marcu 1964 r. Siedmiu miejscowych kolaborantów oskarżono o udział w wymordowaniu 3.000 ludzi w sąsiednim mieście Szkudy (Skuodas). Ponieważ głównym oskarżonym był ksiądz Lionginas Jankauskas, który pod koniec wojny uciekł do Niemiec, a później do USA, publiczne oskarżenie objęło pośrednio także litewski Kościół katolicki i litewską społeczność emigracyjną. Sprawozdawczyni będzie analizować ten proces nie tylko jako przykład radzieckiej propagandy, lecz również jako postępowanie, które przeobraziło się w miejsce pamięci o Holokauście. W procesie wzięło udział 70 świadków, wśród których były również osoby ocalałe z Zagłady. Ich zeznania naświetlają niektóre aspekty wojennej i powojennej historii miasta Szkudy oraz pozwalają odtworzyć obraz stosunków międzyetnicznych w latach powojennych.

W okresie sprawozdawczym badaczka kontynuowała kwerendę w Litewskim Archiwum Specjalnym, w archiwum i bibliotece United States Holocaust Memorial Museum oraz w Archiwum Narodowym Stanów Zjednoczonych w Waszyngtonie i College Park. Przejrzała między innymi ujawnione niedawno akta FBI, a także dokumenty imigracyjne mieszkającego po wojnie w USA głównego oskarżonego. Potwierdziło to, że omawiany proces należy postrzegać z perspektywy międzynarodowej.

W 2019 r. badaczka ponownie uściśliła główny przedmiot badań. Zdecydowała się napisać mikrohistorię procesu w Kłajpedzie. Planowana monografia będzie opisywać prawne i medialne przygotowania do procesu oraz medialną inscenizację i recepcję postępowania sądowego. Przy tej okazji autorka dokona również nowej, krytycznej oceny radzieckich protokołów sądowych jako źródeł historycznych. Historia recepcji procesu przez litewską społeczność emigracyjną w USA zostanie opisana w odrębnym rozdziale. Autorka przeanalizuje poza tym praktyki przestrzenne i cielesne oraz aspekty związane z płcią, inscenizowane na sali sądowej przez radziecki system wymiaru sprawiedliwości. Po odzyskaniu niepodległości przez Litwę w roku 1990 większość skazanych wówczas osób została uznana przez społeczeństwo litewskie za ofiary sowieckiego systemu sądownictwa i zrehabilitowana. Dlatego na zakończenie autorka przyjrzy się – na podstawie procesu rehabilitacyjnego jednego z oskarżonych na początku lat dziewięćdziesiątych, a także wypowiedzi świadków na temat procesu w Kłajpedzie, pochodzących z okresu po rozpadzie Związku Radzieckiego – dynamice recepcji owego radzieckiego procesu zbrodniarzy wojennych.

W toku prac nad projektem badaczka stworzyła i zrealizowała koncepcję konferencji pod tytułem „Making Justice Visible: The Mediatization of the World War II War Crimes Trials". Impreza naukowa odbyła się we wrześniu w Wilnie. Referat pod tytułem „Spatial Practices in the Courtroom of the Soviet War Crimes Trials: The Case Study of the Klaipėda Trial in 1964" przyjęto na konferencję „Space in Holocaust Research" w Hamburgu.

Sprawozdawczyni przeznacza połowę swojego czasu pracy na zadania organizacyjne, związane z kierowaniem filią warszawskiego NIH w Wilnie. Poza tym prowadziła w semestrze letnim zajęcia dydaktyczne („Jewish Life in Imperial Russia in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries") w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Jana Gutenberga w Moguncji.

5. Funkcjonalność historii w późnej nowoczesności

Zdjęcie reklamowe firmy Adventure Warsaw dla wycieczki śladami komunizmu oryginalną Nysą.
Źródło: adventurewarsaw.pl

Naukowcy w tym zespole badawczym zajmują się różnymi wariantami współczesnego wykorzystania historii. Punktem wyjścia jest obserwacja symptomatycznej paraleli we współczesnym społeczeństwie: z jednej strony nasze życie przyspiesza i ulega fragmentaryzacji, z drugiej zaś wzrosło znaczenie przeszłości, mimo że coraz szybciej staje się nam obca – albo właśnie dlatego. Wielkim powodzeniem cieszą się średniowieczne jarmarki, filmy historyczne i turystyczne „podróże w czasie". Czasopisma i powieści historyczne zapełniają regały w księgarniach, a nawet czasy najnowsze coraz częściej znajdują odzwierciedlenie w muzeach, licznie zresztą odwiedzanych. Inaczej niż w wypadku pozostałych zagadnień badawczych Instytutu uwaga skupia się tu zatem przede wszystkim na współczesnych reprezentacjach przeszłości, które wyjaśniane są z perspektywy późno nowoczesnego społeczeństwa w warunkach kapitalizmu konsumpcyjnego.

Intencją projektów realizowanych w tym obszarze badawczym jest zejście z utartych ścieżek badań nad pamięcią i uzupełnienie semantycznych analiz poszczególnych nośników znaczeń o zadawane wprost pytania o ich wykorzystanie i przyswojenie: jak, w jakim celu, przez kogo i dla kogo wykorzystywane są odniesienia historyczne w tym konkretnym przypadku? Jakie zjawiska są nowe, a jakie można przedstawiać w perspektywie historycznej? I wreszcie: co to wszystko oznacza dla naszych wyobrażeń o historii?

Projekty badawcze, które można przyporządkować do nowej dyscypliny public history, zajmują się nie tylko praktykami przyswajania i recepcji historii w przestrzeni publicznej, ale także bezpośrednio zagadnieniami etyki, krytycznej autorefleksji i odpowiedzialności w czasach, w których pojęcia prawdy, historycznej rzeczywistości oraz faktów tracą na znaczeniu lub uznawane są za konstrukty myślowe, którymi można manipulować.

Turyści pod Pomnikiem Ofiar Komunizmu w Pradze, sierpień 2018.
Fot. Sabine Stach

Projekt cząstkowy 1:

Dziki wschód? Historia państwowego socjalizmu w komercyjnych oprowadzaniach po miastach: Praga – Warszawa – Bratysława

Opracowanie: dr Sabine Stach

Niniejszy projekt badawczy jest poświęcony konstrukcji historii w oprowadzaniach po miastach. Na przykładzie wycieczek śladami komunizmu sprawozdawczyni analizuje, jak okres państwowego socjalizmu jest prezentowany międzynarodowej publiczności w sposób zajmujący, w powiązaniu z przestrzenią i interaktywnie. Celem projektu jest przyczynienie się zarówno do zbadania zagadnienia komodyfikacji historii, jak i do teoretyzacji oprowadzania po mieście jako specyficznego medium narracji historycznej. W warstwie empirycznej praca opiera się na studiach przypadków z Warszawy, Pragi i Bratysławy.

W wymiarze merytorycznym badaczka skupiała się w 2019 roku przede wszystkim na „reoralizacji" historii, ekonomizacji pamięci oraz uwierzytelnianiu wiedzy historycznej. Te kompleksy problemów były osią różnych imprez, które sprawozdawczyni organizowała samodzielnie lub w zespole: wspólnie z Magdaleną Saryusz-Wolską oraz koleżankami i kolegami z Leibniz Centre for Contemporary History (ZZF) w Poczdamie zajęła się planowaniem, koordynacją i organizacją międzynarodowej konferencji „Shadow Places". Rozważany w jej trakcie związek między komodyfikacją, kulturą historyczną i autentycznością był również głównym tematem wspólnej dyskusji panelowej podczas dorocznej konferencji Memory Studies Association. Podczas warsztatów „Let's Talk About History" w maju w Pradze odbyła się ożywiona dyskusja o remedializacji pamięci oraz przechodzeniu od pisemnych do ustnych sposobów jej prezentacji. Na wszystkich wymienionych imprezach dochodziło do inspirującej wymiany myśli, dzięki której można było weryfikować, modyfikować i rozwijać ważne tezy projektu.

W rezultacie pogłębionej analizy wymienionych zagadnień badaczka postanowiła dokonać istotnych zmian w strukturze swojej monografii. Zaplanowane są teraz cztery główne części, przybliżające temat z różnych perspektyw (1. Sprzedawać komunizm; 2. Opowiadać o komunizmie"; 3. Śladami względnie doświadczanie komunizmu"; 4. Oryginalny blok wschodni. O uwierzytelnianiu historii w turystyce). W 2019 r. powstały dwa podrozdziały części pierwszej oraz szkice pozostałych części. Oprócz pracy nad tym manuskryptem sprawozdawczyni napisała dwa artykuły, które mają spopularyzować jej projekt badawczy na forum międzynarodowym: dla portalu Docupedia przygotowała przegląd badań dotyczących turystyki historycznej. Artykuł na temat performatywnych praktyk uwierzytelniania przyjęło zaś czasopismo „History & Memory".

Poza tym w okresie sprawozdawczym badaczka brała udział w innych projektach konferencyjnych i publikacyjnych. Razem z koleżankami i kolegami opracowała koncepcję panelu na V Kongres Polonoznawczy i na doroczną konferencję International Federation of Public History (IFPH). Wraz z Juliane Brauer i Maren Röger zorganizowała pierwszą konferencję im. Hermanna Webera w zakresie badań nad komunizmem, poświęconą praktykom gier w realnym socjalizmie, która odbyła się w grudniu w Berlinie. Ponadto badaczka uczestniczy w przygotowywaniu tomu zbiorowego o rekonstrukcji historycznej (planowana publikacja w 2020 r. w wydawnictwie Routledge) oraz dwóch zeszytów tematycznych („Zeithistorische Forschungen": Nostalgie; „Narrative Culture": Guided Tours) – zawarte w nich artykuły są obecnie redagowane.

Oprócz tych prac napisała recenzje dla Instytutu Studiów nad Reżimami Totalitarnymi (ÚStR) w Pradze i poprowadziła seminarium dla warszawskiej Szkoły Doktorskiej Anthropos. Jako redaktorka portalu H-Soz-Kult zajmowała się kilkunastoma recenzjami.

Miejsce Pamięci Žanisa Lipke w Rydze, 2018.
Fot. Zofia Wóycicka

Projekt cząstkowy 2:

Ratowanie Żydów podczas drugiej wojny światowej we współczesnych muzeach europejskich

Opracowanie: dr Zofia Wóycicka
(od 16 września 2019 r.)

W ostatnich dwóch dekadach w Europie powstało wiele muzeów poświęconych ludziom, którzy ratowali Żydów podczas drugiej wojny światowej. Stanowią one wyraz rosnącego międzynarodowego zainteresowania tym aspektem historii Holokaustu. Temat ten jest ważny nie tylko z badawczego punktu widzenia, ale odgrywa też istotną rolę w edukacji obywalskiej. Zgodnie z tezą Natana Sznaidera i Daniela Levy'ego, powstanie „kosmopolitycznej pamięci" w odniesieniu do Holokaustu było m.in. efektem rozwoju dyskursu praw człowieka oraz idącej z tym w parze tendencji do uniwersalizacji historii. Przeszłość jest coraz częściej rozumiana jako zasób wzorców do naśladowania. W tym kontekście można postrzegać również popularność tematu „Sprawiedliwych", którzy wyznaczają przecież jasne kanony postępowania. Temat ten poddaje się jednak również łatwo politycznej instrumentalizacji. W miarę rosnącego zainteresowania Holokaustem w latach dziewięćdziesiątych na pierwszy plan rozważań wysunęły się także zagadnienia kolaboracji, współudziału w ludobójstwie i czerpania z niego korzyści materialnych także przez inne prócz Niemców społeczeństwa Europy. W tym kontekście inicjatywy upamiętniające „Sprawiedliwych" można też interpretować jako próby neutralizacji owych niewygodnych debat.

Projekt przewiduje analizę porównawczą jedenastu muzeów, poświęconych ludziom pomagającym Żydom podczas Holokaustu, w ośmiu krajach Europy. Wszystkie te muzea powstały w ciągu ostatnich 20 lat, a dwa z nich znajdują się nadal w budowie:

1. Muzeum Dimitra Peszewa w Kiustendił / Bułgaria (2002/2013)
2. Muzeum Warsztatu dla Niewidomych im. Ottona Weidta w Berlinie (2006)
3. Miejsce Pamięci Cichych Bohaterów w Berlinie (2008/2018)
4. Wileńskie Państwowe Muzeum Żydowskie im. Gaona (wystawa stała: Rescued Lithuanian Jewish Child Tells about Shoah, 2009)
5. Miejsce Pamięci Žanisa Lipke w Rydze (2012/13)
6. Lieu de Mémoire au Chambon-sur-Ligon / Francja (2013)
7. Apteka Tadeusza Pankiewicza w Krakowie (1983/2013)
8. Willa Żabińskich w Zoo w Warszawie (2015)
9. Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II wojny światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej / Polska (2016)
10. Fundacja Villa Emma, Nonantola / Włochy (w budowie)
11. Memorial of the Shoah and Oskar Schindler, Brněnec / Republika Czeska (w budowie)

Celem projektu jest uchwycenie momentu krystalizacji europejskiej czy nawet „kosmopolitycznej" pamięci Holokaustu. Wychodząc od tezy Sharon Macdonald o „glokalizacji" europejskiej pamięci, projekt zbada oddziaływanie utrwalonych przez media obrazów historii, a także polityki historycznej podmiotów europejskich i międzynarodowych na instytucje narodowe i lokalne. Przedmiotem analizy będzie również wpływ globalnych trendów w rozwoju muzeów historycznych. Jednocześnie projekt podejmie próbę uchwycenia specyfiki narracji o „Sprawiedliwych" w poszczególnych muzeach.

W roku sprawozdawczym badaczka zakończyła pracę nad artykułem „The ‚Travelling Motifs' of the Rescue of Jews during the Holocaust in Contemporary European Museums". Został on złożony do druku w czasopiśmie „History and Memory" i jest obecnie recenzowany (*double blind peer-review*). Ponadto wraz z Natalią Aleksiun (Touro College New York) i Raphaelem Utzem (Imre Kertész Kolleg Jena) redagowała artykuły do przygotowywanego przez nich wspólnie numeru specjalnego „History and Memory" zatytułowanego „The Rescue Turn. Holocaust Memory, Politics, and Debates".

Kadr z filmu „Na zielonym brzegu Szprewy", RFN 1960, w reżyserii Fritza Umgeltera.
Źródło: Studio Hamburg Enterprises GmbH

Projekt cząstkowy 3:

Recepcja filmów historycznych w Polsce i w Niemczech

Opracowanie:
prof. dr hab. Magdalena Saryusz-Wolska
(do 4 lipca 2019 r.)

W 2019 r. dobiegła końca kwerenda dotycząca projektu. W efekcie prac badawczych projekt skupił się na jednym studium przypadku, które okazało się bardzo produktywne ze względu na niezwykle dobrą sytuację pod względem źródeł. Praca koncentruje się na mikrohistorycznej analizie zachodnioniemieckiego wydarzenia wielomedialnego „Am grünen Strand der Spree" [Na zielonym brzegu Szprewy]. W bestsellerowej powieści, wydanej w 1955 r., Hans Scholz opisywał egzekucję Żydów w pobliżu białoruskiego miasta Orszy zimą 1941 r. W 1956 roku „Frankfurter Allgemeine Zeitung" przedrukowała ją jako powieść w odcinkach, a następnie powstało słuchowisko. W 1960 r. zrealizowano pięcioodcinkowy serial telewizyjny. Projekt skupia się na dziejach produkcji i recepcji „Am grünen Strand der Spree", dobrze udokumentowanych w odniesieniu do wszystkich wersji.

„Am grünen Strand der Spree" to bezprecedensowy w RFN doby Adenauera opis Holokaustu. Mimo wielkiej popularności w latach pięćdziesiątych i na początku lat sześćdziesiątych XX wieku to wielomedialne wydarzenie nie weszło jednak do zachodnioniemieckiego kanonu literackiego ani medialnego. Niezależnie od semantycznych analiz treści jego obecna nieznajomość skłania do zastanowienia się nad mechanizmami „pomijania", tym bardziej że znakomita większość historii literatury, radia i telewizji sytuuje się poza kanonem. Trzeba zatem ponownie przemyśleć wysuniętą przez Ann Rigney koncepcję produktywnej recepcji, która dotyczy ożywiającej roli remedializacji dla pamięci kulturowej.

Oprócz pytania o mechanizmy „pomijania" przedmiotem analizy jest traktowanie przez media systematycznego mordowania Żydów w okupowanym Związku Radzieckim. Badane są przede wszystkim instytucjonalne, organizacyjne i finansowe struktury cyrkulacji historycznych obrazów Holokaustu na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego wieku. W tym rozumieniu jest to próba historyzacji *public history* i zbadania początków (późno) nowoczesnego podejścia do Holokaustu.

W okresie sprawozdawczym badaczka przejrzała i przeanalizowała kolejne akta, nagrania filmowe i dźwiękowe w Archiwum Akademii Sztuk w Berlinie, w United States Holocaust Memorial w Waszyngtonie, w Federalnym Archiwum Wojskowym we Fryburgu, w Archiwum Państwowym w Monachium oraz w Centrali Badania Zbrodni Narodowosocjalistycznych w Ludwigsburgu. W kwietniu przygotowywaną przez badaczkę książkę włączono do programu serii „Medien und Kulturelle Erinnerung" [Media a pamięć kulturowa] pod redakcją Astrid Erll i Ansgara Nünninga, która ukazuje się w wydawnictwie De Gruyter. Projekt wydawniczy zostanie sfinalizowany w roku akademickim 2019/20, podczas pobytu autorki na stypendium im. Alexandra von Humboldta dla doświadczonych naukowców w Katedrze Medio- i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Jana Gutenberga w Moguncji.

Oprócz pracy nad projektem badaczka sprawowała opiekę redakcyjną nad polskojęzycznymi publikacjami Instytutu, w tym czterema książkami z serii Klio w Niemczech i trzema pojedynczymi publikacjami w Wydawnictwach Uniwersytetu Warszawskiego. W zespole badawczym 5 jej pierwszoplanowym zadaniem była organizacja konferencji „Shadow Places. Urban Strategies of Dealing with Painful Pasts" i warsztatów „Methods of Historical Film Audience Research". Badaczka sporządziła również recenzje wielu artykułów i monografii dla czasopism i wydawnictw, a także wniosków składanych w Narodowym Centrum Nauki (NCN). W czerwcu awansowano ją na stanowisko profesora w Instytucie Kultury Współczesnej Uniwersytetu Łódzkiego.

Mural „Wojsko Polskie – europejska zapora antybolszewicka", Warszawa 2017.
Fot. Maciej Górny

Projekt cząstkowy 4:

Niepodległości. Nowy ład w Europie Środkowo-Wschodniej na drodze od faktów do rytuału

Opracowanie: prof. dr hab. Maciej Górny

Rozpoczęty w listopadzie 2017 roku projekt „Niepodległości. Nowy ład w Europie Środkowo-Wschodniej na drodze od faktów do rytuału" dotyczy publicznych debat wokół uzyskania niepodległości przez państwa Europy Środkowo-Wschodniej jak również procesów odgórnej i oddolnej rytualizacji tej historii. Poza perspektywą badań pamięci odwołuje się także do refleksji nad ekonomizacją i mediatyzacją historii. Celem projektu jest analiza porównawcza polityk historycznych oraz publicznych kontrowersji w postimperialnej przestrzeni Europy Środkowo-Wschodniej po roku 1918. Bazę źródłową stanowią teksty prasowe i innych mediów, materiały archiwalne, podręczniki szkolne, publikowane wspomnienia oraz materiał ilustracyjny w zakreślonym powyżej zakresie czasowym i terytorialnym.

Pod koniec 2018 roku zakończony został pierwszy i najważniejszy etap projektu. Ukazała się książka „11.11.1918. Niepodległość i pamięć w Europie Środkowej" autorstwa Włodzimierza Borodzieja, Macieja Górnego i Piotra T. Kwiatkowskiego. Kolejny etap, który powinien zostać zamknięty w roku 2020, polega na wprowadzeniu uzupełnień i zmian, uwzględniających w większym stopniu niż opublikowana książka państwa poza Polską. Innym nowym elementem będzie rozdział dotyczący roli architektury w legitymizowaniu państwa w okresie międzywojennym. Po wprowadzeniu tych zmian podjęte zostaną starania o wydanie książki w języku niemieckim, angielskim bądź w obu tych językach. W ramach tego samego projektu pracownik opublikował ponadto m.in. popularnonaukową broszurę „Jak świętować Niepodległą?" oraz kilka artykułów w pracach zbiorowych i czasopismach (m.in. w „Slavic Review"). Fragmenty projektu były prezentowane podczas wykładów publicznych w Muzeum Narodowym w Warszawie, Muzeum Historycznym Miasta Krakowa oraz na konferencjach naukowych.

Poza tym w okresie sprawozdawczym w serii „Einzelveröffentlichungen des DHI Warschau" ukazała się niemiecka wersja językowa książki „Kreślarze ojczyzn. Geografowie i granice międzywojennej Europy", będącej głównym efektem poprzedniego projektu realizowanego przez pracownika w NIH w Warszawie. Brał on również udział we współorganizowanych przez NIH w Warszawie konferencjach „The politics of difference in 1919 Europe. Minorities and border populations" (Warszawa, 28–29 maja), „Sto lat traktatu pokojowego w Wersalu. Nowy porządek w dziejach Europy" (Poznań, 11–12 lipca) a także w spotkaniu z cyklu WeberWorldCafé „Legacies of Colonialism in East Central Europe: Race, Scholarship, and Politics" (Hamburg, 15 października). W styczniu i lutym pracownik wygłosił wykłady w filiach warszawskiego NIH w Wilnie i w Pradze. Poprowadził ponadto warsztaty w ramach seminarium „Deutsch-polnische Beziehungen in Literatur, Kultur und Geschichte", zorganizowanego przez NIH w Warszawie wraz z Wydziałem Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego. Wykonał jedną recenzję wydawniczą dla NIH w Moskwie. Od roku 2019 pracownik przestał być redaktorem naczelnym „Acta Poloniae Historica", wszedł natomiast w skład redakcji „Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung".

6. Wiedza i stosunki naukowe w przestrzeni ideologicznej: mobilność i migracja studentów z Azji Zachodniej i Afryki Północnej do państw „bloku wschodniego” – projekt kooperacyjny w ramach „Wiedzy bez granic”

Zespół badawczy podczas konferencji inauguracyjnej w Bejrucie, maj 2019.
Fot. Ala Al-Hamarneh / Instytut Orientu w Bejrucie

Od wiosny 2019 roku zakrojony na szeroką skalę projekt badawczy „Wiedza bez granic: umiędzynarodowienie, usieciowienie, innowacje w Fundacji im. Maxa Webera i dzięki jej działalności” realizuje cel, polegający na silniejszym umiędzynarodowieniu działalności Fundacji oraz wniesieniu wkładu w rozszerzenie sieciowej współpracy między instytutami Fundacji a partnerami zewnętrznymi. Projekt, finansowany przez Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych, jest zaplanowany na razie na okres trzech lat.

W ramach „Wiedzy bez granic” NIH w Warszawie współpracuje z Instytutem Orientu w Bejrucie i NIH w Moskwie. Grupa 15 naukowców bada z perspektywy historii kultury i historii społecznej stosunki naukowe między społeczeństwami byłego bloku wschodniego i Bliskiego Wschodu oraz Afryki Północnej od lat pięćdziesiątych do 1991 roku. Szczególna uwaga jest poświęcona naukom humanistycznym i społecznym. Podczas zimnej wojny tysiące studentów napływały do uniwersytetów i innych uczelni w krajach „realnego socjalizmu”. Chociaż programy stypendialne uznawano w tym okresie za formę eksportu tak zwanej „komunistyczno-socjalistycznej nowoczesności”, to przepływ idei nie był bynajmniej jednokierunkowy, gdyż – jak można wykazać – wymiana intelektualna wpływała także na rozwój wiedzy i nauki w krajach bloku wschodniego. Głównym zamierzeniem grupy badawczej jest analiza – na podstawie biografii byłych studentów z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej – tworzenia obszaru nacechowanego ideologią i produkcji wiedzy na tym obszarze.

Więcej informacji po angielsku pod adresem:
https://wissen.hypotheses.org

Instytut Architektury na Uniwersytecie Mosulskim, 2019. Fot. Dorota Woroniecka-Krzyżanowska

Ideowe pokrewieństwo a przestrzeń miejska: wymiana naukowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Irakiem w zakresie architektury i planowania przestrzennego

Opracowanie: dr Dorota Woroniecka-Krzyżanowska (od 1 maja 2019 r.)

Celem projektu cząstkowego jest zbadanie stosunków naukowych w dziedzinie architektury i planowania przestrzennego pomiędzy Polską Rzeczpospolitą Ludową a Irakiem poprzez analizę doświadczeń zawodowych i biografii irackich absolwentów architektury i planowania przestrzennego na polskich uniwersytetach oraz polskich wykładowców i specjalistów współpracujących z uczelniami irackimi.

Po zakończeniu pilotażowej części badań, mającej na celu dopasowanie celów szczegółowych projektu do możliwości realizacji badań w Iraku, zostały sformułowane szczegółowe pytania badawcze oraz dobrane odpowiednie studia przypadku. W 2019 r. prace badawcze skupiły się na studiach przypadku Podyplomowego Studium Urbanistyki i Planowania Regionalnego dla Krajów Rozwijających się w Szczecinie, gdzie w latach 1966–1990 kształciło się 21 Irakijczyków, oraz Instytutu Architektury Uniwersytetu w Mosulu, który powstał i rozwijał się przy współpracy z naukowcami z Politechniki Wrocławskiej. Analizowane studia przypadku obrazują dwa główne mechanizmy formowania się stosunków naukowych między Polską a Irakiem: 1) programy stypendialne, które umożliwiały Irakijczykom studiowanie w Polsce; 2) kontrakty eksperckie polskich pracowników naukowych na irackich uniwersytetach. Celem podejmowanej analizy jest rekonstrukcja narracji biograficznych uczestników i świadków tej wymiany, z naciskiem na ich doświadczenia różnic i podobieństw między różnymi systemami wiedzy i stylami życia oraz na znaczeniu tej naukowej interakcji dla ich osobistej i zawodowej przyszłości. Wychodząc od perspektywy biograficznej, projekt ma również na celu rekonstrukcję historii instytucji, które stanowiły platformę dla zaistnienia i rozwoju wymiany akademickiej, a ponadto zrozumienie, jak ta wymiana akademicka funkcjonowała w szerszym kontekście współpracy bilateralnej między PRL a Irakiem.

Projekt łączy antropologię społeczną z historią. Pod względem metodologicznym opiera się na analizie materiałów archiwalnych dostępnych w Polsce i Iraku, a także na pogłębionych wywiadach z uczestnikami i świadkami owej wymiany. W trakcie 2019 r. zostały przeprowadzone kwerendy w archiwach Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców Uniwersytetu Łódzkiego, Archiwum Uczelnianym Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego (ZUT), Instytucie Architektury i Planowania Przestrzennego ZUT w Szczecinie oraz Archiwum Państwowym w Szczecinie – kolekcja prof. Piotra Zaremby. W okresie sprawozdawczym badaczka odbyła również dwa wyjazdy terenowe do Iraku, w lipcu i grudniu, w trakcie których przeprowadziła łącznie 16 wywiadów pogłębionych z irackimi studentami architektury w krajach dawnego bloku wschodniego oraz z pracującymi na irackich uczelniach wyższych specjalistami z dziedzin architektury i planowania przestrzennego. Sprawozdawczyni zebrała także dostępne dane zastane. Dodatkowe wywiady pogłębione zostały przeprowadzone w Berlinie oraz we Wrocławiu.

W maju badaczka wzięła udział w warsztatach rozpoczynających projekt „Wiedza i stosunki naukowe w przestrzeni ideologicznej" w Instytucie Orientalnym w Bejrucie. W sierpniu wzięła udział w sesji plenarnej „Anthropological Solidarities: Lines of Division and Collaboration within Academia (Young Scholars' Plenary)" na Interkongresie Międzynarodowej Unii Nauk Etnologicznych i Antropologicznych (International Union of Anthropological and Ethnological Sciences' Inter-Congress) pt. „World Solidarities" w Poznaniu.

Majid Jammoul: Jezioro Łabędzie, 2018, 98 x 56 x 34 cm.
Źródło: archiwum prywatne artysty

Sojusze wyobrażone i świat sztuki – wymiana wiedzy między Polską Rzeczpospolitą Ludową a krajami arabskimi w dziedzinie sztuk plastycznych

Opracowanie: dr Mustafa Switat
(od 1 listopada 2019 r.)

Polska Republika Ludowa, a także inne kraje bloku wschodniego odpowiedziały na apel ONZ o pomoc edukacyjną dla krajów rozwijających się, tak zwanych krajów Trzeciego Świata, w tym krajów Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. W rezultacie kształcenie arabskich studentów na polskich uczelniach było jedną z najważniejszych dziedzin współpracy naukowej i technicznej między socjalistyczną Polską a krajami arabskimi, w których funkcjonował socjalistyczny system rządów lub sympatyzowali z nim ich rządzący. Pierwsi studenci z tych krajów zaczęli przyjeżdżać do Polski od późnych lat pięćdziesiątych. Głównie wybierali studia medyczne, techniczne i humanistyczne. Studentów kierunków artystycznych było stosunkowo niewielu, chociaż reprezentowali oni sektor, w którym w państwach arabskich szczególnie widoczny był niedobór wykwalifikowanej kadry.

Rozwój sztuki został wpisany w proces modernizacji krajów arabskich, stopniowo w tym okresie uzyskujących niepodległość. Sztuka, jako ważny element lokalnej kultury, odegrała ważną rolę w budowaniu tożsamości narodowej. Postępy w tej dziedzinie wspierane były przez instytucje państwowe, co znalazło odzwierciedlenie m.in. w zagranicznych stypendiach w ramach międzyrządowych umów dwustronnych. W rezultacie dzięki stypendiom swojego rządu (w przypadku np. Syryjczyków) lub polskiego rządu (w przypadku np. Marokańczyków) obywatele tych krajów ukończyli studia w Polsce, a po powrocie do kraju podjęli pracę dydaktyczną w akademiach sztuk pięknych lub innych instytucjach kultury, tworząc kadrę kształcącą kolejne pokolenia malarzy, grafików i rzeźbiarzy.

Celem tego projektu cząstkowego jest zbadanie transferu wiedzy z zakresu sztuk plastycznych – malarstwa, rzeźby i grafiki – między Polską Rzeczpospolitą Ludową a krajami arabskimi w okresie od końca lat pięćdziesiątych XX wieku do początku polskiej transformacji (1989). Badanie przepływów intelektualnych będzie możliwe dzięki połączeniu metodologii historii mówionej z interpretacją socjologiczną i antropologiczną. Głównymi aktorami wymiany wiedzy byli arabscy studenci historii sztuki oraz kierunków artystycznych na polskich uniwersytetach, wydziałach artystycznych akademii sztuk pięknych (lub innych wydziałach, jeśli prowadzili również działalność artystyczną), a także ich profesorowie. Analiza biografii opracowanych na podstawie materiałów archiwalnych, ego-dokumentów i wywiadów pogłębionych z byłymi studentamii oraz z przedstawicielami świata sztuki ma odpowiedzieć na pytanie o ich aktywny udział i wpływ na rozwój życia artystycznego w ich krajach oraz świecie arabskim. Dlatego projekt ten koncentruje się na wizualizacji sojuszy w dziedzinie sztuk plastycznych w kontekście indywidualnym, państwowym i ponadregionalnym.

7. Publikacje związane z projektami, udział w konferencjach

Prace badawcze poza zakresem projektów cząstkowych

1. Regionalność i powstawanie regionów

PUBLIKACJE ZWIĄZANE Z PROJEKTEM

Sabine Jagodzinski

(Red.): Regionalität als historische Kategorie. Ostmitteleuropäische Perspektiven (= Einzelveröffentlichungen des DHI Warschau 37), Osnabrück 2019 (z Aleksandrą Kmak-Pamirską i Milošem Řezníkiem).

Region und Regionalität in den adligen Repräsentationskulturen im Königlichen Preußen des 17. und 18. Jahrhunderts, w: tamże, s. 209–237.

Miloš Řezník

(Red.): Regionalität als historische Kategorie. Ostmitteleuropäische Perspektiven (= Einzelveröffentlichungen des DHI Warszawa 37), Osnabrück 2019 (z Sabine Jagodzinski i Aleksandrą Kmak-Pamirską).

Regionalität als historische Kategorie, w: tamże, s. 13–57.

Denk-mal. Ein Medium in Vergangenheit und Zukunft, w: Dieter Bingen / Simon Lengemann (red.): Deutsche Besatzungspolitik in Polen 1939–1945. Eine Leerstelle deutscher Erinnerung? Bonn 2019, s. 75–85.

UDZIAŁ W KONFERENCJACH I WYGŁOSZONE REFERATY

Sabine Jagodzinski

Referat „Authentizität und Fehlstelle. Gedanken zu gewachsenen und unvollständigen Ensembles", konferencja „Zu den Dingen!" (35. Zjazd Niemieckich Historyków Sztuki), Uniwersytet Georga-Augusta w Getyndze, 30 marca.

Koncepcja i realizacja konferencji „Twórcy regionów w Europie Środkowo-Wschodniej " (z Marią Cieślą, Aleksandrą Kmak-Pamirską, Zdenkiem Nebřenskym i Milošem Řezníkiem), NIH w Warszawie, 13–15 maja.

Moderacja panelu „Architekci jako twórcy regionów", konferencja „Twórcy regionów w Europie Środkowo-Wschodniej", NIH w Warszawie, 14 maja.

Prezentacja „Kunstgeschichte am DHI Warschau: Forschungsprojekte und Fördermöglichkeiten" (z Anniką Wienert), konferencja „Kunstpatronage in Mitteleuropa zwischen Privatstiftung und Staatskunst" (27. Konferencja Grupy Roboczej Polskich i Niemieckich Historyków Sztuki i Konserwatorów Zabytków), Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego / Muzeum Warszawy, 21 września.

Zdeněk Nebřenský

Koncepcja i realizacja konferencji „Twórcy regionów w Europie Środkowo-Wschodniej" (z Marią Cieślą, Sabine Jagodzinski, Aleksandrą Kmak-Pamirską i Milošem Řezníkiem), NIH w Warszawie, 13–15 maja.

Referat „Region gospodarczy jako konstrukcja semantyczna w dyskursie historycznym", konferencja „Twórcy regionów w Europie Środkowo-Wschodniej", NIH w Warszawie, 13 maja.

Referat „Verräumlichung der Gesellschaft: Wohlfahrtseinrichtungen in Industriestädten Zentraleuropas in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts", seminarium Historia Europy Wschodniej, Uniwersytet Justusa Liebiga w Gießen, 28 maja.

Veferat „Spaces of Work and Industrial Capitalism at the Edge of the Empire: Factory Welfare Facilities in the Bohemian Lands, 1884–1914", 3. Konferencja European Labour History Network, Amsterdam, 20 września.

Miloš Řezník

Keynote „From Ethnic Groups to Minorities: Discourse on Nationality after 1918 in post-Habsburg Central Europe", konferencja „The Politics of Difference in 1919 Europe: Minorities and Border Populations", NISE (National Movements & Intermediary Structures in Europe) / NIH w Warszawie, Warszawa, 28 maja.

Koncepcja i realizacja konferencji „Sto lat traktatu pokojowego w Wersalu. Nowy porządek w dziejach Europy", NIH w Warszawie / Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej / Ośrodek Debaty Międzynarodowej w Poznaniu / Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, Poznań, 11–12 lipca.

Referat „Ethnisch-regionale Gruppen und ihre Interessenvertretung bei den Pariser Verhandlungen: Sorben, Kaschuben und Ladiner im Vergleich" oraz moderacja; konferencja „Sto lat traktatu pokojowego" (jw.), Poznań, 11 lipca.

Koncepcja i realizacja konferencji „Twórcy regionów w Europie Środkowo-Wschodniej" (z Marią Cieślą, Sabine Jagodzinski, Alekandrą Kmak-Pamirską i Zdenkiem Nebřenskym), NIH w Warszawie, 13–15 maja.

Koncepcja i realizacja Transregionalnej Akademii Letniej „After Violence: The (Im-)Possibility of Understanding and Remembering", we współpracy z: Forum für Transregionale Studien Berlin / Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie nad Odrą / Ukraiński Instytut Badań nad Holokaustem „Tkuma" / Uniwersytet St. Gallen / Centrum Antropologii Stosowanej w Kijowie, Dniepr, 10–17 czerwca.

Referat „Ruch kaszubski i koncepcje regionalizmu w XX wieku", Towarzystwo Polska-Niemcy w Gdańsku, 19 września.

Referat „Kaszuby, Kaszubi, Czechy i Czesi: historia stosunków i wzajemnej refleksji", Uniwersytet Gdański, 14 października.

Referat „Elżbieta Pomorska, cesarzowa rzymska i królowa Czech i jej lokalny kult w Czechach wschodnich", konferencja „Gryfici oraz ich dziedzictwo" z cyklu „Wielkie Pomorze", Akademia Pomorska w Słupsku, 16 października.

Referat „Současná politika dějin v Polsku", 1. Kongres Studiów Polonoznawczych – Sekcja Ogólna, Uniwersytet Karola, Praga, 20 listopada.

Keynote „Sich für vergangenes Unrecht entschuldigen. Zwischen historischer Wiedergutmachung und Instrumentalisierung von Geschichte", konferencja „La réconciliation entre oubli et mémoire. Histoire d'un concept mouvant (Europe XIXe siècle et premier XXe siècle)", NIH w Paryżu, 21 listopada.

PRACE BADAWCZE POZA ZAKRESEM PROJEKTU CZĄSTKOWEGO

Zdeněk Nebřenský

Generationsgeschichte als Begriffsgeschichte: ein Plädoyer für Historische Semantik, w: Milan Hanyš / Tomáš Pavlíček (red.): Dějiny, smysl a modernita. K 75. narozeninám Miloše Havelky, Praga 2019, s. 367–381.

The Prague Spring of 1968 as „Master Narrative:" Emergence, Continuity, and Transformation, w: Martin Schulze Wessel (red.): The Prague Spring as a Laboratory, Getynga 2019, s. 243–260.

Organizacja i moderacja warsztatów „Let's Talk about History! Public History through Face-to-face Communication" (z Sabine Stach), filia warszawskiego NIH w Pradze, 22–24 maja.

Organizacja i moderacja seminarium kulturalno-historycznego z cyklem referatów, we współpracy z Uniwersytetem Karola, filia warszawskiego NIH w Pradze, 24 października – 5 grudnia.

Referat „Intelligenz im Ostmitteleuropa in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts: Karriere und Krise eines Begriffs", konferencja „Intellektuelle. Karrieren und Krisen eines Typus vom Mittelalter bis zur Gegenwart" (Internationale Tagung der Gesellschaft für Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte), Rostock, 12 września.

Organizacja dyskusji panelowej „Kontaminierte Landschaften: Mitteleuropa inmitten von Krieg und Totalitarismus" (z Johannesem Gleixnerem i Heleną Ulbrechtovą), we współpracy z Instytutem Slawistyki Akademii Nauk Republiki Czeskiej, filia warszawskiego NIH w Pradze, 20 listopada.

Referat „Soziale Frage in Situ: Soziale Politik von Industriebetrieben in den Böhmischen Ländern, 1879-1914" (ze Svatoplukiem Hercem), seminarium badawcze Instytutu i Archiwum im. Masaryka Akademii Nauk Republiki Czeskiej, Praga, 2 grudnia.

Miloš Řezník

(Red.): Ends of War. Interdisciplinary Perspectives on Past and New Polish Regions after 1944, Getynga 2019 (z Pauliną Gulińską-Jurgiel, Yvonne Kleinmann i Dorotheą Warneck).

Jacek Staszewski und sein Werk „Die Polen im Dresden des 18. Jahrhunderts". Eine Einführung zur deutschen Ausgabe, w: Jacek Staszewski: Die Polen im Dresden des 18. Jahrhunderts (= Klio in Polen 19), Osnabrück 2019, s. 7–22 (z Michaelem G. Müllerem).

Klamavé praxe a jejich reflexe ve společnosti 19. století, w: Milan Hanyš / Tomáš W. Pavlíček (red.): Dějiny, smysl a modernita. K 75. narozeninám Miloše Havelky, Praga 2019, s. 175–194 (z Lenką Řezníkovą).

Organizacja i moderacja spotkania roboczego poświęconego badaniom zagadnienia unii polsko-saskiej, NIH w Warszawie, 27 marca.

Dyskusja panelowa „A co by było, gdyby 4 czerwca nie było?" z okazji 30. rocznika demokratycznych wyborów parlamentarnych w Polsce, Gazeta Wyborcza / Gazeta Olsztyńska, Olsztyn, 6 czerwca.

Dyskusja panelowa w ramach prezentacji książki „Historia Bałtyku" Michaela Northa, 13th Conference on Baltic Studies in Europe, Gdańsk, 26 czerwca.

Moderacja panelu „Fragmented Memories of War – Group-related Differences", konferencja „Memories of the Second World War in Germany and Ukraine since 1945" (5. Konferencja Roczna Niemiecko-Ukraińskiej Komisji Historyków), Dniepr, 6 września.

Moderacja panelu wprowadzającego, konferencja „Między Warszawą a Dreznem. Wettyni w latach 1697–1815", Muzeum Łazienki Królewskie, Warszawa, 10 października.

Organizacja i moderacja konferencji „Czyje są góry?" (6. konferencja z cyklu „Góry – Literatura – Kultura"), NIH w Warszawie / Uniwersytet Wrocławski / Leibniz-Instytut Historii i Kultury Europy Środkowej i Wschodniej (GWZO) w Lipsku, Polanica Zdrój, 15–17 października.

Referat „Porážkámi k úspěšnému formování národa? Následky a role polských povstání v 19. století", 1. Kongres Studiów Polonoznawczych – Sekcja Historyczna, referat wprowadzający, Akademia Nauk Republiki Czeskiej, Praga, 21 listopada.

Prezentacja książki i referat „Jacek Staszewski und seine Polen im Dresden des 18. Jahrhunderts", Muzeum Miasta Drezna, 27 listopada.

Uroczysty wykład „Wie viele Nationen hatte die frühneuzeitliche Rzeczpospolita?", ceremonia wręczenia Naukowych Nagród Ambasadora RP w Niemczech dla wybitnych prac doktorskich oraz magisterskich poświęconych historii i kulturze Polski oraz relacjom polsko-niemieckim, Uniwersytet Marcina Lutra w Halle i Wittenberdze, 5 grudnia.

Moderacja panelu „Neighborliness and Enmity: The Neighbor as Enemy", konferencja „Neighborliness in Global Perspective" (Konferencja Roczna Fundacji im. Maxa Webera), Kair, 12 grudnia.

2. Religia, polityka i gospodarka w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytniej

PUBLIKACJE ZWIĄZANE Z PROJEKTEM

Dariusz Adamczyk

The Use of Silver by the Norsemen of Truso and Wolin: The Logic of the Market or Social Prestige?, w: Jakub Morawiec / Aleksandra Jochymek / Grzegorz Bartusik (red.): Social Norms in Medieval Scandinavia, Leeds 2019, s. 19–34.

UDZIAŁ W KONFERENCJACH I WYGŁOSZONE REFERATY

Dariusz Adamczyk

Referat „Zu welchen ‚Welten' gehörte die Novgoroder Rus' im 12. Jahrhundert?", konferencja „Viele Welten des Ostseeraums. Annäherungen und Abgrenzungen vom 12. bis ins 15. Jahrhundert", Lubeka, 7–9 marca.

Referat „Sieci kontaktów a regiony. Strategie fiskalne i monetarne Piastów w dojrzałym średniowieczu", konferencja „Twórcy regionów w Europie Środkowo-Wschodniej", NIH w Warszawie, 13–15 maja.

Wykład „'Deutsche' Münzen im Osten Europas. Welche Bedeutung besaß das Silber für die kontinentalen Beziehungsgeflechte im 11. Jahrhundert?", Uniwersytet w Bambergu, 19 czerwca.

Almut Bues

Wykład „Wie wird man König/in? Zeremoniell und Symbolik in der Rzeczpospolita", w ramach seminarium „Die Krone – Vom Kopfschmuck zur Stellvertreterin der Herrschaft", Uniwersytet Wiedeński, 9 kwietnia.

Dyskutantka, warsztaty „Von (dynastischen) Nachfolge(ordnunge)n und Erbteilungen", Wiedeń, 28 czerwca.

PRACE BADAWCZE POZA ZAKRESEM PROJEKTU CZĄSTKOWEGO

Dariusz Adamczyk

Referat „Die Teilungen Polen-Litauens als Ende der Periode – vom Zerfall der ‚alten Welt' zur Entstehung der Nation und Modernisierung", Uniwersytet Hanowerski, 29 stycznia.

Referat „'Revolution des Fleißes', Industrielle Revolution und nachholende Entwicklungen im westlichen Eurasien", Uniwersytet Hanowerski, 15 kwietnia.

Referat „Das geteilte Polen – die geteilte Nation", Uniwersytet Hanowerski, 1 lipca.

Referat „Die politischen und ökonomischen Kulturen in Polen in historischer Perspektive", Centre for Applied Linguistics and Special Languages, Uniwersytet Hanowerski, 19 sierpnia.

Referat „Republik Polen – von der Wiederherstellung des Staates zur Apokalypse", Uniwersytet Hanowerski, 14 listopada.

Referat „Die Weltwirtschaftskrise als Wendepunkt im Zentrum und Osten Europas", Uniwersytet Hanowerski, 21 listopada.

Almut Bues

Referat „*aus hochdrängender unverbringlicher Noth*. Droga Inflant do Unii w roku 1569", konferencja „Dwie Unie 1569", Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, 17 maja.

Referat „Martin Gruneweg's Description of Leopolis and his Place within the City", warsztaty „CHEML Project – Companion to the History of Early Modern Lviv", Uniwersytet w Mannheimie, 23 września.

3. Nowe konfiguracje imperialne. Dynamika państwa i społeczeństwa w „długim" XIX wieku

PUBLIKACJE ZWIĄZANE Z PROJEKTEM

Felix Ackermann

Grüße aus Wronke. Zakład Karny we Wronkach jako miastotwórcza infrastruktura państwowa, w: Aleksander Łupienko / Agnieszka Zabłocka-Kos (red.): Architektura w mieście. Architektura dla miasta. Przestrzeń publiczna w miastach ziem polskich w „długim" dziewiętnastym wieku, Warszawa 2019, s. 141–161.

The History of the Future Closure of Brygidki: 150 Years of Discussion to Move the Penitentiary outside of Lviv, w: Ukrainian Penetentiary Journal 3, 2019, s. 7–19.

(Red.): Ukrainian Prison History Revisited, special section, w: Ukrainian Penetentiary Journal 3, 2019 (z Olehem Razyhraevem).

Ruth Leiserowitz

Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose, Kłajpeda 2019 (z Sigitą Kraniauskienė, Silvą Pocytė i Ireną Šutinienė).

The Jews of the Klaipėda Region in the Interwar Period, w: Vladas Sirutavičius / Darius Staliūnas / Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė (red.): The History of Jews in Lithuania. From the Middle Ages to the 1990s (= On the Boundary of Two Worlds 44), Paderborn 2019, s. 375–382.

UDZIAŁ W KONFERENCJACH I WYGŁOSZONE REFERATY

Felix Ackermann

Prezentacja aktualnego projektu badawczego dot. historii więzienia Brygidek we Lwowie, seminarium Historia Europy Wschodniej, Uniwersytet Bazylejski, 6 marca.

Referat „The Afterlife of Prisons. Reusing Infrastructures of Solitary Confinement in Berlin, Lviv, Barcelona, and Warsaw", konferencja „Shadow Places", NIH w Warszawie, 8 marca.

Referat „Kasaty klasztorów a rozwój więziennictwa. Państwo jako praktyka we lwowskich Brygidkach", konferencja „100 lat historii więziennictwa w Polsce", Uniwersytet Wrocławski, 25 kwietnia.

Referat „Więzienie celkowe na Lehrter Straße jako wzór dla Zakładu Karnego we Wronkach", konferencja „125 lat zakładu karnego we Wronkach", Muzeum Zamek Górków w Szamotułach, 16 maja.

Referat „Das Archiv der Lemberger Strafanstalt in der Horodecka-Straße", warsztaty międzynarodowej grupy roboczej dot. przyszłego miejsca przechowywania akt, więzienie Brygidki we Lwowie, 30 maja.

Moderacja panelu, konferencja „Building Culture and Community: Jewish Architecture and Urbanism in Poland", Muzeum POLIN, Warszawa, 31 maja.

Referat „Mikrokosmos der Teilungen Polens. Das aufgelassene Reformatenkloster Rawitsch als preußisches Gefängnis", warsztaty na temat historii przestępczości w Europie Środkowej, Akademia Nauk Republiki Czeskiej, Praga, 20 czerwca.

Referat „St. Vincent Goes St. Mary Magdalena. Merciful Sisters as Prison Guards in Lviv, 1855–1914", warsztaty „Les lieux d'enfermement, espaces multifonctionnels en Europe occidentale et en Russie (16e–19e siècle)", NIH w Moskwie, 5 września.

Referat „Recommendations for Lukiškės Prison", Litewska Galeria Narodowa, Wilno, 12 września.

Koncepcja i realizacja warsztatów „The Prison & the City. Spaces of Incarceration, Practices of Exclusion, and Public Communication", we współpracy z Centrum historii miejskiej Europy Środkowo-Wschodniej we Lwowie, Lwów, 3–4 października.

Referat „Taking the Noise to Kazimierowska Street. Brygidki as Public Space in late 19th and earlier 20th Century", warsztaty „The Prison & the City" (jw.), Lwów, 3 października.

Ruth Leiserowitz

Koncepcja i realizacja 18. Debaty Lelewelowskiej (z Christhardtem Henschelem i Gintarė Malinauskaitė) oraz moderacja „History with People. History of Everyday Life and its Historical Research in Germany and East Central Europe", filia warszawskiego NIH w Wilnie, 20 lutego.

Koncepcja i realizacja konferencji „Everyday Life History and its Approaches to Writing the History of Twentieth-Century Europe" (z Christhardtem Henschelem i Gintarė Malinauskaitė), filia warszawskiego NIH w Wilnie, 20–22 lutego.

Referat „Modernization, Migrant Work and Migration. New Challenges in the Border Area", konferencja „Making the Empire Great Again: Challenges in Modernising the Russian Empire", Litewski Instytut Historyczny, Wilno, 21 czerwca.

Referat „Beyond Borders. A Dialogic Keynote on East European Borderlands" (z Catherine Gouseff), NIH w Warszawie, 24 września.

Koncepcja i realizacja konferencji „Minorities, Migration and Memory in East European Borderlands (1945–present)" (z Imke Hansen i Katrin Steffen), konferencja końcowa finansowanego przez DFG/NCN projektu „Jews and Germans in Polish Collective Memory", prowadzonego w Nordost Institut (IKGN e.V.), NIH w Warszawie, 24–26 września.

Referat „Memel / Klaipėda: Living, Acting and Dreaming in a Hybrid Space", panel „Conflict and Cooperation in Interwar East Central Europe – Free Cities and Territories as Laboratories of International Peacemaking", doroczna konferencja Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies (ASEEES), San Francisco, 25 listopada.

PRACE BADAWCZE POZA ZAKRESEM PROJEKTU CZĄSTKOWEGO

Felix Ackermann

Spätes Erwachen. Psychoanalytische, philologische und historiographische Bezüge in Andrzej Leders Werk, w: Andrzej Leder: Polen im Wachtraum. Die Revolution 1939–1956 und ihre Folgen (= Klio in Polen 20), Osnabrück 2019, s. 9–38.

Organizacja i moderacja prezentacji książki „Die Polnische Revolution" z Andrzejem Lederem, NIH w Warszawie, 7 maja.

Prezentacja książki „Polen im Wachtraum" z Andrzejem Lederem, Uniwersytet Wiedeński, 18 czerwca.

Moderacja panelu „The Baltic States / Soviet Union", konferencja „Postmodern Architecture and Political Change. Poland and Beyond", NIH w Warszawie, 13 września.

Koncepcja i moderacja 19. Debaty Lelewelowskiej „Living with the Dead. New Approaches to the Aftermath of World War II", NIH w Warszawie, 23 października.

Ruth Leiserowitz

(Red.): Seid doch laut! Die Frauen für den Frieden in Ost-Berlin (= Forschungen zur DDR-Gesellschaft 45), Berlin 2019 (z Almut Ilsen).

Die Frauen für den Frieden in Ost-Berlin. Eine Einleitung, w: tamże, s. 11–37.

Diese Zwänge sind heute unvorstellbar – Blicke aus dem Westen, w: tamże, s. 130–135.

[Rec.] Manfred Klein: Preußens Litauer: Studien zu einer (fast) vergessenen Minderheit, Hamburg 2017, w: ZfO 68, 2019, nr 2, s. 291–292.

Referat „История сионистов Кёнигсберга" [Historia syjonistów z Królewca], seminarium „Jewish Agency" w Swietłogorsku, 23 marca.

Referat „Memelio žydų likimaja 1939 m.", konferencja w Muzeum Historii Małej Litwy, Kłajpeda, 24 marca.

Moderacja dyskusji panelowej „Erinnerungskultur oder historische Politik? Erinnerung an den Zweiten Weltkrieg und Holocaust in Polen und Deutschland", Ambasada Republiki Litewskiej w Berlinie, 12 czerwca.

Dyskusja panelowa „Kultura pamięci czy polityka historyczna? / Debata z cyklu Warszawa Dwóch Powstań", Muzeum Powstania Warszawskiego, 13 czerwca.

Referat „Shoah and Memory Culture in Lithuania or How does Memory Work in the Next Generation?", Summer Camp Wisztyniec, Aktion Sühnezeichen / Maceva, Jewish Public Library, Wilno, 9 sierpnia.

Referat „Jewish Migration from the Polish Borderlands to Eastern Prussia before World War I", Summer Education School Muzeum POLIN, Warszawa, 26 sierpnia.

Dyskusja panelowa w ramach cyklu „'Crisis Talks' 30 Jahre Mauerfall – Die Bedeutung des Mauerfalls für die Entwicklung europäischer Gesellschaften", Leibniz Research Alliance „Crises in a Globalised World" / Cluster of Excellence „The Formation of Normative Orders", Bruksela, 1 października.

4. Przemoc i obca władza w XX wieku – „stuleciu skrajności"

PUBLIKACJE ZWIĄZANE Z PROJEKTEM

Annika Wienert

„Künstlerische Zugänge zu Trümmerbergen des Zweiten Weltkrieges", w: Ewa Wojno-Owczarska (red.): Literarische Katastrophendiskurse im 20. und 21. Jahrhundert (= Warschauer Studien zur Kultur- und Literaturwissenschaft 13), Berlin et al. 2019, s. 23–40.

„Obraz miejsca na planie. Rysunki kartograficzne jako materiały w badaniach naukowych nad obozami akcji ‚Reinhardt'", w: Stephan Lehnstaedt / Robert Traba (red.): Akcja „Reinhardt". Historia i upamiętnianie, Warszawa 2019, s. 93–122. Wersja niemiecka: „Der Raum als Bild. Kartografische Zeichnungen als Quellen zur Erforschung der ‚Aktion Reinhardt'-Lager", w: Stephan Lehnstaedt / Robert Traba (red.): Die „Aktion Reinhardt". Geschichte und Gedenken, Berlin 2019, s. 86–113.

UDZIAŁ W KONFERENCJACH I WYGŁOSZONE REFERATY

Christhardt Henschel

Referat „Ostpreußens ‚Vorwerk'? Der Regierungsbezirk Zichenau unter deutscher Besatzung (1939-1945)", seminarium z historii Europy Wschodniej i Środkowej, Wolny Uniwersytet w Berlinie, 10 stycznia.

Referat „Regierungsbezirk Zichenau. Polski step czy pruski teren odbudowy?", Muzeum Historyczne w Ełku, 14 marca.

Referat „Deutsche Besatzung an Polens Peripherie. Nordmasowien unter nationalsozialistischer Herrschaft 1939–1945", seminarium z historii najnowszej, Uniwersytet Wuppertal, 15 maja.

Referat „Rejencja Ciechanowska: o okupacji niemieckiej w perspektywie regionalnej", Instytut Pileckiego, Warszawa, 27 marca.

Koncepcja i realizacja konferencji „Polityka okupacyjna narodowosocjalistycznych Niemiec. Pomorze jesienią 1939 r. i Zbrodnia Pomorska", we współpracy z: Polska Akademia Nauk / Instytut Kaszubski, Muzeum Piaśnickie, Wejherowo, 3–5 września.

Referat „Okupanci i okupowani. Rejencja ciechanowska", konferencja „Polityka okupacyjna" (jw.), Wejherowo, 4 września.

Gintarė Malinauskaitė

Referat „Intimacy of Killing: Jewish War Experiences in the Lithuanian Province during the Second World War", warsztaty „Jewish Experiences and the Holocaust in the Soviet Union", United States Holocaust Memorial Museum, Waszyngton, 5–16 sierpnia.

Referat „The Mass Murder of Jews in the Lithuanian Province during WWII: The Case Study of the Town of Skuodas and its Environs", konferencja „'Jądro ciemności' – II wojna światowa w Europie Środkowo–Wschodniej", IPN Wrocław, 9–12 września.

Koncepcja i realizacja konferencji „Making Justice Visible: The Mediatization of the World War II War Crimes Trials", we współpracy z BRIAI Uniwersytetu w Kłajpedzie, filia warszawskiego NIH w Wilnie, 25–26 września.

Referat „War Crimes Trials in the Context of the Cold War: The Publicization of the 1964 Klaipėda Trial in Soviet Lithuania and the USA", konferencja „Making Justice Visible" (jw.), filia warszawskiego NIH w Wilnie, 26 września.

Mustafa Switat

Prezentacja założeń badawczych, warsztaty online w ramach projektu „Relations in the Ideoscape: Middle Eastern Students in the Eastern Bloc (1950's to 1991)", Warszawa, 21–22 października.

Annika Wienert
Referat „Rubble and Excess. On the Ir/representability of Uncanny Matter", konferencja „Excess between Materiality and Irrepresentability", Kunsthistorisches Institut Florenz, Florencja, 11–12 kwietnia.

Referat „Rubble and the Abject. Official Photographs of Post-war Warsaw", seminarium łódzkiego oddziału Polskiego Towarzystwa Kulturoznawczego, Łódź, 14 maja.

Dorota Woroniecka-Krzyżanowska
Prezentacja projektu cząstkowego, warsztaty rozpoczynające projekt „Relations in the Ideoscape: Middle Eastern Students in the Eastern Bloc (1950's to 1991)", Instytut Orientalny w Bejrucie, 19–20 maja.

PRACE BADAWCZE POZA ZAKRESEM PROJEKTU CZĄSTKOWEGO

Christhardt Henschel
Koncepcja i realizacja konferencji „Everyday Life History and its Approaches to Writing the History of Twentieth-Century Europe" (z Ruth Leiserowitz i Gintarė Malinauskaitė), filia warszawskiego NIH w Wilnie, 20–22 lutego.

Organizacja 18. Debaty Lelewelowskiej „History with People. History of Everyday Life and its Historical Research in Germany and East Central Europe" (z Ruth Leiserowitz i Gintarė Malinauskaitė), filia warszawskiego NIH w Wilnie, 20 lutego.

Gintarė Malinauskaitė
Mediated Memories. Holocaust Narratives and Iconographies in Lithuania after 1990 (= Studien zur Ostmitteleuropaforschung 46), Marburg 2019.

Wandering Lithuanian Jewish Refugees during the First World War. Hirsz Abramowicz and a Jewish Perspective on the War, w: Gerald Lamprecht / Eleonore Lappin-Eppel / Ulrich Wyrwa (red.): Jewish Soldiers in the Collective Memory of Central Europe. The Remembrance of World War I from a Jewish Perspective, Getynga 2019, s. 187–202.

Koncepcja i realizacja konferencji „Everyday Life History and its Approaches to Writing the History of Twentieth-Century Europe" (z Christhardtem Henschelem i Ruth Leiserowitz), filia warszawskiego NIH w Wilnie, 20–22 lutego.

Ogranizacja 18. Debaty Lelewelowskiej „History with People. History of Everyday Life and its Historical Research in Germany and East Central Europe" (z Christhardtem Henschelem i Ruth Leiserowitz), filia warszawskiego NIH w Wilnie, 20 lutego.

Organizacja konferencji „Making the Empire Great Again: Challenges in Modernising the Russian Empire" (z Dariusem Staliūnasem), we współpracy z Litewskim Instytutem Historycznym, Wilno, 20–21 czerwca.

Koncepcja i realizacja warsztatów „New Approaches to Research on Everyday Life during World War II" (z Christhardtem Henschelem i Ruth Leiserowitz), we współpracy z: Instytut Herdera do Badań Historycznych nad Europą Środkowo-Wschodnią / Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie (CBH PAN) / Uniwersytet Warszawski, CBH PAN, Berlin, 27–28 września.

Mustafa Switat
Polityka integracyjna Polski a integracja kulturowa społeczności arabskiej w Polsce, w: Postscriptum Polonistyczne 23, 2019, nr 1, s. 171–182.

Arab/Muslim as the Other in Poland. The Anatomy of Narratives, w: Katarzyna Górak-Sosnowska / Marta Pachocka / Jan Misiuna (red.): Muslim Minorities and the Refugee Crisis in Europe, Warszawa 2019, s. 311–322.

O Arabach w Europie oraz o ich diasporze w Polsce, w: Joanna Kurczewska / Zdzisław Mach (red.): Kultury narodowe i lokalne a polityka. Powiązania w różnych kontekstach, Warszawa 2019, s. 333–352.

Referat „Charakterystyka arabsko-polskiego transferu kulturowego", konferencja „Transfer kultury arabskiej w dziejach Polski", Uniwersytet Warszawski, 18 stycznia.

Referat „Wielokulturowość faktyczna a wyobrażona w kontekście badań nad diasporą arabską w Polsce", konferencja „Migracje do Unii Europejskiej. Wyzwania polityczne, prawne i społeczno-kulturowe", Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, 11 czerwca.

Referat „Specyfika transferu kulturowego w naukach społecznych na przykładzie kultury polskiej i arabskiej", konferencja „Ja, My, Oni? Podmiotowość, tożsamość, przynależność" (XVII Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny), Uniwersytet Wrocławski / Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Wrocław, 11–14 września.

Annika Wienert
Symbolische Gewalt im öffentlichen Raum, w: ARCH+ features, 2019, nr 96: Rechte Räume – Reaktionen, s. 17.

Moderacja panelu i komentarz, 27. Konferencja Młodych Badaczy Europy Wschodniej (JOE), Bochum, 12–14 lipca.

Koncepcja i realizacja konferencji „Postmodern Architecture and Political Change. Poland and Beyond" (z Błażejem Brzostkiem i Florianem Urbanem), NIH w Warszawie, 12–14 września.

Prezentacja „Kunstgeschichte am DHI Warschau: Forschungsprojekte und Fördermöglichkeiten" (z Sabine Jagodzinski), konferencja „Kunstpatronage in Mitteleuropa zwischen Privatstiftung und Staatskunst" (27. Konferencja Grupy Roboczej Polskich i Niemieckich Historyków Sztuki i Konserwatorów Zabytków), Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego / Muzeum Warszawy, 21 września.

Moderacja panelu i komentarz, konferencja „Making Justice Visible: The Mediatization of the World War II War Crimes Trials", filia warszawskiego NIH w Wilnie, 25–26 września.

Koncepcja i realizacja konferencji „Planowanie Nowego Wschodu. Architektura i urbanistyka pod okupacją niemiecką w Europie Środkowo-Wschodniej" (z Małgorzatą Popiołek-Roßkamp), Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie, 29 września – 1 października.

Referat „Hans Stosbergs Planungen für die Stadt Auschwitz", konferencja „Planowanie Nowego Wschodu" (jw.), Berlin, 1 października.

Moderacja panelu, konferencja „Special Lessons & Legacies Conference Munich: The Holocaust in Europe", Holocaust Educational Foundation of Northwestern University / Institut für Zeitgeschichte / Bundeszentrale für politische Bildung / Uniwersytet Ludwika i Maksymiliana, Monachium, 4–7 listopada.

Moderacja dyskusji panelowej „'Kontaminierte Landschaften'. Mitteleuropa inmitten von Krieg und Totalitarismus", filia warszawskiego NIH w Pradze, 20 listopada.

Dorota Woroniecka-Krzyżanowska
Udział w sesji plenarnej „Anthropological Solidarities: Lines of Division and Collaboration within Academia (Young Scholars' Plenary)", konferencja „World Solidarities", International Union of Anthropological and Ethnological Sciences / Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, 27–30 sierpnia.

5. Funkjonalność historii w późnej nowoczesności

PUBLIKACJE ZWIĄZANE Z PROJEKTEM

Maciej Górny
Jak świętować Niepodległą?, Sulejówek 2019.

In Search of a ‚Red'. East Central Europe's Responses to the Russian Revolutions, w: Gerhard Besier / Katarzyna Stokłosa (red.): 1917 and the Consequences, Londyn 2019, s. 19–31.

A Century of Selective Ignorance. Poland 1918–2018, w: Slavic Review 78, 2019, nr 3, s. 654–662.

Sabine Stach
Urbanität und Nostalgie? Auf der Suche nach Entschleunigung in der touristischen Vermarktung des „kommunistischen Erbes", w: Bianca Hoenig / Hannah Wadle (red.): Eden für jeden? Touristische Sehnsuchtsorte in Mittel- und Osteuropa nach dem Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart, Getynga 2019, s. 281–308.

[Rec.] Agnieszka Mrozik / Stanislav Holubec: Historical Memory of Central and East Central European Communism, Nowy Jork 2018, w: Acta Poloniae Historica 119, 2019, s. 358–361.

Zofia Wóycicka
Global patterns, local interpretations: new Polish museums dedicated to the rescue of Jews during the Holocaust, w: Holocaust Studies 25, 2019, Special Issue: Disputed Holocaust Memory in Poland, s. 248–272.

UDZIAŁ W KONFERENCJACH I WYGŁOSZONE REFERATY

Maciej Górny
Referat „Vaterlandszeichner. Geografen und Grenzen des Zwischenkriegseuropas", filia warszawskiego NIH w Wilnie, 28 stycznia.

Dyskusja panelowa „11.11.1918. Niepodległość i pamięć w Europie Środkowej", Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 29 stycznia.

Referat „Czyja ta wolność? Święto Niepodległości w okresie międzywojennym", Muzeum Narodowe w Warszawie, 7 lutego.

Referat „'Věda bez Němců': geografie a představy prostoru ve střední Evropě po roce 1918", filia warszawskiego NIH w Pradze, 28 lutego.

Referat „Aktorzy drugiego planu. Geografowie podczas konferencji pokojowej w Paryżu", konferencja „Sto lat traktatu pokojowego w Wersalu. Nowy porządek w dziejach Europy", NIH w Warszawie / Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej / Ośrodek Debaty Międzynarodowej w Poznaniu / Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, Poznań, 11–12 lipca.

Referat „Minority Strategies in East Central Europe, 1914 to early 1920s", konferencja „The Politics of Difference in 1919 Europe. Minorities and Border Populations", NISE (National Movements & Intermediary Structures in Europe) / NIH w Warszawie, 28–29 maja.

Keynote „Where did the Post-war Politics of Memory Lead to? East Central Europe, 1918–1945", konferencja „The War that Never Ended: Postwar Continuity and New Challenges in the Aftermath of the Habsburg and Ottoman Empires, 1918–1923", Pratt Institute / Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 24–26 października.

Referat „Nowy ład w Europie Środkowo Wschodniej. Na drodze od faktów do rytuału", konferencja „Kongres pokoju. Jak tworzono ład wersalski? Colloquium Opole 2019", Instytut Śląski, Opole, 5–6 listopada.

Magda Saryusz-Wolska
Koncepcja i realizacja konferencji „Shadow Places. Urban Strategies of Dealing with Painful Pasts" (z Sabine Stach), we współpracy z: Leibniz Centre for Contemporary History (ZZF) w Poczdamie / Leibniz Research Alliance „Historical Authenticity", NIH w Warszawie, 7–9 marca.

Referat wprowadzający "Shadow Places? How to Conduct Research about Places with Painful Pasts?" (z Sabine Stach), konferencja „Shadow Places" (jw.), NIH w Warszawie, 7 marca.

Koncepcja i realizacja warsztatów "Methods of Historical Film Audience Research", we współpracy z: Leibniz Center for Contemporary History w Poczdamie / Instytut Kultury Medialnej i Teatru Uniwersystetu Kolońskiego, NIH w Warszawie, 25–26 kwietnia.

Dyskusja panelowa „The Commodification of Memory in East Central Europe", 3. Konferencja Roczna Memory Studies Association, Madryt, 27 czerwca.

Sabine Stach
Koncepcja i realizacja konferencji „Shadow Places. Urban Strategies of Dealing with Painful Pasts" (z Magdaleną Saryusz-Wolską), we współpracy z: Leibniz Centre for Contemporary History (ZZF) w Poczdamie / Leibniz Research Alliance „Historical Authenticity", NIH w Warszawie, 7–9 marca.

Referat wprowadzający „Shadow Places? How to Conduct Research about Places with Painful Pasts?" (z Magdaleną Saryusz-Wolską), konferencja „Shadow Places" (jw.), NIH w Warszawie, 7 marca.

Koncepcja i realizacja warsztatów „Let's Talk About History! Public History through Face-to-face Communication", we współpracy z Leibniz Centre for Contemporary History Potsdam, filia warszawskiego NIH w Pradze, 22–24 maja.

Referat wprowadzający „Public Oral History. Some Remarks on the Re-oralisation of History", warsztaty „Let's Talk About History!" (jw.), filia warszawskiego NIH w Pradze, 23 maja.

Dyskusja panelowa „The Commodification of Memory in East Central Europe", 3. Konferencja Roczna Memory Studies Association, Madryt, 27 czerwca.

Referat „Guiding through Memory: A Case Study on (Post)Communism Tours", 9. konferencja „Genealogie Pamięci" Europejskiej Sieci Pamięć i Solidarność (ENRS), Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, 29 października.

Zofia Wóycicka
Referat „The ‚Travelling Motifs' of the Rescue of Jews during the Holocaust in Contemporary European Museums", konferencja „The Righteous: a European Heritage?", Lieu de Mémoire au Chambon-sur-Ligon, 25–27 września.

Referat „Ratowanie Żydów podczas drugiej wojny światowej we współczesnych muzeach europejskich, czyli rzecz o ‚glokalizacji' pamięci historycznej", II Polska Konferencja Pamięcioznawcza, Uniwersytet Warszawski, 5–7 grudnia.

PRACE BADAWCZE POZA ZAKRESEM PROJEKTU CZĄSTKOWEGO

Maciej Górny
Science Embattled. Eastern European Intellectuals and the Great War, Paderborn 2019.

Vaterlandszeichner. Geografen und Grenzen im Zwischenkriegseuropa (= Einzelveröffentlichungen des DHI Warschau 39), Osnabrück 2019.

Magdalena Saryusz-Wolska
Referat „Advertising Unavailable Products. Images of Hygiene and Nutrition in Early Post-war Germany", konferencja „Everyday Life History and its Approaches to Writing the History of Twentieth-Century Europe", filia warszawskiego NIH w Wilnie, 20–22 lutego.

Referat „Historia wizualna w przestrzeni publicznej. Badania polskiej prasy", konferencja „Badania języka i języków: Dyscypliny i interdyscyplinarność", Uniwersytet Warszawski, 29–30 maja.

Sabine Stach

Dyskusja panelowa „Palach: 1969 – 1989 – 2019" z okazji 50. rocznicy samospalenia Jana Palacha, Czeskie Centrum Berlin / Ambasada Republiki Czeskiej w Berlinie, 23 stycznia.

Dyskusja panelowa „Der Mensch muss gegen das Böse kämpfen, das er selbst bewältigen kann" z okazji 50. rocznicy samospalenia Jana Palacha, Teatr Bremen / Czeskie Centrum Berlin / Niemiecko-Czeski Fundusz Przyszłości / Instytut Badań Europy Wschodniej / Sojusz Niemiecko-Czeskiej Współpracy, Teatr Bremen, 24 stycznia.

Koncepcja i realizacja konferencji „Zwischen Sozialdisziplinierung und Vergnügen: Politik und Praktiken des Spielens im Staatssozialismus" (z Juliane Brauer i Maren Röger), we współpracy z: Uniwersytet w Augsburgu / Max Planck Institute for Human Development (MPIB) / Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung, MPIB Berlin, 4–6 grudnia.

Referat wprowadzający, konferencja „Zwischen Sozialdisziplinierung und Vergnügen" (jw.), MPIB Berlin, 4 grudnia.

Referat „Zwischen Glücksspiel, Sport und deutscher Einheit. Skatspielen in der DDR", konferencja „Zwischen Sozialdisziplinierung und Vergnügen" (jw.), MPIB Berlin, 5 grudnia.

Zofia Wóycicka

Cultural Diplomacy in the War Museum: The Case of the German-Russian Museum Berlin-Karlshorst, w: History and Memory 31, 2019, nr 2, s. 78–116 (z Davidem Clarkiem).

Referat „Does Commemoration have to Provoke Controversy? Multi-perspectivity in History-telling", Fundacja Krzyżowa, Wrocław, 12 października.

Moderacja dyskusji panelowej „Weiterleben nach dem Holocaust" w ramach „Weimarskiego rendez-vous z historią", Weimar, 1 listopada.

Moderacja dyskusji panelowej „After the Holocaust towards a Brighter Future?", konferencja „Biographies & Politics. The Involvement of Jews and People of Jewish Origin in Leftist Movements in 19th and 20th Century Poland", POLIN Muzeum, Warszawa, 1 grudnia.

B. Transfer badań naukowych

Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie również w 2019 roku wspierał międzynarodową naukową debatę historyczną, promując na różne sposoby komunikację, współpracę oraz wymianę naukową. Ze zrozumiałych względów pierwszoplanowe znaczenie miały tu kontakty między Niemcami a Polską. Jednak – zgodnie z misją Instytutu – do współpracy byli zapraszani także historycy z państw zachodnich i z sąsiednich krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Kontakty z tymi ostatnimi uległy znacznemu wzmocnieniu dzięki działaniom filii NIH w Wilnie i Pradze. Podobnie jak w latach poprzednich Instytut pełnił rolę forum międzynarodowego dialogu historyków. W tym celu organizował imprezy naukowe, publikował prace naukowe i przyznawał stypendia.

1. Imprezy naukowe

Cykle wykładów NIH w Warszawie

Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie regularnie organizuje cykle wykładów naukowych. Wykłady odbywają się w Warszawie, Pradze i Wilnie, tworząc miejsce spotkań i komunikacji między naukowcami niemieckimi, polskimi, czeskimi i litewskimi. Są skierowane głównie do historyków, ale dostępne także dla szerszej publiczności. Wygłaszane są po niemiecku i tłumaczone symultanicznie wraz z późniejszą dyskusją. Stanowią inspirujące forum dla badaczy z różnych dziedzin historii, na którym prezentowane są nowe koncepcje badawcze i projekty niemieckojęzycznych historyków i przedstawicieli dyscyplin pokrewnych.

Publiczne wykłady filii warszawskiego NIH w Wilnie odbywają się w Litewskim Instytucie Historycznym i na Uniwersytecie Wileńskim. Filia w Pradze organizuje swoje wykłady we współpracy z monachijskim Collegium Carolinum i Uniwersytetem Karola.

Maciej Górny
Kreślarze ojczyzn. Geografowie i granice międzywojennej Europy
28 stycznia, filia warszawskiego NIH w Wilnie
28 lutego, filia warszawskiego NIH w Pradze

Kartografii i geografom w międzywojennej Europie był poświęcony pierwszy w 2019 roku wykład w filii warszawskiego NIH w Wilnie, a miesiąc później – z inaczej rozłożonymi akcentami – także w filii w Pradze. Maciej Górny, pracownik naukowy NIH w Warszawie oraz Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, przedstawił w obu miastach swoją wielokrotnie wyróżnianą monografię „Kreślarze ojczyzn. Geografowie i granice międzywojennej Europy" (Warszawa 2017).

W Wilnie wykładowca skupił się na tym, że na przykład mapy, odzwierciedlające większości etniczne, są podatne na instrumentalizację przez użycie rozmaitych kartograficznych narzędzi, symboli i barw. Ale również analiza flory mogła nabrać znaczenia politycznego. Uczony wskazał, że polski geograf i kartograf Eugeniusz Romer już w roku 1919 mówił o botanicznych podstawach wytyczania granic. To właśnie on interpretował buk jako zachodnioeuropejski gatunek drzewa, symbolizujący przynależność do tej właśnie części kontynentu.

W Pradze autor uwypuklił trudności niemieckich geografów z powrotem do międzynarodowego życia naukowego po pierwszej wojnie światowej. Wskazał, że pod naciskiem francuskich i belgijskich instytucji naukowych niemieccy geografowie byli przez długi czas bojkotowani. Było to przejawem faktu, że idea geografii jako służby ojczyźnie nabrała w owym czasie konkretnego znaczenia – geografowie stali się rzeczywistymi kreślarzami ojczyzn, włączając się do procesu stanowienia nowych granic Europy.

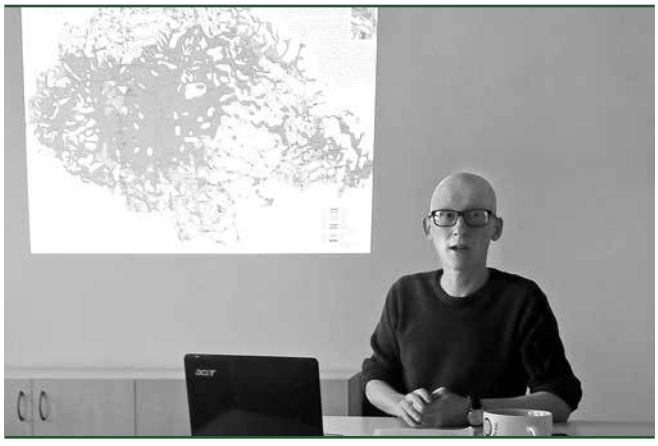

Martin Sabrow
Szczęśliwy rok Honeckera: 1987. Triumf i upadek socjalizmu w NRD z perspektywy biograficznej
25 lutego, filia warszawskiego NIH w Wilnie
26 lutego, NIH w Warszawie

Szczególne znaczenie roku 1987 dla ewolucji NRD było tematem wieczornego wykładu Martina Sabrowa. Uczony wygłosił go 26 lutego w głównej siedzibie NIH w Warszawie, a dzień wcześniej w filii w Wilnie. Unaocznił dysonans między zewnętrznym umacnianiem się a wewnętrznym rozkładem panowania SED w okresie przed rokiem 1989. Na początku prof. Sabrow nakreślił triumfalny w ocenie samego Honeckera polityczny bilans roku 1987, podkreślając w tym kontekście wagę jego wizyty w Bonn, którą uznał za punkt kulminacyjny owego roku. Jego zdaniem pewny siebie sekretarz generalny SED nigdy nie był tak mocno przekonany o stabilności swojej władzy jak dwa lata przed rozpadem NRD. Jego spotkanie z elitą polityczną i gospodarczą w RFN należy zatem uznać za wielki polityczny sukces.

Historyczne i polityczne przemiany w NRD znalazły się również w centrum uwagi inspirujących dyskusji z publicznością. O ile słuchacze litewscy interesowali się głównie rolą Moskwy w stosunkach w trójkącie Bonn – Berlin Wschodni – Moskwa i poruszali temat możliwości przedstawienia załamania się ustroju z autobiograficznej perspektywy jednostki, o tyle w Warszawie na pierwszy plan wysunęły się relacje między Honeckerem a Oskarem Lafontaine'em oraz ewentualna wiedza zachodnioniemieckiego polityka o planach politycznych lidera NRD.

Etienne François
Na ile można powiedzieć, że kraje wschodnioeuropejskie są strukturalnie inne niż zachodnioeuropejskie?
19 marca, NIH w Warszawie

Étienne François jest znany szerszej publiczności w Niemczech między innymi jako współredaktor książki „Deutsche Erinnerungsorte" [Niemieckie miejsca pamięci]. W wykładzie wtorkowym w warszawskim NIH 19 marca ten renomowany francusko-niemiecki historyk poruszył zagadnienie, na ile różnice strukturalne między Europą Zachodnią a Środkowo-Wschodnią wpływają na dyskursy o europejskiej historii i współczesności. Zdaniem referenta dyskursy publiczne grzęzną dziś często w dychotomii ocen wartościujących; własne stanowisko uznajemy za „dobre", natomiast od strony „przeciwnej" wymagamy gotowości do uczenia się, czyli zbliżenia się do naszych oczekiwań. W obecnych konfliktowych relacjach między środkowo-wschodnio- a zachodnioeuropejskimi krajami UE obie strony odwołują się do pewników, które opierają się wprawdzie na faktach, ale ostatecznie okazują się uprzedzeniami. Na przykład wskazuje się na materialne dysproporcje między Wschodem a Zachodem, nie doceniając udanej integracji gospodarczej krajów wschodnich z jednolitym rynkiem UE.

W tym kontekście prof. François widzi w pracy historyków możliwy wkład w lepsze wzajemne zrozumienie w Europie. Chodzi tu przede wszystkim o pojmowanie Europejczyków jako dziedziców wspólnej przeszłości. Świadomość różnorodności i konfliktowości historycznych, nieustannie zmieniających się powiązań między państwami i społeczeństwami – wskazał François, orędując za dialogiem historyków – przybliża Europę Środkowo-Wschodnią do zachodniej części kontynentu. Z dodatkowym uwzględnieniem perspektyw historiografii drugiej strony relatywizuje to również klasyczne narracje, według których transfer kulturowy odbywał się jednokierunkowo z Zachodu na Wschód.

Tanja Penter
Mordy na osobach niepełnosprawnych i chorych pod okupacją niemiecką (1941–1943) na Ukrainie i ich prawne rozliczenie
25 marca, filia warszawskiego NIH w Wilnie

Tanja Penter z Uniwersytetu Ruprechta i Karola w Heidelbergu referowała 25 marca w Wilnie o systematycznym mordowaniu osób niepełnosprawnych i chorych na Ukrainie pod okupacją niemiecką. W swoim wykładzie wskazała na różne logiki działania i motywacje lokalnych i niemieckich protagonistów podczas owej eksterminacyjnej akcji, przedstawiła jej kontekst na podstawie dostępnych akt radzieckich i opowiedziała o radzieckiej praktyce prawnego rozrachunku z tymi zbrodniami. Swoją argumentację osadziła w ogólnym kontekście traktowania nazistowskich zbrodni i kolaborantów w Związku Radzieckim.

Wykład skupił się na mordach w kolonii dla niepełnosprawnych dzieci w Presławiu. Referentka wskazała między innymi na szerokie spektrum opcji działania na rzecz uwolnienia owych dzieci i tłumaczyła, dlaczego nie ratowali ich także opiekunowie. Następnie prof. Penter opowiedziała o prawnym rozrachunku ze zbrodnią, a na zakończenie zwróciła uwagę, że brak głosu ofiar i członków ich rodzin przyczynił się do tego, że nawet ponad 60 lat po masakrze wciąż milczano o mordach w kolonii dla niepełnosprawnych. Przedmiotem ożywionej dyskusji z publicznością była problematyka wiarygodności analizowanych radzieckich akt procesów, które posłużyły jako źródła do badań. Poza tym dyskutowano o polityce wobec niepełnosprawnych i ich postrzeganiu w ówczesnym społeczeństwie.

Sarah Lemmen
Czesi w podróżach: reprezentacje świata pozaeuropejskiego a tożsamość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej 1890–1938
28 marca, filia warszawskiego NIH w Pradze

Sarah Lemmen zaprezentowała 28 marca w Pradze temat swojej najnowszej publikacji. Na początku wykładu zauważyła, że badania naukowe na temat czeskiej i czechosłowackiej historii zbyt silnie koncentrują się na wewnętrznych przemianach ziem czeskich bądź na wzajemnych stosunkach i konfliktach w Europie Środkowej. W związku z tym uwaga skupia się głównie na relacjach niemiecko-czeskich, konfliktach w łonie monarchii habsburskiej lub analizach ruchu panslawistycznego w XIX wieku. Nowsze koncepcje globalnej historii konstatują natomiast w większości fazę „pierwszej globalizacji" pod koniec XIX wieku.

Ponieważ opisują one głównie stosunki między metropoliami a ich koloniami bądź między różnymi potęgami gospodarczymi, obszar Europy Środkowo-Wschodniej jest w nich zdaniem referentki uwzględniany w niewielkim stopniu. Podkreśliła ona, że rozeznawanie przez Czechów procesów globalnych ustawicznie zyskuje na znaczeniu najpóźniej od końca XIX wieku, a także w okresie międzywojennym. Nowe możliwości podróżowania były w opinii dr Lemmen podstawowym warunkiem przyswajania sobie przez nich świata pozaeuropejskiego.

Czescy podróżni postrzegali jednak siebie samych jako „podróżnych drugiej kategorii". Demonstracyjnie odrzucali pojmowany imperialnie luksus i opisywali własną drogę przez świat. Ówczesne relacje z podróży prezentowały rodzimej publiczności świat, w którym Czechosłowacja była państwem znanym i obecnym w skali globalnej.

Martina Winkler
Pionierska chusta i Krecik: oblicza dzieciństwa w socjalistycznej Czechosłowacji
23 kwietnia, NIH w Warszawie

W cyklu „Wykładów wtorkowych" 23 kwietnia gościła w warszawskim NIH Martina Winkler, kierująca Zakładem Historii Europy Wschodniej na Uniwersytecie Chrystiana Albrechta w Kilonii. Omówiła ona znaczenie dzieci jako podmiotów politycznych w socjalistycznej Czechosłowacji, odwołując się do wybranych mediów dla dzieci z tego okresu. Pokazała w ten sposób, jak łączy swoje badania w dziedzinach historii dzieciństwa i dziejów Europy Wschodniej.

Na wstępie prof. Winkler zadała pytanie, w jakim stopniu dzieci mogą pełnić rolę polityczną jako podmioty jakiegoś (np. socjalistycznego) społeczeństwa, wskazując tym samym na zasadniczy dyskurs w badaniach historii dzieciństwa. Następnie opowiedziała o ewolucji wizerunku dziecka, który przekazywały czechosłowackie seriale, filmy i książki dla dzieci, a przy tej okazji wyeksponowała zwłaszcza zmieniające się znaczenie dzieci jako odbiorców i nośników przesłań politycznych dla socjalistycznego społeczeństwa. Na poparcie swoich tez wykładowczyni przytoczyła kilka przykładów z dziedziny filmu, telewizji i literatury, na podstawie których przedstawiła refleksje nad relacjami w trójkącie dzieci – rodzice – państwo i partia.

Uczestnicy późniejszej dyskusji uzupełniali opisaną problematykę o kolejne aspekty, takie jak role poszczególnych płci, narodowość i ironia w różnych czechosłowackich mediach dla dzieci. Referentka poinformowała, że planuje rozszerzenie badań o dane porównawcze, na przykład z NRD.

Yfaat Weiss
Sublokatorka. O metaforach i światach społecznych
29 kwietnia, filia warszawskiego NIH w Wilnie

Powieść „Sublokatorka" Hanny Krall, która ukazała się w emigracyjnym wydawnictwie Libella w Paryżu w 1985 r., była tematem wykładu, wygłoszonego 29 kwietnia w Wilnie w cyklu „Wykładów poniedziałkowych". Swoim wystąpieniem, wpisującym się w kontekst debat wokół tak zwanej polskiej ustawy o Holokauście, Yfaat Weiss, dyrektor Instytutu im. Szymona Dubnowa w Lipsku, chciała zachęcić do ponownej lektury tej słynnej książki. Pokazała, że powieść ma charakter na poły autobiograficzny, łączy bowiem elementy autobiograficzne i autofiktywne. Zdaniem izraelskiej historyczki książka była inspirowana historią życia samej autorki, która przeżyła drugą wojnę światową, ukrywając się u różnych polskich rodzin.

Powieść opowiada o dwóch głównych postaciach: sublokatorce Marcie, ukrywanej jako dziecko w mieszkaniach polskich rodzin, i Marii, córce jednej z tych polskich rodzin. Wykładowczyni pokazała, że Marta i Maria nie są postaciami całkowicie odrębnymi, lecz odzwierciedlają rozdwojenie osobowości i podwójną tożsamość bohaterki. Dyskusja z publicznością skupiła się na zagadnieniu odmiennej recepcji „Sublokatorki" w Polsce, Niemczech i Izraelu. Słuchacze interesowali się również odrębnością powieści w kontekście innych utworów literackich autorki.

Fot. Karolis Bingelis

Jana Osterkamp
Działać jak państwo.
Siła działania w imperium federalnym
6 maja, filia warszawskiego NIH w Pradze

O „Federalnych kompetencjach i federalnym działaniu krajów w imperium habsburskim" mówiła 6 maja w Pradze Jana Osterkamp z Monachium. Na wstępie zauważyła, że dzieje federalizmu są tradycyjnie opowiadane jako dzieje państw, które łączą się we wspólny związek. Przykładem mogą być Szwajcaria i Stany Zjednoczone Ameryki. Także historycy federalizmu w Niemczech wciąż kładą nacisk na zagadnienia państwowości, suwerenności i kompetencji krajów. Zdaniem referentki ogniskowanie dziejów federalizmu na kwestii „umowy związkowej" stanowi jednak pewien problem w odniesieniu do przypadku Austro-Węgier. Zaznaczyła, że w monarchii habsburskiej nigdy nie doszło do traktatowego połączenia się krajów koronnych w „związek".

Jana Osterkamp podkreśliła, że znaczenie Czech w cesarstwie habsburskim zależało w wysokim stopniu od mobilizacji protagonistów, instytucji i zasobów. Omówiła również sprawę oświaty, a na zakończenie wykładu powiedziała, że federalizm był jedną z przyczyn zarówno spoistości, jak i rozpadu imperium habsburskiego. Z jednej strony mógł oddziaływać integracyjnie, ponieważ instytucje, które umożliwiały polityczne współdecydowanie w sprawach regionalnych, były jej zdaniem bliżej obywateli. Dezintegracyjnie oddziaływał zaś w ten sposób, że tworzył „państwa w państwie", których trwała więź wymagałaby poczucia wspólnoty, solidarności i wzajemnej lojalności.

Timo Luks
Niestabilne życie, niestabilna służba. Policja w XIX wieku
23 maja, filia warszawskiego NIH w Pradze

Rozwój policji był przez długi czas uważany w badaniach historycznych za ważny wskaźnik modernizacji. Według argumentacji Timo Luksa, autora książki „Schiffbrüchige des Lebens. Polizeidiener und ihr Publikum im neunzehnten Jahrhundert" [Rozbitkowie życiowi. Słudzy policyjni a publiczność w XIX w.], który 24 maja wygłosił wykład w filii warszawskiego NIH w Pradze, ograniczają się one głównie do dociekań nad ochroną przed zagrożeniami. Tymczasem rozdzielanie funkcji związanych z bezpieczeństwem od funkcji opiekuńczych przebiegało znacznie wolniej i mniej prostoliniowo, niż sugerują badacze. Ponieważ większość prac badawczych ogniskuje się zdaniem prof. Luksa głównie na zagadnieniach instytucjonalizacji, personel policji raczej nie skupia na sobie uwagi.

Tematem wykładu było zatem znaczenie codziennej, rutynowej służby dla historii policji. Luks podkreślił, że służba w policji w XIX wieku wiązała się ściśle z niestabilnym życiem i trudną sytuacją na rynku pracy. W dziewiętnastowiecznych warunkach wstąpienie do służby w policji wymagało jego zdaniem zdystansowania się przez te osoby od środowisk pochodzenia, a tym samym uchodziło za możliwość uniknięcia grożącej degradacji do niższej warstwy społecznej.

Timo Luks zakończył wykład konkluzją, że analiza dziejów policji otwiera poniekąd możliwość nowego uchwycenia dziewiętnastego wieku. Przez długi czas historia społeczna operowała aparatem pojęciowym, pochodzącym z fazy formowania się przemysłowej i „zorganizowanej" pełnej nowoczesności. Za pomocą tych pojęć historia społeczna wstecznie projektowała specyficzne rodzaje problemów. Zdaniem wykładowcy punktem odniesienia dla dociekań nad wiekiem dziewiętnastym nie powinno być zbiurokratyzowane państwo instytucji ani „zorganizowane" społeczeństwo klasowe z okresu około 1900 roku, lecz początek owego stulecia.

Volker Zimmermann
Polacy i Litwini na celowniku wymiaru sprawiedliwości i kryminologii. O dyskusji na temat przestępczości i przynależności etnicznej w pruskich prowincjach wschodnich Cesarstwa Niemieckiego (1871–1914)
27 maja, filia warszawskiego NIH w Wilnie

Związek między przestępczością a przynależnością etniczną był tematem wykładu wygłoszonego 27 maja w Wilnie przez Volkera Zimmermanna. Uwaga badacza skupiła się na dyskusji o kryminalizacji grup etnicznych przez główną część społeczeństwa i podmioty państwowe. Prof. Zimmermann zademonstrował, że już od schyłku XIX wieku kryminolodzy coraz intensywniej dyskutowali o przynależności etnicznej sprawców przestępstw, co doprowadziło do częstszego używania takich pojęć jak „charakter narodowy", „narodowość" i „rasa". Wykładowca pytał zatem, jakie mechanizmy i wzorce interpretacji przyniosły konstrukcję „dopuszczającego się przestępstw innego", i omówił to na podstawie dwóch konkretnych przykładów: Prowincji Poznańskiej i wschodniopruskiej rejencji gąbińskiej.

W pierwszej statystyce przestępczości Rzeszy za rok 1882 scharakteryzowano pruskie prowincje wschodnie jako ogniska przestępczości. Volker Zimmermann wyjaśnił, że na przełomie XIX i XX wieku mieszkańcy tych rejencji zaburzali wizerunek jednolitego etnicznie i wysoko rozwiniętego ekonomicznie niemieckiego państwa narodowego. W konsekwencji Polaków i Litwinów uznawano w tych regionach za ciała obce. Ludność prowincji wschodniopruskich nie przejawiała jednak zdaniem referenta bynajmniej większej skłonności do przestępczości w porównaniu z innymi grupami społeczeństwa. To raczej ubóstwo i konflikty narodowe wytwarzały specyficzne pole napięć związanych z przestępczością.

Anne-Charlott Trepp
„Religia odmienna" a powstanie nowoczesności. O nowej konceptualizacji topografii religijnej w epoce wczesnonowożytnej
28 maja, NIH w Warszawie

Konfrontując się krytycznie z klasycznym paradygmatem konfesjonalizacji, 28 maja Anne-Charlott Trepp z Kassel omówiła pluralizm religijny w epoce wczesnonowożytnej i przeanalizowała alternatywne formy religii i wiedzy. Prof. Trepp rozpoczęła wykład od zasadniczego pytania, czy protestantyzm i reformacja luterańska mogą być interpretowane jako jedyny „motor" transformacji w kierunku nowoczesności. Wskazała na inne możliwe determinanty tego przeobrażenia – m.in. rozszerzenie pojęcia „reformacja" i jego liczbę mnogą w celu uzmysłowienia wielości koncepcji reformacyjnych – i przypomniała wagę kalwinizmu, któremu dwudziestowieczne badania religioznawcze przypisywały wielkie znaczenie dla procesu transformacji.

Jako przykład alternatywnego podejścia do reformacji uczona przytoczyła wydane w 1699/1700 r. dzieło „Unparteiische Kirchen- und Ketzerhistorie" [Bezstronna historia kościoła i herezji] Gottfrieda Arnolda. Wyraziła pogląd, że rygorystyczny podział religii na wyznania może prowadzić do lekceważenia doniosłych ruchów, które oddziaływały w średniowieczu i epoce wczesnonowożytnej. Ponieważ zwłaszcza ruchy duchowe z tego okresu miały spory wpływ na proces transformacji, należy zdaniem wykładowczyni rozważyć wprowadzenie nowej terminologii: implementacja pojęcia „religii odmiennych" z jednej strony umożliwiłaby rozpatrywanie pluralizmu religijnego w epoce wczesnonowożytnej z nowych perspektyw, z drugiej zaś stworzyłaby też nowe ramy interpretacji powstania nowoczesności. Dyskusja po wykładzie skupiła się na pytaniach i uwagach dotyczących korzeni i czasu trwania prachrześcijaństwa, popularności Marcina Lutra jako reformatora oraz kontrowersyjnych ruchów takich jak kreacjonizm.

Martin Schulze Wessel
Porządki czasowe Praskiej Wiosny
3 czerwca, filia warszawskiego NIH w Pradze

Nawiązując do wprowadzonych przez Reinharta Kosellecka kategorii poznawczych „przestrzeń doświadczenia" i „horyzont oczekiwań", Martin Schulze Wessel pytał w wykładzie wygłoszonym 3 czerwca, na ile te dwie kategorie można stosować do historii najnowszej oraz co się stało z przestrzenią doświadczenia i horyzontem oczekiwań w ciągu XX wieku. Praską Wiosnę określił jako próbę zaradzenia problemom, które wynikały z rozdźwięku między oczekiwaniami rozbudzonymi przez socjalizm a specyficznymi doświadczeniami czechosłowackiego socjalizmu w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Podkreślił, że państwa socjalistyczne reprezentowały pewne dziewiętnastowieczne oczekiwanie, które stało się rzeczywistością. Socjalizm był jednym z najpotężniej oddziałujących pojęć określających ruchy społeczne, które w XIX wieku opisywało jednak nie rzeczywistość, lecz raczej pewien projekt na przyszłość. W XX wieku osiągnięto ten horyzont przyszłości, jednocześnie czechosłowackie społeczeństwo zbierało nowe doświadczenia z socjalizmem. Rodził się z tego charakterystyczny dla dziejów okresu poststalinowskiego rozdźwięk między przestrzenią doświadczenia a horyzontem oczekiwań.

Na zakończenie wykładu profesor historii wschodnioeuropejskiej podkreślił, że koniec Praskiej Wiosny w dramatyczny sposób ten rozdźwięk pogłębił. W pojęciu „realnie istniejącego socjalizmu" wyrażał się fakt, że pierwotny horyzont oczekiwań, ukształtowany przez myśl marksistowską, i empiryczna rzeczywistość rozeszły się ze sobą. Realnie istniejący socjalizm być świadectwem utracenia przezeń wymiaru utopijnego i aspiracji teoretycznych. Takiemu socjalizmowi, ograniczonemu do rzeczywistości samego tylko sprawowania władzy, nie była pisana długa przyszłość.

Christofer Herrmann
Zamek wielkich mistrzów w Malborku – najnowocześniejsza rezydencja książęca swojej epoki
23 września, filia warszawskiego NIH w Wilnie

Dzieje zamku wielkich mistrzów w Malborku, który w latach 1331–1457 służył jako rezydencja zwierzchnika zakonu krzyżackiego, były tematem wykładu poniedziałkowego 23 września 2019 r. Podczas imprezy, należącej do jesiennego cyklu wykładów w Wilnie, Christofer Herrmann przedstawił historię budowy zamku – jednej z najnowocześniejszych i najznakomitszych budowli owej epoki w Europie. W bogato ilustrowanym wystąpieniu nakreślił historyczny kontekst budowy i przeglądowo ukazał dzieje zamku z perspektywy historii kultury. Następnie niemiecki profesor historii architektury zaprezentował nowoczesne elementy tego wytwornego obiektu, na podstawie których można jego zdaniem stwierdzić wyraźną tendencję do podnoszenia komfortu mieszkalnego.

Wykładowca opisał trzy główne funkcje zamku, które według jego ustaleń były ściśle rozdzielone na różne kondygnacje. Na górze znajdowały się sale reprezentacyjne i mieszkanie wielkiego mistrza, a na dolnych kondygnacjach kancelaria. Ten podział był zgodny ze średniowiecznym porządkiem i hierarchią w ówczesnej architekturze rezydencyjnej. Jednocześnie wielki mistrz za sprawą architektonicznego charakteru swojego zamku dystansował się od europejskiej kultury dworskiej.

W drugiej części wykładu na pierwszy plan wysunęła się europejska perspektywa porównawcza. Na zakończenie wykładowca przekonywał, że historia architektury nie jest suchą nauką, lecz może nam otworzyć drzwi do zrozumienia dawnych epok i ludzi.

Podczas dyskusji z publicznością szczególnie ciekawe były litewskie wątki w dziejach zamku oraz pytanie, czy architektura siedziby wielkich mistrzów da się porównać z ówczesnymi litewskimi rezydencjami książęcymi.

Catherine Gousseff & Ruth Leiserowitz
Beyond Borders. A Dialogic Keynote on East European Borderlands
24 września, NIH w Warszawie

O przemianach na pograniczach w Europie Wschodniej mówiły 24 września Catherine Gousseff (French National Center for Research) i Ruth Leiserowitz (NIH w Warszawie). Ten publiczny wykład w formie dialogu był zarazem referatem wprowadzającym międzynarodowej konferencji „Minorities, Migration and Memory in East European Borderlands (1945–present)". Prof. Gousseff zaznaczyła na wstępie, że topos pogranicza uzyskał w ciągu ostatnich trzech dekad niezwykle istotną pozycję w naukach społecznych i humanistycznych. Wyróżniła trzy główne czynniki, które mogą wyjaśnić dynamikę pogranicza jako regionów i obszaru badawczego o bardzo specyficznych cechach. Cechy te należy jej zdaniem postrzegać zarówno z perspektywy skrajności i historii destrukcji , jak i pod kątem współżycia narodów w epoce przednowoczesnej.

Prof. Leiserowitz przedstawiła Prusy Wschodnie jako prototyp pogranicza. Podkreśliła, że w okresie zimnej wojny po wschodniej stronie żelaznej kurtyny zapanowało głębokie milczenie o dziejach pogranicza. W NRD, gdzie znalazła się większość przesiedleńców z Prus Wschodnich, temat Prus Wschodnich uległ niemal tabuizacji. Ponadto proces w Ulm w 1958 r., w którym stanęli przed sądem członkowie Einsatzkommando Tilsit, był pożywką dla błędnego poglądu, że dawne niemieckie ziemie wschodnie są odpowiedzialne za okrucieństwa drugiej wojny światowej.

Catherine Gousseff skierowała następnie uwagę na inne pogranicza i podała jako reprezentatywny przykład traktowanie ludności polskiej i ukraińskiej na zachodniej Ukrainie. Podczas końcowej dyskusji pytanie o początek naukowej analizy pogranicza skłoniło Catherine Gousseff do przypuszczenia, że *borderland studies* należy postrzegać w związku z *memory turn* w naukach historycznych. Poruszane tematy i dyskusje w kolejnych dniach konferencji zademonstrowały, jak silnie historia pogranicza koreluje z zachowanymi wspomnieniami.

Dieter Langewiesche
Siła kreatywna wojen w dziejach Europy
26 września, filia warszawskiego NIH w Pradze

O roli wojen w dziejach Europy referował 26 września w Pradze prof. Dieter Langewiesche. Historyk przedstawił rezultaty swoich najnowszych badań, a zarazem swoją niedawno wydaną książkę „Der gewaltsame Lehrer. Europas Kriege in der Moderne" (Monachium 2019).

Autor rozpoczął od wysunięcia tezy, że bez obecności wojen w historii nie dochodziłoby ani do postępu w ludzkim współistnieniu, ani do udanych rewolucji czy procesów demokratyzacji. Również silne państwa nie zdołałyby się ukształtować bez działań wojennych, gdyż wojny burzyły stare organizmy państwowe i tworzyły nowe. Zdaniem uczonego to doświadczenie wyjaśnia, dlaczego w XIX wieku aprobowano wojnę jako instrument działania politycznego.

Wykładowca wskazał, że ta akcentująca postęp perspektywa bynajmniej nie zniknęła wraz z końcem owego stulecia. Dwudziestowieczne wojny również usprawiedliwiano wiarą, że stoi się po stronie postępu. W opinii historyka każda forma tworzenia państw nadal wymagała przemocy, dlatego również dekolonizacja przebiegała jako łańcuch aktów przemocy i wojen. Własne niepodległe państwo było tym samym postrzegane jako cel postępu, uprawomocniający wojnę i inne formy przemocy. Wojna miała wymuszać postęp, przełamując blokady i jednocząc ludzi wokół wspólnego celu. W dalszej części wykładu Dieter Langewiesche zajął się zagadnieniem, z jakich powodów, w jakich zamiarach i z jakimi wynikami były prowadzone europejskie wojny od XVIII wieku. Na zakończenie omówił zaś wyjątkową pozycję wydarzeń z roku 1989 w dziejach świata. Uznał, że pokojowe rewolucje związane z rozkładem Związku Radzieckiego były odstępstwem od tej krwawej wojennej reguły historii.

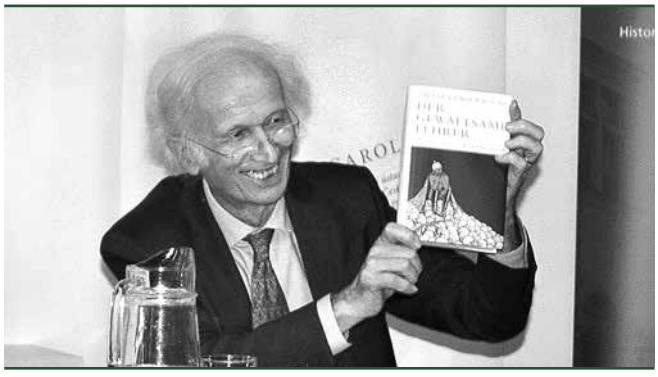

Ute Daniel
***Fake news* jako zjawisko historyczne**
17 października, filia warszawskiego NIH w Pradze

Problem *fake news* nie jest w swoim kontekście historycznym niczym nowym. Fałszywe przekazy są od niepamiętnych czasów wykorzystywane przez media i polityków w celu dyskredytowania, pozbawiania wiarygodności i wyznaczania określonej agendy. Na czym jednak opiera się wielki sukces *fake news*? Dlaczego świadomie rozpowszechnia się fałszywe informacje i z jakich powodów im się wierzy? Związkiem między populistycznymi stylami uprawiania polityki a fałszywymi informacjami zajęła się w wygłoszonym 17 października wykładzie Ute Daniel, profesor Uniwersytetu Technicznego w Brunszwiku. Rozróżniła trzy rodzaje antagonizmów: politycy kontra media, media kontra politycy oraz nowe media społecznościowe kontra politycy i media.

Wykładowczyni podkreśliła, że fałszywe wiadomości nie są całkowicie nowym zjawiskiem, lecz już stosunkowo starą zasadą. Usiłowania, aby za sprawą fałszywych informacji zaszkodzić politycznemu przeciwnikowi, sięgają jej zdaniem aż do epoki wczesnonowożytnej. Masowość *fake news* w obecnej dobie przerasta jednak to, co znamy ze źródeł historycznych. W drugiej części wykładu Ute Daniel zajęła się konfliktem między mediami społecznościowymi z jednej a politykami i mediami tradycyjnymi z drugiej strony. Wskazała, że o ile politycy pozycjonują się przeciwko mediom, a media przeciwko politykom, to fałszywe wiadomości, rozpowszechniane za pośrednictwem mediów społecznościowych, niosą ze sobą ostrą krytykę niemal wszystkich aspektów rzeczywistości. Skutkiem bywa często uniwersalizacja baniek medialnych, podsycająca społeczne lęki. Ograniczanie liczby fałszywych wiadomości prowadzi jednak do cenzury. Takie próby działań prawnych przeciwko mediom, jakie znamy z dzisiejszej Polski czy Węgier, są zdaniem prof. Daniel również niepożądane.

Gabi Dolff-Bonekämper
Niebezpowrotnie utracone? Problemy z odbudową utraconych zabytków architektury
28 października, filia warszawskiego NIH w Wilnie

Dom Goethego we Frankfurcie nad Menem, most w Mostarze i zamek w Berlinie znalazły się 28 października w centrum uwagi podczas wykładu, w którym Gabi Dolff-Bonekämper omówiła problemy związane z odbudową utraconych zabytków architektury. Historyczka sztuki i profesor ochrony zabytków oraz miejskiego dziedzictwa kultury na Politechnice Berlińskiej pytała na podstawie wybranych przykładów, co dokładnie przywraca się w przypadku zniszczonych zabytków i ich późniejszej odbudowy oraz jak się mają koszty materialne do oczekiwanej wartości obiektu.

Referentka rozpoczęła wykład od przedstawienia koncepcji teoretycznej i definicji pojęcia „utraty", po czym podzieliła się swoją wiedzą o tym, jak utratę można opatrywać przesłaniem moralnym, socjalizować i temporalizować. Czas i okoliczności utraty, okres jej trwania oraz opartą na niej wspólnotę należy zdaniem uczonej uważać za ważne czynniki dotyczące odbudowy utraconych zabytków. W tym kontekście wskazała również na rozmaitych protagonistów, zaangażowanych w przywracanie utraconych zabytków architektury i omówiła pod tym kątem trzy wybrane przykłady odbudowy, przywracania i tworzenia zabytków na nowo. Na zakończenie Gabi Dolff-Bonekämper postawiła pytanie, czym należy mierzyć wartość kulturalną odbudowy zabytku: formalną identycznością, formalną różnicą, identyfikacją społeczną czy zgoła różnicą semantyczną? Ta ważna kwestia była punktem wyjścia ożywionej dyskusji z publicznością, podczas której debatowano o sensie sporów o odbudowę zniszczonych zabytków i podkreślano ważną rolę otwartego artykułowania różnic zdań.

Wolfram Siemann
Metternich – strateg i wizjoner
14 listopada, filia warszawskiego NIH w Pradze

Wolfram Siemann, emerytowany profesor historii współczesnej i najnowszej, zaprezentował 14 listopada w Pradze niektóre wnioski ze swojej wydanej w 2016 r. biografii Metternicha. Na wstępie opowiedział o znaczeniu dostojnego pochodzenia Metternicha dla jego kariery politycznej. Książę Clemens von Metternich przykładał wielką wagę do swego szlacheckiego rodowodu i czuł się powołany do sprawowania władzy nad krajami i ludźmi. Rewolucja Francuska była jednak wstrząsem zarówno dla jego uprzywilejowanego statusu społecznego, jak i dla jego majątku ziemskiego w Nadrenii. Był również świadkiem gwałtownego szturmu na ratusz w Strasburgu w 1789 r. Nie dziwi zatem – podkreślił referent – że przez całe życie dystansował się od wszelkiego rodzaju rewolucyjnych projektów i postrzegał rewolucję także jako osobiste zagrożenie.

Kolejnym uwypuklonym przez Siemanna aspektem była konieczność pojmowania „państwa policyjnego" Metternicha w jego specyficznym kontekście historycznym. U schyłku XX i na początku XXI wieku kojarzono je z tajną policją, a także z potajemnymi aresztowaniami i egzekucjami. Skojarzenia te nie odpowiadają jednak zdaniem referenta rzeczywistości sfragmentaryzowanego Cesarstwa Habsburskiego. Dla Metternicha „Policeystaat" był raczej kontynuacją centralistycznych reform Józefa II i miał oznaczać całą wewnętrzną administrację państwa. Na zakończenie wykładowca zajął się poglądami politycznymi Metternicha. Uznał, że hrabia Rzeszy podziwiał ustrój angielski, w którym wolność była ważniejsza niż równość. Model angielski z silną rolą tamtejszej wspólnoty politycznej uznawał za wzorcowy. Zdaniem Siemanna Metternich opowiadał się za swobodą działalności gospodarczej, otwartym rynkiem kapitałowym oraz usuwaniem barier handlowych i celnych, a zatem należy go uważać za postępowego konserwatystę.

Thomas Lindenberger
Badania nad totalitaryzmem dziś?
Rozważania w cieniu postkomunistycznej transformacji i „demokracji nieliberalnej"
26 listopada, NIH w Warszawie
25 listopada, filia warszawskiego NIH w Wilnie

Jak należy oceniać badania nad totalitaryzmem z dzisiejszej perspektywy w kontekście umacniających się tendencji antydemokratycznych i nieprzychylnych liberalizmowi? Thomas Lindenberger, dyrektor Instytutu Badań nad Totalitaryzmem im. Hannah Arendt na Uniwersytecie Drezdeńskim, wygłosił 26 listopada w NIH w Warszawie – a dzień wcześniej w filii NIH w Wilnie – referat o tak zwanym „posttotalitaryzmie". Zaprezentował w nim badania nad totalitaryzmem jako temat dotyczący teraźniejszości, nawiązując również do historii Instytutu im. Hannah Arendt.

Referent wskazał na silny oddźwięk pojęcia „totalitaryzmu", wyraźnie odczuwalny jego zdaniem w odbijających się szerokim echem debatach publicznych po załamaniu się systemu komunistycznego. W pojęciu „demokracji nieliberalnej" historyk ujął zbiorczo występujące obecnie w Europie nurty antydemokratyczne, odżywanie nacjonalizmu, ksenofobii i prawicowego ekstremizmu. Zjawiska te mogą posłużyć jako wyjaśnienie, jak ze społeczeństw liberalnych wyłaniają się struktury totalitarne. Mianem wyzwania prof. Lindenberger określił poszukiwanie koncepcji alternatywnych wobec teorii totalitaryzmu, na przykład z zakresu nauk społecznych.

Końcowa dyskusja nawiązywała do tego wątku, a jej uczestnicy odnosili się do bieżących wydarzeń i najnowszych trendów naukowych w kontekście badań nad totalitaryzmem. Z warszawską publicznością referent dyskutował ponadto o perspektywie polskiej, o sprawie instrumentalizacji pojęcia totalitaryzmu oraz o pojęciu nostalgii. Natomiast w Wilnie w centrum uwagi znalazły się zagadnienia dotyczące totalitaryzmu i badań nad nim w krajach byłego Związku Radzieckiego. W odniesieniu do Litwy zwracano uwagę, że badania nad totalitaryzmem same w sobie stanowią pewien dezyderat.

Jakob Vogel
Lost in Imperial Circulation? Alexander von Humboldt i cyrkulacja wiedzy o państwie między Europą a Ameryką Łacińską w XVIII i na początku XIX wieku
10 grudnia, NIH w Warszawie

Z okazji 250. rocznicy urodzin Alexandra von Humboldta on i jego podróże badawcze znalazły się w 2019 r. w samym centrum uwagi dyskursu naukowego. Profesor historii europejskiej XIX i XX wieku Jakob Vogel zajmuje się transnarodowymi powiązaniami nauki i sieciami naukowców, z którymi Humboldt zetknął się podczas swoich podróży po Ameryce Południowej (1799–1804). W wygłoszonym 10 grudnia wykładzie przestrzegł przed idealizowaniem czy zgoła heroizowaniem osoby Humboldta. Taki punkt widzenia oznacza bowiem bagatelizowanie cyrkulacji i usieciowienia wiedzy, które w znacznej mierze przyczyniły się do sukcesów tego uczonego. Vogel podkreślił, że jego głównym celem jest odejście od historiograficznego toposu Humboldta jako „drugiego odkrywcy Ameryki Łacińskiej", ponieważ takie ujęcie opiera się na postkolonialnym micie. Istnieje zatem rozdźwięk między rozpowszechnionym wizerunkiem Humboldta jako oświeconego badacza a kolonialną rzeczywistością.

Vogel tłumaczy sukcesy Humboldta jako badacza zwłaszcza jego elastycznością. Ponadto czerpał on korzyści ze ścisłych więzi z dworem hiszpańskim, dobrze rozwiniętą siecią ekspertów i uczonych w Europie i Ameryce Łacińskiej, a także z systemu „przekazywania i odwzajemniania darów". Na tym przykładzie można zdaniem wykładowcy stwierdzić ciągłość działania transnarodowej sieci naukowej, która istniała już przed podróżami Humboldta i z której mógł korzystać w ich trakcie. Argumentację tę uzupełniły następnie liczne uwagi i pytania. Na zakończenie Jakob Vogel podkreślił, że należy pamiętać o tym, by nie postrzegać ekspertów jako jednostek działających na własną rękę, lecz widzieć ich zawsze w kontekście jako uczestników eksperckiej wspólnoty.

Kolja Lichy
„Jest jak śluz": pieniądze, kredyt i cyrkulacja w osiemnastowiecznej monarchii habsburskiej
12 grudnia, filia warszawskiego NIH w Pradze

Rozpoczynającej się w XVIII wieku restrukturyzacji sektora finansowego towarzyszyły także w monarchii habsburskiej przemiany na szczeblu regionalnym i lokalnym, dotyczące przede wszystkim miejskiego rynku drobnych kredytów. Zwłaszcza od połowy XVIII wieku zakładano rozmaite „organizowane przez zwierzchność instytucje kredytowe". Były to lombardy, zwane także *montes pietatis*. O tych zjawiskach opowiedział 12 grudnia 2019 r. w Pradze Kolja Lichy. W wykładzie, zorganizowanym wspólnie przez filię warszawskiego NIH, monachijskie Collegium Carolinum oraz Instytut Historyczny Czeskiej Akademii Nauk, ten pracownik naukowy Uniwersytetu im. Justusa Liebiga w Gießen przedstawił rezultaty swojego projektu habilitacyjnego.

Omówiwszy na początku otwarcie *Leih- und Versatzamt* w Wiedniu w 1707 r., dr Lichy umiejscowił dzieje lombardów w kontekście europejskim. Przyjrzał się bliżej trzem konkretnym przykładom: reorganizacji *Monte di pietà* w Trieście, nowo założonemu Mährische Lehenbank w Brnie, a wreszcie Niderlandzkiemu Zarządowi Centralnemu *montes pietatis*. Porównując te instytucje i nawiązując do historii monarchii habsburskiej, wykładowca starał się wyjść poza podejście komparatystyczne i wnieść wkład w *histoire croisée* owej monarchii. Jego zdaniem analiza przemian w osiemnastowiecznym sektorze finansowym otwiera szersze spojrzenie na tę tematykę, uwzględniające oprócz różnych koncepcji teoretycznych także aspekty administracyjne i gospodarcze.

Debaty Lelewelowskie

Debaty Lelewelowskie Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie służą dyskusji nad aktualnymi zagadnieniami historii Polski w jej europejskim kontekście. Gromadzą się na nich przedstawiciele polskich, (środkowo-) wschodnioeuropejskich i zachodnioeuropejskich oraz międzynarodowych dyscyplin historycznych. W uwzględniającej różnorodne perspektywy debacie czynny udział bierze również publiczność. Celem jest konfrontowanie ze sobą różnych tez i opinii, a także intensywna wymiana poglądów między rozmaitymi środowiskami historyków. Sprzyja to pogłębionym badaniom nad omawianymi problemami oraz uwzględnianiu różnych sposobów metodycznego podejścia do tych zagadnień.

Patronem Debat jest „ojciec" polskich nauk historycznych, urodzony w 1786 r. w Warszawie i zmarły w 1861 r. w Paryżu uniwersalny historyk i polityk Joachim Lelewel. Jego prace historiograficzne traktowały zarówno o dziejach Polski, jak i o ich transnarodowych odniesieniach, co jest również istotą Debat Lelewelowskich.

18. Debata Lelewelowska: History with People. History of Everyday Life and Its Historical Research in Germany and East Central Europe
20 lutego, filia warszawskiego NIH w Wilnie

Rozwój historii życia codziennego jako dyscypliny w różnych narodowych kontekstach akademickich był głównym tematem 18. Debaty Lelewelowskiej, która odbyła się 20 lutego w Litewskiej Bibliotece Narodowej im. Martynasa Mažvydasa w Wilnie. Ta dyskusja panelowa była częścią zorganizowanej przez warszawski NIH konferencji „Historia życia codziennego i rozpatrywanie dziejów XX wieku z jej perspektywy", a zarazem premierą – ten format imprezy warszawskiego NIH został przy tej okazji wypróbowany po raz pierwszy poza Polską. W prowadzonej przez Ruth Leiserowitz (NIH w Warszawie) debacie wzięli udział Tatjana Tönsmeyer (Uniwersytet Wuppertal), Błażej Brzostek (Uniwersytet Warszawski), Tomas Vaiseta (Uniwersytet Wileński) i Vita Zelče (Uniwersytet Łotewski). Naukowcy dyskutowali o postrzeganiu w poszczególnych krajach koncepcji historii życia codziennego, konstatując ogromne niekiedy różnice.

Błażej Brzostek podkreślił niezwykłą popularność tematyki dziejów życia codziennego w Polsce, dopatrując się w tym nie tylko pozytywnej strony. Wskazał, że na przykład obecny polski rząd często instrumentalizuje historię życia codziennego w celach politycznych. Związek między historią życia codziennego a polityką wywołał ożywioną dyskusję między historykami. Tomas Vaiseta, który dał się poznać jako autor książki o życiu codziennym pacjentów zakładów psychiatrycznych na Litwie radzieckiej, uznał perspektywę historii życia codziennego za środek służący do oddzielenia historiografii od bieżącej polityki. Powiedział, że pojmuje historię życia codziennego jako pozapolityczne podejście do pisania historii.

Tej interpretacji sprzeciwiła się Tatjana Tönsmeyer, która podkreśliła, że historia życia codziennego jest zarazem zawsze także historią polityczną. Wskazała na występujący najczęściej polityczny kontekst narracji dotyczącej historii życia codziennego oraz towarzyszącą mu niemożność oddzielenia od siebie życia codziennego i polityki. Vita Zelče opisywała natomiast znaczenie i potencjał historii życia codziennego w dekonstrukcji dominujących narracji, co mogłoby utorować drogę do historiograficznego kanonu tematycznego zwłaszcza kobietom i innym grupom marginalizowanym.

Dyskusja pokazała, jak silny wpływ na koncepcje historii życia codziennego mają różne narodowe i metodyczne konteksty oraz tradycje badawcze. W tej sytuacji intensywna transgraniczna wymiana poglądów przez naukowców na temat zagadnień historii życia codziennego może się okazać nader pożyteczna dla historiografii.

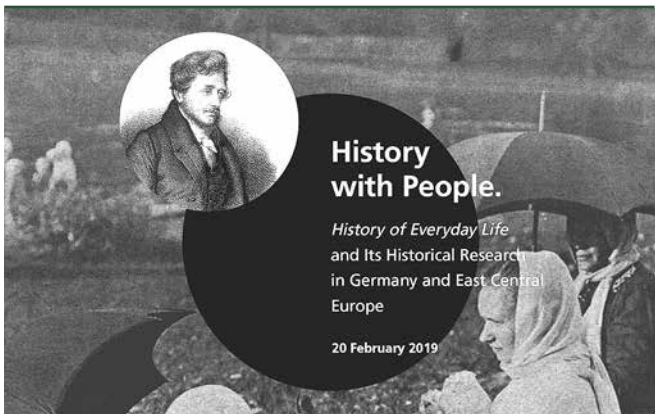

Tatjana Tönsmeyer, Tomas Vaiseta, Vita Zelče, Błażej Brzostek, Ruth Leiserowitz (od lewej)

19. Debata Lelewelowska: Living with the Dead. New Approaches to the Aftermath of World War II
23 października, NIH w Warszawie

19. Debata Lelewelowska była poświęcona Polsce, Litwie, Białorusi i Ukrainie w okresie bezpośrednio po drugiej wojnie światowej. Wskutek eksterminacji Żydów i prześladowania ludności słowiańskiej przez Rzeszę Niemiecką w strukturze społecznej tych krajów powstały wielkie wyrwy. Debata Lelewelowska odbyła się w ramach konferencji „No Neighbors' Land" i dotyczyła zagadnienia, jak powojenne społeczeństwa krajów Europy Środkowo-Wschodniej podchodziły do nieobecności dawnych sąsiadów.

Moderowana przez Felixa Ackermanna z NIH w Warszawie dyskusja pod tytułem „Living with the Dead. New

Approaches to the Aftermath of World War II" połączyła perspektywy znawców czterech historycznie ściśle związanych ze sobą krajów. Anna Wylegała z Uniwersytetu Warszawskiego opowiedziała o prowadzonych przez siebie badaniach na temat Ukrainy. Anika Walke z Washington University w St. Louis podzieliła się wynikami swoich dociekań dotyczących radzieckiej Białorusi. Warszawski filozof Andrzej Leder przedstawił swoją koncepcję interpretacji wydarzeń w Polsce po zakończeniu wojny. Violeta Davoliūtė z Uniwersytetu Wileńskiego opowiedziała zaś o powrocie litewskich Żydów, wywiezionych w 1941 r. w głąb Związku Radzieckiego.

Anna Wylegała argumentowała, że brak dawnych sąsiadów na Ukrainie przełożył się na kompleksową dysfunkcjonalność struktury społecznej. Nieobecność żydowskich handlarzy, rzemieślników i lekarzy przeobraziła sprawnie funkcjonujące niegdyś miasteczka w duże wsie o typowo agrarnym charakterze. Polska panelistka mówiła również o pojęciu etniczności. Wyraziła opinię, że brak Żydów nie był dotkliwy ze względu na ich „żydowskość", lecz z powodu ich znaczenia dla lokalnego społeczeństwa. Za tą myślą podążyła Anika Walke, która szczegółowo przyjrzała się białoruskiej miejscowości Bieszenkowicze. Postulowała unikanie pochopnie stosowanych analitycznych kategorii etniczności, religii czy gender. Walke obserwuje w Bieszenkowiczach, że ludność wprawdzie zdaje sobie sprawę z żydowskiego niegdyś charakteru tej miejscowości oraz z rozstrzelania Żydów przez niemieckich okupantów i ich pogrzebania w pobliskim masowym grobie, ale żydowskie dziedzictwo prawie nie odgrywa czynnej roli w publicznym dyskursie i pamięci.

Podobne zjawiska obserwuje Violeta Davoliūtė na Litwie. Zajęła się ona żydowskimi i nieżydowskimi osobami wywiezionymi z okupowanej Litwy w głąb Związku Radzieckiego i przypomniała szczególną sytuację ich powrotu po zakończeniu wojny. Podkreśliła, że doświadczenia ludzi ocalałych z Holokaustu prawie nie są reprezentowane w litewskim dyskursie pamięci. Teoretyczny impuls do dyskusji o zapominaniu dawnych sąsiadów dał Andrzej Leder, przedstawiając wprowadzenie do swojej psychoanalitycznej koncepcji. Upatruje on źródło podświadomego wypierania w „interpasywnym" przeżywaniu przemocy rozpętanej przez niemieckich i radzieckich okupantów.

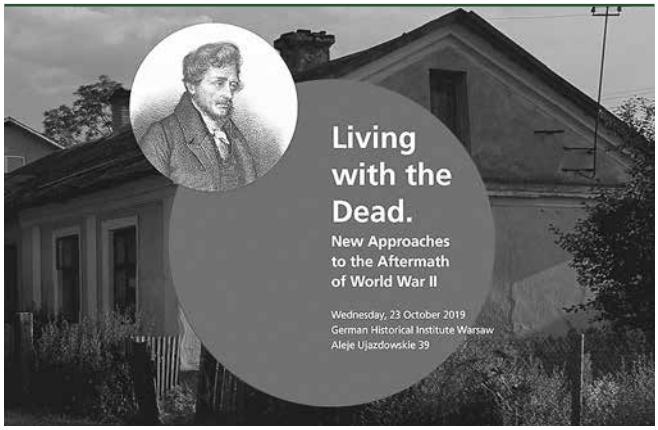

Andrzej Leder, Violeta Davoliūtė, Felix Ackermann, Anika Walke, Anna Wylegała (od lewej)

Konferencje, warsztaty, dyskusje panelowe

Konferencja: Everyday Life History and its Approaches to Writing the History of Twentieth-Century Europe
20–22 lutego, filia warszawskiego NIH w Wilnie

Rozmaite aspekty sytuacji odnoszących się życia codziennego w XX wieku naświetlały prezentacje historyków i socjologów z ośmiu krajów europejskich, przedstawione i przedyskutowane podczas dwuipółdniowej konferencji w stolicy Litwy. Były to głównie projekty prac doktorskich, których problematyka dotyczyła w większości czasu drugiej wojny światowej, wczesnego okresu powojennego bądź doby realnego socjalizmu. Zarówno wcześniejsza dyskusja panelowa, jak i wygłoszone referaty wykazały, że koncepcje historii życia codziennego są często pojmowane jako apolityczna tematyczna alternatywa wobec klasycznej historii politycznej i społecznej, z którą naukowcy nie wiążą żadnych szczególnych konsekwencji w sferze metodycznej i teoretycznej. W tym kontekście dało się stwierdzić pewien dychotomiczny podział referatów wygłoszonych w trakcie konferencji. Jedne miały charakter bardziej teoretyczny, inne zaś raczej deskryptywny. Konkluzją konferencji może więc być stwierdzenie, że dalszy intensywny transgraniczny dyskurs o metodach i zagadnieniach historii życia codziennego jest pożądany, pomocny i konieczny.

Uczestnicy konferencji w Wilnie

Konferencja: Shadow Places.
Urban Strategies of Dealing with Painful Pasts
7–10 marca, NIH w Warszawie

Pojęcie *shadow place* (zacienione miejsce) dotyczy miejsc, które w toku historii doświadczyły przemocy, wojny czy katastrof, a dziś stanowią złożone przestrzenie pamięci i atrakcje turystyczne. Badania nad miejskimi *shadow places* dotyczą podejścia do tak pojmowanej negatywnej pamięci miasta. Jakie procesy upamiętnienia, turystyfikacji i ekonomizacji są typowe dla miejsc „po przejściach"?

Konferencja, zorganizowana przez zespół badawczy nr 5 „Funkcjonalność historii w późnej nowoczesności" we współpracy z Leibniz Centre for Contemporary History (ZZF) w Poczdamie oraz Leibniz Research Alliance Historical Authenticity odbyła się w dniach od 7 do 9 marca w warszawskim NIH. Wzięło w niej udział międzynarodowe grono przedstawicieli nauk historycznych, literaturoznawstwa, ekonomii, antropologii, architektury, a także praktyków z dziedziny muzealnictwa. Miejsca omawiane w referatach obejmowały regiony od Berlina przez Kraków aż po Australię i Chiny.

Niektóre sekcje były poświęcone określonym miejscom, inne zaś podejmowały bardziej ogólne tematy, takie jak stosunek do dziedzictwa postkolonialnego czy konkretne praktyki turystyczne. Wszystkie wystąpienia dowodziły, że miejsca obciążone trudną przeszłością cieszą się coraz większym zainteresowaniem. Referenci dociekali, jak konkretni protagoniści radzą sobie z powstającymi przy tej okazji napięciami. Szczególnie ożywione dyskusje dotyczyły różnic między *shadow places* a *dark places* oraz potencjału metafor światła i cienia jako punktu wyjścia koncepcji analitycznych. Mimo że konferencja nie dostarczyła ostatecznych odpowiedzi na te pytania, zdołała jednak skonfrontować ze sobą dwie koncepcje analityczne, które występują z reguły w odrębnych dyskursach akademickich: dominujące w Niemczech badania kultury historycznej bądź kultury pamięci oraz przyjęte powszechnie w krajach anglosaskich pojęcie *heritage*.

Sabine Stach

Spotkanie robocze badaczy unii polsko-saskiej
27 marca, NIH w Warszawie

Podczas sesji roboczej 27 marca w sali konferencyjnej NIH w Warszawie historycy z różnych krajów dyskutowali o stanie badań nad polsko-litewsko-saską unią personalną w latach 1697–1763, zwłaszcza pod kątem jej transregionalnego oddziaływania i późniejszych następstw. Przedmiotem wspólnych rozważań były przyszłe możliwości i konkretne modele szerokiej międzynarodowej koordynacji i kooperacji. W ten sposób uczestnicy spotkania, przygotowanego razem z Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, nawiązali do wcześniejszych inicjatyw Instytutu.

Zgodnie z wyznaczonymi zadaniami organizacyjnymi w sesji wzięli udział przede wszystkim przedstawiciele najważniejszych placówek badawczych i usługowych, ale również inne osoby z Polski, Niemiec i Białorusi. Reprezentowane były m.in. Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Instytut Saksońskiej Historii i Etnografii w Dreźnie, Saksońska Biblioteka Krajowa – Biblioteka Uniwersytecka w Dreźnie oraz Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie. Jednym z rezultatów sesji była decyzja o utworzeniu tymczasowej grupy koordynacyjnej, która ma się zajmować tym tematem.

Fot. Domena publiczna

Louis de Silvestre: Portret króla Augusta III w stroju polskim, olej na płótnie, ok. 1737.

Warsztaty „Recepcja filmów historycznych"
25 kwietnia, NIH w Warszawie

Filmo- i medioznawcy interesują się przeważnie treścią i kontekstami powstawania filmów i programów telewizyjnych. Opisują pracę nad scenariuszem, podczas procesu reżyserii i produkcji, a swoje analizy kończą z reguły opisem premiery bądź pierwszej emisji. Publikacje poświęcone dziejom filmu i mediów rzadko informują o tym, jak długo poszczególne obrazy gościły na ekranach kin bądź jak często powtarzano je w telewizji. Dla badaczy widowni najciekawsza historia zaczyna się natomiast dopiero w momencie, gdy publiczność gromadzi się przed ekranami bądź monitorami.

25 i 26 kwietnia uczeni z Polski, Niemiec, Czech, Holandii i Wielkiej Brytanii dyskutowali o metodach historycznych badań widowni. Jak oszacować popularność filmów pokazywanych w pierwszej połowie XX wieku, czyli w czasach, kiedy ani nie publikowano danych o sprzedaży biletów do kina, ani nie mierzono oglądalności? Jaką wartość dla badania widowni filmów mają raporty władz okupacyjnych i tajnej policji? Jak łączyć metody ilościowe z jakościowymi? Czy można udowodnić oddziaływanie filmów i programów telewizyjnych na kulturę historyczną?

Warsztaty „Methods of Historical Film Audience Research" odbywały się w ramach projektu badawczego Magdaleny Saryusz-Wolskiej „Recepcja filmów historycznych w Polsce i w Niemczech". Współorganizowali je Christoph Classen z Centrum Badań nad Historią Najnowszą im. Leibniza w Poczdamie oraz Joseph Garncarz z Instytutu Kultury Mediów i Teatru Uniwersytetu w Kolonii.

Magdalena Saryusz-Wolska i Konrad Klejsa

Konferencja: Twórcy regionów w Europie Środkowo-Wschodniej
13–15 maja, NIH w Warszawie

Na konferencji zorganizowanej 13–15 maja przez zespół badawczy „Regionalność i powstawanie regionów" zgromadzili się naukowcy z Polski, Węgier, Bośni i Hercegowiny, Niemiec, Czech, Austrii i Wielkiej Brytanii, aby dyskutować o protagonistach powstawania regionów. Koncepcja imprezy opierała się na przekonaniu istniejącym wśród badaczy od lat dziewięćdziesiątych XX wieku, że regiony nie są jedynie zjawiskami geofizycznymi i przestrzennymi, lecz przede wszystkim wynikiem konstrukcji kulturowej i społecznej. W tym kontekście intencją było dociekanie, przez których protagonistów i ich grupy oraz w jakich warunkach historycznych były tworzone regiony, a także jakie motywacje i praktyki temu towarzyszyły – zarówno pod względem dyskursywnym, jak i strukturalnym.

Pierwszy panel, dotyczący koncepcji regionów, był merytorycznym wprowadzeniem do tematu regionalności i charakteryzował się – podobnie jak kolejne części konferencji – wielostronnym naświetlaniem różnych regionów geograficznych w Europie Środkowo-Wschodniej. Cztery kolejne panele były poświęcone rozmaitym kategoriom twórców regionów. Pod hasłami „elity", „architekci", „przedstawiciele nauki" i „aktywiści polityczni" autorzy referatów kreślili wielowarstwowy obraz twórców regionów w XVII–XX wieku, ukazując indywidualną specyfikę poszczególnych rozpatrywanych regionów. Panel końcowy „Twórcy regionów między narracją a imaginacją" rozszerzył program obrad o komponent samopostrzegania i postrzegania przez innych oraz umożliwił zapoznanie się z dociekaniami dotyczącymi zjawisk regionalności i tożsamości. W wieczornym wykładzie „The Entangled Carpathians: British Travellers and Local Knowledge, 1860–1914" James Koranyi (Durham) nakreślił plastyczną panoramę (brytyjskiego) ruchu podróżniczego i postawił pytanie, w jakich kontekstach można umieścić ów ruch i jak można go ocenić w perspektywie historycznej.

Gábor Egry, Kurt Scharr, Maria Kościelniak, Małgorzata Dąbrowska

Warsztaty: „Let's Talk about History!" – Public History through Face-to-face Communication
22–24 maja, filia warszawskiego NIH w Pradze

Historię nie tylko się pisze, lecz na wiele sposobów także „robi". Dzieje się to również – i przede wszystkim – poza sferą nauki. Granica między historią akademicką a popularną została dawno przełamana. Pod hasłem *public history* skupiają na sobie zainteresowanie te wszystkie praktyki obcowania z historią, które nie ograniczają się do środowiska specjalistów: powieści, filmy, komiksy, gry komputerowe, media społecznościowe i wiele innych. Jednak „podróż" pamięci po różnych mediach jest wtedy najczęściej postrzegana jako swego rodzaju ulica jednokierunkowa – od ustnej pamięci komunikatywnej ku ujęciom pisemnym bądź audiowizualnym. Warsztaty, zorganizowane wspólnie z Centrum Badań nad Historią Najnowszą im. Leibniza w Poczdamie, odwróciły tę perspektywę, koncentrując się na publicznej „reoralizacji" historii.

W dniach 22–24 maja badacze i popularyzatorzy historii z Polski, Czech, Niemiec, Austrii, Wielkiej Brytanii i Rosji spotkali się w Vila Lanna w Pradze, by dyskutować o ustnych prezentacjach historii w turystyce, muzeach, miejscach pamięci, w przestrzeni miejskiej oraz w sferze *living history*.

Spotkanie rozpoczęło się od publicznego wieczornego wykładu Petry Tjitske Kalshoven, która w szerokim ujęciu przyjrzała się amatorskiemu ruchowi „indianistyki". Był to pewien sposób spędzania wolnego czasu, bardzo popularny już w okresie socjalizmu – rekonstruowanie minionych „indiańskich" światów społecznych przez grupy spod znaku *living history*. W czterech panelach uczestnicy rozpatrywali następnie klasyczne oprowadzanie po mieście lub muzeum jako specyficzną formę interaktywnej narracji, odbywającej się w określonej przestrzeni.

Warsztaty miały służyć przede wszystkim wymianie informacji i porównaniu różnych koncepcji badawczych. Na dyskusję przeznaczono równie wiele miejsca co na poszczególne prezentacje. Między innymi dzięki udziałowi w oprowadzaniu po mieście wywiązała się ożywiona debata wokół teorii i praktyki *oral public history* na styku między aspiracjami edukacyjnymi a potrzebą rozrywki. Poruszano problem komunikacji kulturowej w międzynarodowej turystyce, a także zagadnienia inkluzywności, używania łatwego języka i roli świadków epoki.

Oprowadzanie po Starówce Pragi: Kościół Marii Panny przed Tynem przy Rynku Staromiejskim

Fot. Petra Tjitske Kalshoven

Przygotowując się na dni otwarte przy „Indian Council", Westerwald, 23 maja 2004

Uczestnicy warsztatów w Vila Lanna

Konferencja: The Politics of Difference in 1919 Europe. Minorities and Border Populations
27–29 maja, Warszawa

W dniach 27–29 maja warszawski NIH był gospodarzem posiedzeń gremiów i współorganizatorem konferencji platformy badawczej „National Movements and Intermediary Structures in Europe" (NISE) z siedzibą w Antwerpii, promującej inter- i transnacjonalizację badań naukowych na temat nacjonalizmu i powstawania narodów. W warszawskim Pałacu Karnickich odbyły się posiedzenia Zarządu, Rady Naukowej oraz grupy redaktorów serii Studies on National Movements, a także walne zgromadzenie NISE.

Pod tytułem „The Politics of Difference in 1919 Europe" odbyła się następnie piąta doroczna konferencja NISE. Oprócz warszawskiego NIH partnerami jej organizacji były Uniwersytet w Antwerpii i Flamandzka Fundacja Badawcza. Na temacie „Mniejszości i grupy ludnościowe na pograniczach po pierwszej wojnie światowej" zogniskowała się dyskusja uczestników z Niemiec, Belgii, Holandii, Polski, Słowacji, Serbii, Słowenii, Macedonii, Albanii, Bułgarii, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Włoch i Węgier. Ze strony NIH dyrektor Instytutu Miloš Řezník wygłosił wykład wprowadzający o „minorytyzacji" międzynarodowego dyskursu o grupach etnicznych i narodowych po pierwszej wojnie światowej. Maciej Górny omówił strategie mniejszości w Europie Środkowo-Wschodniej od roku 1914 do początku lat dwudziestych.

Fot. Domena publiczna

Konferencja: Making the Empire Great Again: Challenges in Modernising the Russian Empire
20–21 czerwca, filia warszawskiego NIH w Wilnie

Badacze z Litwy, Łotwy, Rosji, Izraela, Japonii, Polski, Włoch, Wielkiej Brytanii i Niemiec spotkali się 20 i 21 czerwca na zaproszenie Litewskiego Instytutu Historycznego oraz wileńskiej filii NIH, aby przedyskutować wewnętrzne i zewnętrzne konflikty i wyzwania, dotyczące społeczeństwa i polityki w Cesarstwie Rosyjskim na przełomie XIX i XX wieku. Poszczególne referaty traktowały z bardzo różnych perspektyw między innymi o nowych, nowoczesnych koncepcjach nacjonalizmu, które rodziły się wśród mniejszych grup etnicznych w prowincjach i w Rosji, a także o tendencjach i reformach politycznych, kulturalnych i religijnych, pojawiających się w przełomowej fazie epoki nowoczesnej.

Uczestnicy mieli okazję wysłuchać wystąpień na temat umacniania się nacjonalizmu na peryferiach Imperium Rosyjskiego, a także panelu o procesach demokratyzacji; kolejne referaty były poświęcone przemianom pejzażu religijnego w północno-zachodniej części Cesarstwa Rosyjskiego oraz ewolucji kina i migracji zarobkowej w okresie burzliwych przeobrażeń na przełomie wieków. Panel końcowy skupił się na przyporządkowaniu kartograficznym mniejszościowych grup etnicznych takich jak Niemcy bałtyccy i Łotysze u schyłku XIX i na początku XX wieku z uwzględnieniem kwestii ich umiejscowienia narodowo-terytorialnego i społecznego.

Poszczególne wystąpienia były odzwierciedleniem licznych procesów i transformacji, które cesarstwo przeżywało w latach przedrewolucyjnych. Uwypuklały one również wielonarodowy i wieloetniczny charakter Imperium Rosyjskiego i związaną z tym heterogeniczność na płaszczyźnie narodowej, kulturowej i religijnej. Ożywione dyskusje wśród referentów i gości dowodziły dużego zainteresowania wieloaspektowym tematem konferencji.

Uczestnicy konferencji w Wilnie

Dyskusja panelowa:
Aspekty ekonomiczne przemysłu pamięci
25–28 czerwca, Madryt

„Follow the money" brzmiała dewiza panelu zorganizowanego przez zespół badawczy nr 5 „Funkcjonalność historii w późnej nowoczesności" podczas trzeciej dorocznej konferencji Memory Studies Association w Madrycie. Magdalena Saryusz-Wolska, Sabine Stach (obie NIH w Warszawie), Hanno Hochmuth (Leibniz Centre for Contemporary History (ZZF) w Poczdamie), Marcin Napiórkowski, Rigels Halili (obaj Uniwersytet Warszawski) i Adam Kola (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) dyskutowali o ekonomicznych aspektach przemysłu pamięci. Podczas gdy większość debat na ten temat skupia się na symbolicznych i politycznych konsekwencjach wykorzystywania przeszłości w teraźniejszości, uczestnicy panelu „Commodification of Memory in East Central Europe" omawiali problematykę utowarowienia pamięci, jej wykorzystywania na przykład w kampaniach reklamowych lub w przedsiębiorstwach. Sprzedawanie i konsumowanie pamięci dokonuje się dziś bowiem nie tylko w przemyśle turystycznym. Uczestnicy skupili się na zagadnieniach, jak handluje się historią, jaką rolę odgrywa ona w zwiększaniu zysków przedsiębiorstw oraz kto właściwie „produkuje" pamięć.

Ze względu na specyficzne doświadczenia transformacji ekonomicznej w Europie Środkowo-Wschodniej uczestnicy dyskusji skoncentrowali się na wybranych przykładach z tego regionu. Hanno Hochmuth przedstawił kontekst gospodarczy pamięci o upadku muru berlińskiego. Sabine Stach omawiała metody parametryzacji doświadczeń turystycznych w środkowo-wschodnioeuropejskich miastach. Marcin Napiórkowski zaproponował pojęcie franszyzy jako kategorię analizy popularnej pamięci o Powstaniu Warszawskim. Rigels Halili zajął się turystyfikacją wojen bałkańskich, a Adam Kola omówił postkolonialne aspekty tych zjawisk. Dyskusję przygotowała i moderowała Magdalena Saryusz-Wolska.

Hanno Hochmuth, Sabine Stach, Adam Kola, Marcin Napiórkowski, Rigels Halili, Magdalena Saryusz-Wolska (od lewej)

Konferencja: Sto lat traktatu pokojowego w Wersalu. Nowy porządek w dziejach Europy
11–12 lipca, Biblioteka Kórnicka w Poznaniu

Setnej rocznicy traktatów pokojowych z Wersalu, St. Germain i Trianon oraz ładowi wersalskiemu w Europie Środkowej i Wschodniej była poświęcona konferencja, zorganizowana wspólnie przez warszawski NIH, Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej, Ośrodek Debaty Międzynarodowej w Poznaniu i Akademię Ekonomiczno-Humanistyczną w Warszawie. Impreza odbyła się 11 i 12 lipca w zabytkowym Pałacu Działyńskich – siedzibie Biblioteki Kórnickiej przy Starym Rynku w Poznaniu. W centrum zainteresowania znalazły się konsekwencje traktatu wersalskiego dla Europy Wschodniej, Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej oraz znaczenie tego regionu dla powojennego ładu w całej Europie. Szczególną uwagę poświęcono aspektom historiograficznym, gospodarczym i porównawczym.

Referenci z Niemiec, Polski, Albanii, Włoch, Słowacji, Austrii, Rosji i USA intensywnie dyskutowali o interpretacjach „ładu wersalskiego" pod kątem elementów ciągłości łączących różne epoki, skutków oraz czynników (de)stabilizacji. Warszawski NIH był reprezentowany na konferencji przez dwóch referentów: Maciej Górny mówił na podstawie swojej nowej monografii o roli geografów podczas paryskich rokowań pokojowych. Miloš Řezník zajął się strategiami reprezentacji interesów „małych" grup etniczno-regionalnych na porównawczym przykładzie Kaszubów, Łużyczan oraz Ladynów z Tyrolu Południowego.

Fot. Domena publiczna

„Wielka czwórka" w maju 1919 r.: David Lloyd George, Vittorio Emanuele Orlando, Georges Clemenceau, Woodrow Wilson (od lewej)

Konferencja: Polityka okupacyjna narodowo-socjalistycznych Niemiec. Pomorze jesienią 1939 roku i zbrodnia pomorska
3–5 września, Wejherowo

W 80. rocznicę napaści Niemiec na Polskę odbyła się w Wejherowie konferencja, poświęcona regionowi Pomorza jesienią 1939 roku. Warszawski NIH zorganizował ją we współpracy z Instytutem Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Fundacją Współpracy Polsko-Niemieckiej, Instytutem Kaszubskim w Gdańsku oraz Muzeum Piaśnickim w Wejherowie. Impreza, w której wzięli udział historycy z Polski i Niemiec, łączyła trzy perspektywy – całościowe spojrzenie na okupację niemiecką w Polsce, regionalne zogniskowanie uwagi na wydarzenia na Pomorzu oraz pedagogiczną działalność Muzeum Piaśnickiego.

W pierwszym kompleksie tematycznym w centrum uwagi znalazły się – oprócz struktur i metod reżimu okupacyjnego – przede wszystkim życie codzienne i strategie zachowania ludności na ziemiach okupowanych. Stanowiło to ramę dla zespołu zagadnień z zakresu historii regionalnej. Trzeci główny temat wynikał z profilu instytucji goszczącej, czyli Muzeum Piaśnickiego w Wejherowie. W uzupełnieniu wystąpień ustnych pokazywano filmy, które zademonstrowały, w jakim polu sporów znalazła się dziś ta placówka. Chodzi tu z jednej strony o prace badawcze licznych historyków, którzy analizują wielowarstwowość regionalnej historii i heterogeniczne pochodzenie ofiar Piaśnicy. Narracja stanowiąca podstawę koncepcji Muzeum skupia się natomiast na heroizacji polskich ofiar tak zwanej Intelligenzaktion, pomijając dotychczas aspekty, które sprawiają, że historia Piaśnicy jest tak skomplikowana.

W tym kontekście konferencja nie tylko zwróciła uwagę na wciąż istniejące luki w badaniach nad niemieckim panowaniem w okupowanej Polsce. Wyraźnie okazało się również, że współpraca polskich i niemieckich historyków nie musi doznać uszczerbku, kiedy podmioty państwowe interpretują wyniki badań naukowych na swój własny sposób.

Fot. Muzeum Piaśnickie

Miloš Řezník

Konferencja: Postmodern Architecture and Political Change – Poland and Beyond
12–14 września, NIH w Warszawie

Na ile adekwatne jest określanie pewnych tendencji architektonicznych i urbanistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej przed 1989 r. mianem postmodernistycznych? Czy postmodernizm był trendem przejmowanym świadomie z Zachodu, czy raczej procesem *sui generis*, który tylko nazywamy postmodernistycznym? Tymi i innymi pytaniami zajęli się badacze z zakresu historii sztuki oraz dziejów architektury i kultury, ale również praktycy z dziedziny ochrony zabytków, architektury i urbanistyki na konferencji, przeprowadzonej 12–14 września w warszawskim NIH we współpracy z Glasgow School of Art.

Angielskojęzyczne w większości referaty w pięciu sekcjach były poświęcone z jednej strony przemianom w określonych krajach regionu (Polsce, Rumunii, Jugosławii, Czechosłowacji oraz dwóch republikach radzieckich – na Litwie i w Estonii), z drugiej zaś wybranym projektom budowlanym i miastom takim jak Warszawa czy Łódź. Uwaga skupiła się także na pojedynczych wyróżniających się gmachach i postaciach, w tym na Państwowym Teatrze Muzycznym w Mińsku, Bazylice NMP w polskiej miejscowości Licheń Stary, czy działającym na arenie międzynarodowej krakowskim architekcie Tomaszu Mańkowskim.

Referaty naukowe uzupełniła dyskusja panelowa między polskimi specjalistami z dziedziny architektury, ochrony zabytków i krytyki architektury. Podczas ożywionej wymiany zdań z publicznością okazało się, że aspekt ochrony zabytków to dla wielu dyskutantów sprawa, którą należy się zająć właśnie teraz, aby zdążyć zapobiec groźbie utraty tej substancji budowlanej. Pozostaje mieć nadzieję, że konferencja mogła się w pewnej mierze przyczynić do tych wysiłków.

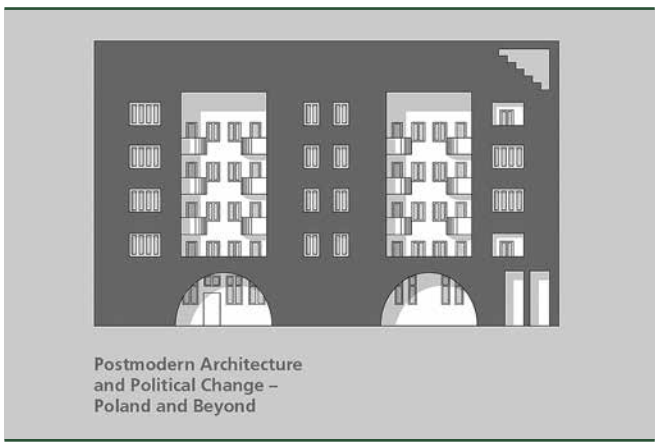

Konferencja: How We Remember. The Memory of Communism: Its Forms, Manifestations, Meanings
17–18 września, Praga

Z okazji 30. rocznicy przełomu politycznego w Europie Środkowej i Wschodniej Europejska Sieć Pamięć i Solidarność przeprowadziła w 2019 r. ze swoimi partnerami – w tym warszawskim NIH – szereg konferencji pod hasłem „1989. Changes and Challenges". Jedna z nich, zatytułowana „How We Remember. The Memory of Communism: Its Forms, Manifestations, Meanings", odbyła się 17 i 18 września w Pradze, a zorganizował ją tamtejszy Instytut Historii Współczesnej (Ústav pro soudobé dějiny – ÚSD). Jej uczestnicy skierowali uwagę nie tyle na pamięć o przełomie i transformacji, co na jej szersze ramy – przedstawianie realnego socjalizmu między antypodami państwowej dekomunizacji i indywidualnej pamięci.

Historycy, filmo-, literaturo- i kulturoznawcy, a także praktycy edukacji historycznej z Czech, Słowacji, Niemiec, Polski, Węgier, Rumunii, Chorwacji, Serbii, Słowenii, Ukrainy, Rosji i Estonii prezentowali w swoich studiach przypadków najrozmaitsze media i dyskursy pamięci. Jako koncepcje dominujące wykrystalizowały się już pierwszego dnia konferencji trauma i nostalgia. Warszawski NIH reprezentowała na konferencji Sabine Stach. W wygłoszonym referacie opowiedziała się za wieloperspektywicznymi badaniami nad kulturą historyczną, uwzględniającymi nie tylko polityczne i biograficzne, lecz również ekonomiczne, przestrzenne i performatywne aspekty popularnej pamięci o komunizmie.

Tomáš Bouška, Sabine Stach, Adéla Gjuričová, Sándor Horváth, Albert Bing (od lewej)

Konferencja: Minorities, Migration and Memory in East European Borderlands (1945–present)
24–26 września, NIH w Warszawie

Wraz z Instytutem Północno-Wschodnim w Lüneburgu (IKGN e.V.) warszawski NIH zorganizował na zakończenie projektu DFG/NCN „Jews and Germans in Polish Collective Memory" konferencję na temat mniejszości, migracji i pamięci. Impreza, która odbyła się 24–26 września w NIH, była poświęcona specyficznym uwarunkowaniom i wyzwaniom, które pojawiły się w odniesieniu do tych trzech tematów we wschodnioeuropejskich regionach przygranicznych po 1945 r. Dyskutowano również o tym, na ile następstwa ówczesnych zjawisk są odczuwalne aż do dziś. Uczestnicy z Polski, Francji, Węgier, Austrii, Ukrainy i Niemiec omawiali wybrane pogranicza z perspektywy socjologii, dziejów prawa, literatury oraz kultury pamięci.

Referaty koncentrowały się między innymi na skutkach ruchów migracyjnych mniejszości – przede wszystkim żydowskiej – oraz na krajobrazach pamięci na Śląsku i w Kaliningradzie, poruszały zagadnienie ustalonych i wyimaginowanych granic, a także ich oddziaływania na powstawanie tożsamości. Kolejnym tematem był związek między regionalną separacją a tworzeniem tożsamości. Była jednak również mowa o codziennych konfrontacjach i konfliktach na pograniczach. Kontekstem ogółu wystąpień był wiek XX jako doświadczenie nacechowane przemocą.

Wszystkie referaty opierały się na dociekaniach dotyczących zmiany tożsamości lub wynajdywania jej na nowo, które to zjawiska były i są szczególnie odczuwalne w regionach przygranicznych Europy Wschodniej wskutek procesów migracji, asymilacji i wypędzeń jako dziedzictwa drugiej wojny światowej. Dlatego pilną koniecznością wydaje się przeprowadzenie studiów transnarodowych i komparatywnych, dzięki którym będzie można zrozumieć specyfikę tych obszarów. Temat pogranicza pozostaje zagadnieniem otwartym, wykraczającym daleko poza nauki historyczne, co potwierdziła omawiana konferencja. Planowana jest publikacja tej szerokiej gamy referatów, których wagę potwierdziły rozmaite głosy w dyskusjach i pytania.

Laura-Jane Duquesney

Uczestnicy międzynarodowej konferencji w Warszawie

Konferencja: Making Justice Visible: Mediatization of the World War II War Crimes Trials
25–26 września 2019, filia warszawskiego NIH w Wilnie

Jak przedstawiano procesy zbrodniarzy wojennych po drugiej wojnie światowej na forum międzynarodowym? Jak wyglądały sposoby percepcji, dyskusje i reakcje? I co było celem takiej medializacji? Tym głównym pytaniom była poświęcona interdyscyplinarna konferencja „Making Justice Visible: Mediatization of the World War II War Crimes Trials", która zgromadziła 25 i 26 września w Wilnie naukowców z Litwy, Polski, Niemiec, Austrii, Włoch, Rumunii, Estonii, Luksemburga i Stanów Zjednoczonych.

Wykład wprowadzający w tę obszerną tematykę wygłosił Lawrence Douglas, przedstawiając rozmaite koncepcje tak zwanego „państwa zbrodniarzy" na podstawie różnych zdjęć z rozpraw sądowych. Przy tej okazji zadał między innymi pytanie o oddziaływanie takich obrazów i poruszył temat dyskusji o niepewnej niekiedy prawdziwości zeznań straumatyzowanych świadków przed sądem. Podczas dwóch dni konferencji i łącznie 10 paneli omawiano rozmaite aspekty procesów zbrodniarzy wojennych oraz ich publiczną recepcję. Prezentowano ogólne refleksje, ale też różne poszczególne procesy z odmiennych (narodowych) perspektyw. Poszczególne wystąpienia wzbogacała sugestywna ikonografia i fragmenty filmów.

Ożywione dyskusje między licznymi uczestnikami, reprezentującymi rozmaite dyscypliny naukowe, dowodziły ogromnego zainteresowania tą tematyką. Referaty zademonstrowały ponadto, że dzieje procesów zbrodniarzy wojennych po drugiej wojnie światowej są nadal w znacznej mierze niezbadane. Kolejny raz uwypuklona została konieczność badań interdyscyplinarnych, prowadzonych przez przedstawicieli nauk historycznych oraz innych gałęzi nauki, takich jak prawo czy filozofia. Planowana jest publikacja referatów w języku angielskim.

Uczestnicy międzynarodowej konferencji w Wilnie

Warsztaty: Historia życia codziennego podczas drugiej wojny światowej
27–28 września, CBH PAN w Berlinie

Nowe perspektywy badań nad historią życia codziennego podczas drugiej wojny światowej były głównym wątkiem warsztatów dla młodego pokolenia naukowców, zorganizowanych przez Instytut Herdera do Badań Historycznych nad Europą Środkowo-Wschodnią – Instytut Wspólnoty Leibniza wspólnie z Uniwersytetem Warszawskim, Niemieckim Instytutem Historycznym w Warszawie i Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie (CBH). Celem spotkania młodych naukowców z Niemiec, Polski i Litwy była dyskusja nad ważnymi tekstami z tej dziedziny oraz prezentacja bieżących projektów badawczych.

Wydarzenie otworzyła Tatjana Tönsmeyer (Uniwersytet Wuppertal), która przedstawiła w referacie wprowadzającym nowe koncepcje i perspektywy badań historycznych nad drugą wojną światową. Drugi dzień warsztatów rozpoczął się od referatu o strategiach przetrwania społeczeństwa polskiego w okresie okupacji, a następnie przedstawiono projekty doktoratów na temat gett w Warszawie i Krakowie oraz historii życia codziennego podczas drugiej wojny światowej na Litwie. W porządku dziennym imprezy znalazły się również wzajemne związki między sportem, przemocą a życiem codziennym w okupowanej przez Niemców wschodniej części górnego Śląska, a na zakończenie odbyła się prezentacja poświęcona akustycznym doświadczeniom wojennym Żydów w gettach i obozach koncentracyjnych oraz referat o powojennym życiu dzieci – ofiar wojny w Polsce.

Rozmaite sposoby podejścia uczestniczek i uczestników – zarówno pod względem teoretycznym, jak i metodologicznym – do badania życia codziennego podczas drugiej wojny światowej zaowocowały inspirującymi dyskusjami. Różnorodność przedstawionych projektów badawczych dała w sumie szeroki wgląd w bieżące rezultaty badań nad historią życia codziennego, prowadzonych przez naukowców młodego pokolenia w Niemczech, Polsce i na Litwie.

Fot. Instytut Herdera

Uczestnicy warsztatów w Berlinie

Warsztaty: Planowanie Nowego Wschodu. Architektura i urbanistyka pod okupacją niemiecką w Europie Środkowo-Wschodniej
29 września – 1 października, CBH PAN w Berlinie

Od kilku lat nazistowskie planowanie urbanistyczne i przestrzenne w okupowanej Europie Środkowo-Wschodniej cieszy się coraz większą uwagą naukowców. Od 29 września do 1 października badacze z dziedziny historii sztuki, architektury, ochrony zabytków i historii spotkali się na sympozjum, by dyskutować o swoich projektach. Impreza w Centrum Badań Historycznych (CBH) Polskiej Akademii Nauk w Berlinie została zorganizowana wspólnie z warszawskim NIH. W jej trakcie wyraźnie okazało się, że tematyka ta dotyczy oprócz dziejów architektury także wielu aspektów gospodarczej, politycznej i ideologicznej historii narodowego socjalizmu, a także prześladowania i eksploatacji polskiej ludności cywilnej oraz Holokaustu. Interesujące dla badaczy są zaś bynajmniej nie tylko stosunkowo nieliczne rzeczywiście zrealizowane obiekty – kilka studiów przypadków zademonstrowało funkcję polityczną „planowania bez budowania". Potwierdzenie tej diagnozy stanowią różne nazistowskie działania planistyczne odnoszące się do małych miast, miast przemysłowych, terenów zielonych i budowli reprezentacyjnych.

Końcowym akordem sympozjum było zwiedzanie gmachu obecnego Ministerstwa Finansów, wzniesionego w latach 1935–1936 według planów Ernsta Sagebiela pod kierunkiem Hermanna Göringa jako Ministerstwo Lotnictwa Rzeszy. Podczas tej wycieczki poruszono temat nie tylko architektury monumentalnego biurowca, lecz również roli Göringa w pozbawianiu praw i wywłaszczaniu ludności żydowskiej, wykorzystania tego kompleksu budowli w NRD oraz adaptacji do funkcji niemieckiego urzędu federalnego po 1989 r.

Uczestnicy warsztatów w Berlinie

Warsztaty: The Prison and the City. Practices of Exclusion and Public Communication in and around Spaces of Incarceration
3–4 października, Centrum Historii Miejskiej Europy Środkowo-Wschodniej we Lwowie

Warszawski NIH przeprowadził wspólnie z Centrum Historii Miejskiej we Lwowie warsztaty poświęcone więzieniom jako ośrodkom życia miejskiego. Dwudniowa impreza skupiła się na dawnym klasztorze brygidek, który po kasacie zakonu w 1782 r. przekształcono w więzienie. Jest ono do dziś częścią ukraińskiego systemu penitencjarnego.

Po zwiedzeniu dawnego więzienia śledczego NKWD i KGB przy ulicy Łąckiego uczestniczki i uczestników z Włoch, Grecji, Anglii, USA, Polski, Niemiec i Ukrainy zapoznano z bieżącą pracą ośrodka edukacyjnego „Terytorium terroru", znajdującego się w bezpośrednim sąsiedztwie dawnego getta oraz więzienia tranzytowego nr 25.

Następnie grupę powitali funkcjonariusze służby więziennej w więzieniu śledczym nr 19, gdzie odbyła się pierwsza część wykładów na temat historii więzienia Brygidki. Drugiego dnia uczestnicy warsztatów rozpięli analityczną sieć od Twierdzy Pietropawłowskiej aż po Saloniki, aby pokazać, jak więźniowie na co dzień wykorzystywali miejsca odbywania kary do swoich celów politycznych i przestępczych. W kilku sekcjach omawiano między innymi krytyczne relacje między osadzonymi, strażnikami i administracją, wpływ kobiet na ich procesy na początku XX wieku, więzienie Brygidki jako ośrodek działalności politycznej w okresie międzywojennym, mikrohistorię przemocy w tym miejscu w czerwcu i lipcu 1941 r., a także zmianę przeznaczenia więzień przez włączenie ich do infrastruktury miejskiej. Końcowa dyskusja panelowa z zastępcą burmistrza Lwowa Andriim Moskalenką i przewodniczącą lwowskiego urzędu ochrony zabytków Lilią Onyszczenko pozwoliła na rzut oka w przyszłość – po zamknięciu więzienia Brygidki. Oboje opowiedzieli się zdecydowanie przeciwko wykorzystaniu tego miejsca na dom towarowy i podkreślili, że miasto pragnie uwzględnić w planowaniu jego naznaczoną przemocą historię.

Felix Ackermann

Uczestnicy warsztatów we Lwowie

Konferencja: Między Warszawą a Dreznem. Wettyni na polskim tronie
10–11 października, Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie

Stosunkom polsko-saskim od końca XVII do początku XIX wieku poświęcona była konferencja w Pałacu na Wyspie w warszawskim parku Łazienkowskim, na której spotkali się 10 i 11 października badacze z Polski, Niemiec i Litwy. Sesję zorganizowało Muzeum Łazienki Królewskie we współpracy z Państwowymi Zbiorami Sztuki w Dreźnie, Fundacją Współpracy Polsko-Niemieckiej i warszawskim NIH. Dwudniowa impreza posłużyła nie tylko jako forum dyskusyjne dla różnych perspektyw badawczych i ocen epoki saskiej, lecz również jako wprowadzenie do wystawy czasowej opowiadającej o propagandowej roli sztuki na dworze Wettynów, która będzie pokazywana w Muzeum Łazienki Królewskie w połowie 2020 r.

W siedmiu sekcjach konferencji dyskutowano o okresie od wyboru Augusta II na króla Polski do upadku Księstwa Warszawskiego pod panowaniem elektora i późniejszego króla Saksonii Fryderyka Augusta. Znawcy dziejów XVIII wieku zaprezentowali najnowszy stan badań naukowych dotyczących historii politycznej i historii sztuki Saksonii i Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwsza sekcja dała przegląd stanu i perspektyw badań, a drugi panel skupił się na polityce Augusta II i Augusta II. Sojusze, walka o władzę i konflikty interesów w Polsce, Rosji i Saksonii u schyłku XVIII wieku znalazły się w centrum uwagi sekcji trzeciej. W drugim dniu konferencji uczestnicy zajęli się przede wszystkim rolą dzieł sztuki i architektury w kontekście polsko-saskiej unii personalnej. Spotkanie dało również okazję do dalszych przygotowań do powołania działającej w sposób ciągły grupy roboczej do badań nad unią polsko-saską. Współinicjatorem jej utworzenia był warszawski NIH.

Fot. Polona

Johann Jakob Thurneysen i Anthonie Schoonjans: Fryderyk August I, miedzioryt, 1697

Konferencja: Czyje są góry?
16–18 października, Willa Zameczek w Polanicy-Zdroju

W odróżnieniu od innych użytkowanych i zamieszkanych przez człowieka terenów regiony górskie prawie zawsze cechują się pewną niedostępnością, co nierzadko niesie ze sobą spore problemy z ich zagospodarowaniem i kultywacją. Podczas konferencji w dniach 16–18 października w centrum uwagi znalazły się współzależności, które determinowały i nadal determinują ujarzmianie, kultywację i oswajanie gór przez różnych protagonistów.

Konferencja z cyklu „Góry – Literatura – Kultura", organizowana wspólnie przez NIH w Warszawie, Pracownię Badań Humanistycznych nad Problematyką Górską na Uniwersytecie Wrocławskim oraz Leibniz-Instytut Historii i Kultury Europy Środkowej i Wschodniej (GWZO) w Lipsku, odbywa się już od 2016 r. w Polanicy-Zdroju. Miejscem obrad gości z Niemiec, Polski, Czech, Austrii, Szwajcarii i USA była tamtejsza Willa Zameczek. Pod hasłem „Czyje są góry?" badacze z dziedziny germanistyki, historii sztuki, estetyki, etnologii, historii, literaturo- i kulturoznawstwa dyskutowali o procesach ujarzmiania, kultywacji i oswajania gór. Wspólnie omawiali konflikty i kolizje interesów, powstające w regionach górskich i wokół nich. Na pierwszym planie znalazły się zwłaszcza linie konfliktów o charakterze kulturowym, ekonomicznym, ekologicznym i „użytkowym".

Autorami koncepcji interdyscyplinarnej konferencji byli tak jak już w latach poprzednich Ewa Grzęda, kierująca wrocławską Pracownią, Dietlind Hüchtker (GWZO / Uniwersytet w Halle) oraz dyrektor warszawskiego NIH Miloš Řezník. Publikację referatów przewidziano w 14. tomie serii „Góry – Literatura – Kultura", która ukazuje się w Wydawnictwie Uniwersytetu Wrocławskiego.

Fot. Anna Brzezińska-Winkiel

Uczestnicy konferencji w Polanicy-Zdroju

Konferencja: No Neighbors' Land – Postwar Europe in a New Comparative Perspective
23–25 października, NIH w Warszawie

Wszystkie społeczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej przeżyły podczas i w następstwie drugiej wojny światowej fundamentalne przeobrażenia społeczne. Wskutek eksterminacji europejskich Żydów przez narodowych socjalistów oraz brutalnych przesiedleń innych grup powstały całe regiony, w których pod koniec wojny ludzie odnaleźli się bez dawnych sąsiadów. Uczestnicy konferencji „No Neighbors' Land" przyjrzeli się w ujęciu porównawczym życiu osób ocalałych po masowych mordach i wypędzeniach. Konferencja skupiła się zatem nie na sprawcach ani ofiarach, lecz na tych, w których obecności dokonały się te zbrodnie. Posługując się niekiedy mikrohistorycznymi, a niekiedy syntetyzującymi metodami, naukowcy z całej Europy analizowali społeczne praktyki upamiętniania i zapominania dawnych sąsiadów. Prowadzone w Warszawie badania na temat Polski i Ukrainy zaprezentowano w szerszym kontekście studiów przypadków ze Słowenii, Niemiec, Belgii, Włoch, Litwy, Białorusi, Rosji, Węgier, Finlandii i Czech.

Liczne przykłady zademonstrowały praktyki, które pozwalały ludziom ocalonym z wojny i ludobójstwa wypierać pamięć o dawnych sąsiadach oraz unikać ich aktywnego upamiętniania. Ten motyw był wątkiem przewodnim konferencji, zorganizowanej wspólnie przez Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk oraz warszawski NIH pod patronatem Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN.

Fot. Felix Ackermann

Konferencja: Czas utopii 1989
13–17 listopada, NIH w Warszawie / ECS w Gdańsku

W jaki sposób pamiętamy i jak nauczamy o upadku komunizmu? Temu pytaniu była poświęcona konferencja naukowa „Czas utopii 1989", na której spotkali się w dniach 13–17 listopada w NIH w Warszawie i w Europejskim Centrum Solidarności (ECS) w Gdańsku badacze z różnych dyscyplin naukowych i nauczyciele. Imprezę, która odbywała się równolegle z pokrewnym tematycznie przeglądem filmowym „Rok przełomu 1989 w kinie europejskim", otworzył w warszawskim kinie Luna Miloš Řezník. Później odbyły się dwa pokazy filmowe, a pierwszym punktem konferencji było następnego dnia zwiedzanie wystawy stałej w Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN.

Pierwszy panel rozpoczął się od wykładu o wydarzeniach przełomowego roku 1989 oraz o pamięci o nich. Następnie, w rozmowie świadków epoki, przedstawiono różne punkty widzenia na polski i czechosłowacki przełom w owym roku, po czym uczestnicy starali się dokonać oceny obecnych przemian społecznych i politycznych, spoglądając wstecz na tamte wydarzenia. W kolejnej dyskusji panelowej była mowa między innymi o wpływie upadku NRD na nastroje w ówczesnej Czechosłowacji.

W następnym dniu konferencji odbył się interaktywny warsztat dla nauczycieli, wykłady o roli „Solidarności" w Polsce, o możliwości uniwersalizacji polskiej przeszłości oraz o osobie Lecha Wałęsy. W kolejnych dniach konferencję kontynuowano w ECS w Gdańsku. Skupiono się tam na funkcji, roli i wpływie wystaw, a także na ogólnym nauczaniu o wydarzeniach i następstwach 1989 w szkołach, muzeach i pozaszkolnych placówkach edukacyjnych. Na zakończenie odbyła się dyskusja o oddziaływaniu ECS na otoczenie społeczno-gospodarcze regionu pomorskiego.

Ivan Jestřáb, ambasador Republiki Czeskiej w Polsce

Konferencja: Pojednanie pomiędzy zapomnieniem a pamięcią. Dzieje dynamicznej koncepcji
20–22 listopada, NIH w Paryżu

Konferencja w Niemieckim Instytucie Historycznym w Paryżu 20–22 listopada była poświęcona funkcjonalnym, semantycznym i symbolicznym aspektom kategorii pojednania i jej historyczności. Pogłębienie historyzacji było możliwe dzięki temu, że impreza skupiła się na XIX i pierwszej połowie XX wieku, podczas gdy autorzy dotychczasowych badań i rozważań znacznie silniej interesowali się epoką od końca drugiej wojny światowej. W tym kontekście udało się również poruszyć temat znaczenia pojęcia pojednania dla artykulacji i tworzenia nowoczesnych zbiorowych przynależności i tożsamości.

NIH w Warszawie był jednym z aktywnych partnerów konferencji. Gintarė Malinauskaitė, kierowniczka filii warszawskiego NIH w Wilnie, przyczyniła się jako członkini rady naukowej konferencji do tego, że w omawianej tematyce uwzględniono również perspektywy środkowo-wschodnioeuropejskie. W wykładzie wieczornym, który wpisał się zarazem w cykl wykładów czwartkowych („Les jeudis") NIH w Paryżu, dyrektor warszawskiego NIH Miloš Řezník omówił praktyki „przeprosin za »historyczną krzywdę« między pojednaniem a politycznym wykorzystywaniem historii" w kontekście europejskim. Odniósł się przy tym zarówno do wydarzeń z historii najnowszej, jak i do teraźniejszości. Prezentowana w wykładzie perspektywa nawiązywała tym samym do tematyki zespołu badawczego nr 5 „Funkcjonalność historii w późnej nowoczesności".

Fot. NIH w Paryżu

Jürgen Finger, Marie-Claire Lavabre, Miloš Řezník, Zoé Kergomard, Thomas Maissen (od lewej)

Konferencja: Między dyscypliną społeczną a przyjemnością: polityka i praktyki gier i zabaw w realnym socjalizmie
4–6 grudnia, Max Planck Institute for Human Development, Berlin

Człowiek to nie tylko *homo sapiens* i *homo faber*, ale także *homo ludens* (Johan Huizinga 1938). Gry i zabawy uprawia się zawsze i wszędzie – robił to nawet *homo sovieticus*. Czynności te można pojmować jako próbne działanie, służące ćwiczeniu społecznych praktyk i norm. Gry i zabawy rządzą się zarazem własnymi regułami, wymagają swobody i wyobraźni, są pozbawione określonego celu i emocjonalne. Jak to się jednak ma do aspiracji ustrojów dyktatorskich, by poddać sterowaniu i kontroli wszystkie dziedziny ludzkiego współżycia? Temu pełnemu napięć obszarowi na styku aspiracji edukacyjnych, dynamiki własnej, subwersji i afirmacji była poświęcona konferencja na temat „polityki i praktyk gier i zabaw w realnym socjalizmie". Impreza, zorganizowana we współpracy między NIH w Warszawie, Uniwersytetem Augsburskim, Max Planck Institute for Human Development w Berlinie i czasopismem „Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung", była zarazem inauguracją cyklu Konferencji im. Hermanna Webera w zakresie Badań Historycznych nad Komunizmem.

Podczas konferencji trzynaścioro referentów zaprezentowało studia przypadków z NRD, Związku Radzieckiego, Polski, Czechosłowacji, Jugosławii i Rumunii. Analizowane gry i zabawy oraz związane z nimi praktyki mieściły się w spektrum od gier planszowych przez ruchowe, karciane i komputerowe aż po aktywność sportową. Dochodziły do tego prezentacje, naświetlające omawiany temat z uwzględnieniem dyskusji ekspertów z zakresu pedagogiki, projektowania zabawek i socjologii przestrzeni. Przez poszczególne referaty, a także ożywione dyskusje ustawicznie przewijało się pytanie o „granice możliwości grania" oraz o specyfikę gier i zabaw w realnym socjalizmie. Na zakończenie konferencji uczestnicy byli zgodni, że podejście zogniskowane na grach i zabawach kryje w sobie duży potencjał i może otwierać nowe perspektywy dociekań nad władzą i życiem codziennym w realnym socjalizmie. Publikację referatów w „Jahrbuch für historische Kommunismusforschung" zaplanowano na rok 2021.

Fot. Ulrich Mählert

Kai Reinhart, Juliane Brauer, Sabine Stach, Martin Thiele-Schwez

Prezentacje książek

Travelling Memory: How Memories Move in the Age of Globalization. Dyskusja i *master class* z Astrid Erll
6 marca, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego

Pamięć kulturowa jest dynamiczna. Zmienia się w czasie i przestrzeni, przemieszczając się między mediami, grupami i epokami. Podobnie jest z badaniami nad pamięcią. Od lat międzywojennych pojawiają się wciąż nowe pytania badawcze, metody i koncepcje. Procesy globalizacji i ekspansja mediów przyspieszyły zarówno dynamikę samej pamięci, jak i związanych z nią badań. Tematy te były przedmiotem dyskusji Astrid Erll (Uniwersytet we Frankfurcie nad Menem), Romy Sendyki (Uniwersytet Jagielloński) i Adama Koli (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), moderowanej przez Marcina Napiórkowskiego (Uniwersytet Warszawski).

Spotkanie odbyło się z okazji publikacji książki Astrid Erll „Kultura pamięci. Wprowadzenie", wydanej w serii „Communicare" Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego we współpracy z NIH w Warszawie. Przekład polski jest czwartym – po angielskim, hiszpańskim i chińskim – zagranicznym wydaniem książki, która ukazała się w Niemczech w 2005 r. pod tytułem „Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen". Przedstawia ona rozwój i systematykę badań nad pamięcią, najważniejsze metody i koncepcje, a także wybrane zagadnienia dotyczące dynamiki pamięci i jej związków z literaturą i mediami.

Dyskusję zorganizowały warszawski NIH i Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. Prezentację książki poprzedziło seminarium prowadzone przez Astrid Erll, w którym wzięli udział studenci, doktoranci i naukowcy z ośmiu polskich uniwersytetów.

Astrid Erll

Rozmowa z Michaelem Wieckiem, autorem książki „Miasto utracone. Młodość w Königsbergu w czasach Hitlera i Stalina"
16 kwietnia, NIH w Warszawie

„Miasto utracone. Młodość w Königsbergu w czasach Hitlera i Stalina" to tytuł polskiego wydania książki Michaela Wiecka, która ukazała się w Niemczech jako „Zeugnis vom Untergang Königsbergs. Ein Geltungsjude berichtet". Warszawskie wydawnictwo Karta opublikowało ten tom w przekładzie Magdaleny Leszczyńskiej w serii Świadectwa XX wieku i wraz z NIH w Warszawie zaprosiło 16 kwietnia na prezentację książki z udziałem autora. Aktor Maciej Motylski odczytał jej wybrane fragmenty, zawierające wspomnienia z okresu zarówno przed rokiem 1945, jak i po zakończeniu wojny.

W rozmowie z moderatorką i lektorką Marią Krawczyk autor (rocznik 1928) opisywał swój los chłopaka z Königsbergu, zmuszonego do noszenia żydowskiej gwiazdy. Opowiadał również o trudnych przeżyciach we wczesnym okresie powojennym. Ruth Leiserowitz (NIH w Warszawie) uzupełniła jego relację o kilka faktów z politycznej historii Prus Wschodnich. Na zakończenie Michael Wieck odczytał swój tekst, napisany specjalnie na prezentację książki w Polsce. Zawarł w nim własną wizję tego, jak mogłoby brzmieć przesłanie pomordowanych Żydów zwłaszcza do młodszego żyjącego dziś pokolenia. Po spotkaniu liczni słuchacze cierpliwie stali w kolejce, by dostać autograf i po sugestywnej publicznej rozmowie zamienić z autorem jeszcze kilka słów osobiście. Organizację spotkania wsparły także Deutsches Kulturforum östliches Europa e.V., Fundacja im. Konrada Adenauera w Warszawie oraz stowarzyszenie Juden in Ostpreußen e.V.

Michael Wieck

Fot. Dominik Czapigo

Andrzej Leder: Polska rewolucja 1939–1956
7 maja, NIH w Warszawie

Książka Andrzeja Ledera „Prześniona rewolucja. Ćwiczenie z logiki historycznej" wywołała w 2014 r. w Polsce szeroką dyskusję. Warszawski filozof kultury określa w tym eseju historycznym przeobrażenia społeczne w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1939–1956 mianem rewolucji, której najważniejszymi wydarzeniami były z jednej strony eksterminacja polskich Żydów pod okupacją niemiecką, z drugiej zaś likwidacja ziemiaństwa jako konsekwencja narzuconego po 1945 r. ustroju socjalistycznego. Główną intencją książki jest ukazanie systematycznego eliminowania podmiotowego charakteru protagonistów społecznych w toku „polskiej rewolucji". Z powodu panowania niemieckiego i radzieckiego doszło zdaniem autora do „interpasywnego", czyli nie osiągniętego samodzielnie udziału w tych procesach, gdyż wszyscy mieszkańcy Polski zostali bezpośrednio skonfrontowani z przemocą okupantów i musieli zająć wobec niej postawę.

7 maja w warszawskim NIH odbyła się prezentacja niemieckiego przekładu książki. Felix Ackermann uwypuklił we wprowadzeniu znaczenie ukazania się wersji niemieckiej. Podkreślił również staranność tłumaczenia oryginalnego tekstu przez Sandrę Ewers. Z kolei Andrzej Leder wyjaśnił w wygłoszonym wykładzie, dlaczego opisuje wydarzenia z lat 1939–1956 jako rewolucję, która oddziałuje do dziś. Wytłumaczył również, dlaczego jego zdaniem polskie społeczeństwo wciąż znajduje się we śnie na jawie. Jego główna teza jest taka, że nazistowski mord na polskich Żydach i dokonana po wojnie likwidacja ziemian jako klasy były źródłem odczuwanego do dziś paraliżu polskiego społeczeństwa. W krytycznej analizie tej sytuacji Andrzej Leder upatruje punkt wyjścia ewentualnego spóźnionego przebudzenia Polaków ze zdiagnozowanego przez siebie „prześnienia". W dyskusji nawiązywano do tej tezy i zadawano pytanie, kiedy nastąpi takie „przebudzenie" i jakie może mieć ono skutki.

Andrzej Leder

Dyskusja ze słuchaczami

Pozostałe wydarzenia

Przegląd filmowy
„Rok przełomu 1989 w kinie europejskim"
Październik – listopad, Wrocław i Warszawa

Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie zorganizował w 2019 r. – po sukcesie cyklu „Rok protestu. 1968 w kinie europejskim" w poprzednim roku – przegląd filmowy z okazji trzydziestolecia roku 1989. Symboliczny rok 1989 przyniósł wielki przełom w Europie. Związane z nim wydarzenia były rozciągnięte w czasie i w każdym kraju przebiegały inaczej. W niektórych transformacja odbywała się pokojowo i w duchu negocjacji, w innych zaś – na przykład w Rumunii – dochodziło do krwawych scen na ulicach. Jedne kraje zmieniały „tylko" ustrój polityczny i gospodarczy, a inne – jak Litwa, Łotwa i Estonia – odzyskiwały niepodległość.

Ideą projektu było zestawienie filmów z różnych krajów Europy Środkowej i Wschodniej w celu ukazania różnorodnych doświadczeń i wspomnień, związanych z tym historycznym okresem. Wyświetlono 10 filmów fabularnych i dokumentalnych z Austrii, Czech, Polski, Niemiec, Węgier, Rumunii, Litwy, Łotwy, Estonii i Słowacji, aby przedstawić „rok przełomu 1989" z różnych perspektyw narodowych i zapoznać widzów z rozmaitymi spojrzeniami na koniec komunizmu i początek transformacji. Imprezę wsparły finansowo różne instytucje kultury, zajmujące się dialogiem międzykulturowym i popularyzacją wspólnego dziedzictwa kulturalnego.

Przegląd zainaugurowano 12 października w kinie Nowe Horyzonty we Wrocławiu pokazem węgierskiego filmu „Plac Moskwy" w reżyserii Ferenca Töröka. Po filmie odbyła się dyskusja panelowa, w której wzięli udział Stanisław Abramik, Adam Kruk, Arkadiusz Lewicki i Michał Pabiś-Orzeszyna. Prowadząca Magda Piekarska i jej goście zastanawiali się, które polskie filmy po 1989 roku odcisnęły najtrwalsze ślady. Którym twórcom udało się najtrafniej uchwycić przemiany społeczne ostatniego trzydziestolecia? Głosy z publiczności zgodnie podkreślały, że przełom lat 80. i 90. nie był dobrym czasem dla kina – ani w Polsce, ani na świecie. Wynikało to jednak nie tylko z okoliczności politycznych, ale też z przemian technologicznych.

Miesiąc później przegląd zawitał do Warszawy. Podczas oficjalnego otwarcia w kinie Luna 13 listopada pokazano dwa filmy: „1989" w reżyserii Michała Bielawskiego i „Szlak bałtycki" w reżyserii Peetera Simma. W toku wprowadzającej dyskusji panelowej, prowadzonej przez Magdalenę Saryusz-Wolską, Zbigniew Gluza z Ośrodka Karta i Jędrzej Winiecki z tygodnika „Polityka" przyjrzeli się dokładniej korzeniom transformacji w Europie Środkowej i Wschodniej. Rozmówcy podkreślali, że cały rok 1989 stał pod znakiem ważnych przemian. Ruch „Solidarności" i rozmowy przy Okrągłym Stole w Polsce również miały wielkie znaczenie, ale zostały przyćmione przez wydarzenia na świecie. Do dziś znacznie więcej uwagi poświęca się odbywającym się wówczas równolegle protestach studenckich na placu Niebiańskiego Spokoju w Pekinie czy upadkowi muru berlińskiego. Wciąż nie powstało też wybitne dzieło filmowe, pokazujące z wielu perspektyw tamte przełomowe wydarzenia w Europie Środkowej i Wschodniej.

Dyskusja panelowa ze Zbigniewem Gluzą, Jędrzejem Winieckim i Małgorzatą Saryusz-Wolską

Otwarcie przeglądu filmowego w warszawskim kinie Luna

Spotkanie Grupy Roboczej Bibliotek Fundacji im. Maxa Webera
3–4 czerwca, NIH w Warszawie

Już po raz trzynasty doszło do dorocznego spotkania Grupy Roboczej Bibliotek Fundacji im. Maxa Webera, które tym razem odbyło się w warszawskim NIH. 3 i 4 czerwca kierownicy bibliotek rozmawiali o zagadnieniach wspólnego licencjonowania mediów elektronicznych i zarządzania nimi, a także o działaniach przygotowujących powstanie Cyfrowej Biblioteki im. Maxa Webera.

Transregionalna Akademia Letnia „After Violence: The (Im-)Possibility of Understanding and Remembering"
10–17 lipca, Dniepr

Widok na miasto i rzekę Dniepr z wieży centrum Menorah

Wschodnioukraińska metropolia Dniepr była od 10 do 17 lipca miejscem Transregionalnej Akademii Letniej, powstałej jako projekt kooperacyjny sieci „Prisma Ukraïna" przy Forum Studiów Transregionalnych w Berlinie – głównego organizatora imprezy – i warszawskiego NIH. Innymi partnerami były Ukraińskie Centrum Badań nad Holokaustem „Tkuma", Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie nad Odrą, Uniwersytet St. Gallen oraz utworzone w 2017 r. Centrum Antropologii Stosowanej w Kijowie. Na miejsce obrad wybrano siedzibę „Tkumy" w wybudowanym w 2012 r. wielofunkcyjnym żydowskim centrum kulturalnym w Dnieprze.

Uczestniczki i uczestnicy z Ukrainy, Niemiec, Polski, Holandii, Wielkiej Brytanii, Węgier, Białorusi, Japonii, Szwajcarii, Finlandii i Czech dyskutowali o problemach doświadczenia przemocy w obecnej kulturze historycznej z perspektywy historycznej, literaturo- i medioznawczej, socjologicznej, antropologicznej i psychologicznej. Prezentacjom i dyskusjom poświęconym różnym projektom badawczym towarzyszyły liczne wykłady, projekcje filmów oraz analizy kultury historycznej i jej odzwierciedlenia w obecnej przestrzeni miasta Dniepra. Szczegółowo dyskutowano również o stałej wystawie „Żydowska pamięć i Holokaust na Ukrainie", prezentowanej w muzeum Tkuma w centrum Menorah.

Wizyta minister Anji Karliczek
17 września, NIH w Warszawie

Rolf Nikel, Anja Karliczek, Ruth Leiserowitz, Miloš Řezník (od lewej)

Podczas wizyty w Warszawie 17 września 2019 r. Federalna Minister Oświaty i Badań Naukowych Anja Karliczek zaznajomiła się z pracą warszawskiego NIH. Pracownicy naukowi opowiadali o swoich projektach badawczych i codziennej działalności w Instytucie. Podczas rozmowy akcentowano znaczenie NIH w Warszawie jako trwałej instytucji, ważnej dla polsko-niemieckiej wymiany naukowej. Szczególne zainteresowanie wzbudziło rozszerzenie obecności Instytutu na Wilno i Pragę, prowadzące do wzmocnienia wielostronnego transferu wiedzy i międzynarodowych kooperacji. Minister podkreśliła znaczenie instytutów działających pod egidą Fundacji im. Maxa Webera i wskazała zwłaszcza na doniosłą rolę historii, czyli głównego obszaru kompetencji warszawskiego NIH, dla stosunków polsko-niemieckich.

Praskie kolokwia z historii kultury
Październik – grudzień, filia warszawskiego NIH w Pradze

W cyklu „Kolokwiów z historii kultury", organizowanych wspólnie z monachijskim Collegium Carolinum i we współpracy z Wydziałem Filozofii Uniwersytetu Karola, odbyły się w 2019 r. cztery imprezy w języku czeskim. Inauguracyjny wykład pod tytułem „Lasy przeszłości: narracje historyczne ze schyłku średniowiecza a współczesna ekokrytyka" wygłosił 24 października Matouš Turek. Zajął się on tzw. zwrotem ekokrytycznym, czyli wartościami i tematami odnoszącymi się do przyrody, o których już od dłuższego czasu dyskutują historycy kultury. Na przykładzie trzech czeskich opowieści, łączących różne gatunki, wprowadził słuchaczy w świat ekologicznych wyobrażeń późnego średniowiecza.

Kolejny wykład – pod tytułem „Ze Stambułu na koniec świata: osmańscy podróżnicy a koncepcja orientalizmu, 1870–1923" – wygłosiła 7 listopada Jitka Malečková. Nakreśliła obraz wschodnich prowincji osmańskich w tureckich relacjach z podróży i mówiła o tym, jak spotkanie z nowym otoczeniem wpływało na rozumienie własnej tożsamości przez autorów w okresie, który miał decydujące znaczenie dla kształtowania się nowoczesnego społeczeństwa tureckiego i jego stosunku do Wschodu.

O „Architekturze klasztornej i sztuce Nowej Hiszpanii w XVI wieku" opowiedziała 21 listopada Monika Brenišínová. Na podstawie dokumentacji fotograficznej i audiowizualnej, wykonanej przez siebie podczas badań terenowych w środkowym Meksyku, przeanalizowała w tym wykładzie architekturę 116 budynków klasztornych.

Na „Poetyce utworów Milana Kundery" skupił uwagę Jakub Češka. Jego wygłoszony 5 grudnia referat był spojrzeniem na utwory pisarza, wyraźnie różniącym się od badań psychologizujących czy opisowych. Češka pokazał, jak świat powieści Kundery obraca się wokół kilku głównych tematów, które jednak w toku swojej ewolucji poddawane są ciekawym przesunięciom i transformacjom, zyskując rozmaite znaczenia.

Seminarium „Stosunki polsko-niemieckie w literaturze, kulturze i historii"
Październik 2019 – styczeń 2020, Warszawa

W semestrze zimowym 2019/20 historyczka sztuki Annika Wienert (NIH w Warszawie) zorganizowała razem z literaturoznawczynią Ewą Wojno-Owczarską (Uniwersytet Warszawski) seminarium dla studentów drugiego roku germanistyki. Na przykładach z literatury, muzyki, filmu i sztuk pięknych naświetlano wieloaspektowe relacje polsko-niemieckie od końca XVIII wieku po współczesność. Szczególną cechą seminarium było to, że naukowcy z różnych dyscyplin opowiadali studentom o bieżących projektach, realizowanych w warszawskim NIH. W celu zaznajomienia studentów z Instytutem i jego ofertą naukową kierowniczka naukowa Biblioteki NIH Simone Simpson wprowadziła ich na początku semestru w możliwości kwerendy w tej placówce.

Kolokwia 2019

Kolokwia Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie odbywają się zawsze w środy o godz. 11 w sali wykładowej Instytutu. W 2019 r. następujący naukowcy wygłosili referaty dotyczące podanych tematów:

16 stycznia 2019
Dr. Sarah M. Schlachetzki (Uniwersytet w Bernie, Szwajcaria)
Breslau / Wrocław. Moderne am Umbruch
[Breslau / Wrocław. Modernistyczny przełom]

6 lutego 2019
Aliaksandr Paharely (Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa)
Percepcje przyszłości, kwestia niepodległość a dyskurs wiejski w międzywojennej Białorusi Zachodniej

27 lutego 2019
Katja S. Baumgärtner (Uniwersytet Humboldtów w Berlinie)
Das Konzentrationslager Ravensbrück im internationalen Film – Einblicke und Perspektiven [Obóz koncentracyjny Ravensbrück w kinematografii międzynarodowej – spostrzeżenia i perspektywy]

13 marca 2019
Christina Heiduck (Uniwersytet Friedricha Schillera w Jenie)
Das ZK im Interkosmos. Parteipolitische Vorbereitungen auf den ersten Weltraumflug der Volksrepublik Polen und der DDR [KC w Interkosmosie. Partyjno-polityczne przygotowania do pierwszego lotu w kosmos w PRL i NRD]

3 kwietnia 2019
David J. Weber (Uniwersytet Johanna Wolfganga Goethego we Frankfurcie nad Menem)
Zwischen Geopolitik, Publizistik und Nationalismus. Władysław Gizbert-Studnicki (1867–1953) ein „führender polnischer" Germanophile [Między geopolityką, publicystyką a nacjonalizmem. Władysław Gizbert-Studnicki (1867–1953), „czołowy polski" germanofil]

10 kwietnia 2019
Stephanie Weismann (Uniwersytet Wiedeński)
„Es liegt was in der Luft, ein ganz besonderer Duft…"
– Geruchslandschaften der Wendejahre in Polen
[„Coś jest w powietrzu, bardzo szczególny zapach…" – krajobrazy zapachowe lat przełomu w Polsce]

17 kwietnia 2019
Anna Szyba (Wolny Uniwersytet Berliński)
Die neue jüdische Schule in Polen 1916–1939 – Vision und Realität [Nowa szkoła żydowska w Polsce 1916–1939 – wizja i rzeczywistość]

5 czerwca 2019
Daniel Benedikt Stienen (Uniwersytet Humboldtów w Berlinie)
Die polnische Nation als „invective community". Polnische Grundbesitzverkäufer zwischen preußischer Siedlungspolitik und „nationalem Verrat" 1886–1914 [Naród polski jako „invective community". Polscy sprzedawcy ziemi rolnej między pruską polityką osadniczą a „zdradą narodową" 1886–1914]

12 czerwca 2019
Aleksandra Paradowska (Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu)
Städtebau und Architektur im Warthegau – Propagandabilder und Realität [Urbanistyka i architektura w Kraju Warty – propagandowe wizje i rzeczywistość]

26 czerwca 2019
Ivanna Czerczowycz (Lwów, Ukraina)
Living on the Margins: Criminal Women in Habsburg Galicia at the second Part of the 19th – the Beginning of the 20th Century

3 lipca 2019
Sarah Lemmen (Uniwersytet Chrystiana Albrechta w Kilonii)
Böhmen liegt am Meer. Eine Kulturgeschichte der tschechoslowakischen Häfen in Hamburg und Stettin im 20. Jahrhundert [Czechy leżą nad morzem. Historia kulturowa czechosłowackich portów w Hamburgu i Szczecinie w XX wieku]

9 października 2019
Dagmara Jajeśniak-Quast (Centrum Interdyscyplinarnych Studiów o Polsce Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą)
Modernisierungsblockaden in Wirtschaft und Wissenschaft der DDR und der Volksrepublik Polen – Reisefreiheit und Innovation [Blokady modernizacji w gospodarce i nauce NRD i PRL – swoboda podróżowania a innowacje]

30 października 2019
Juliane Tomann (Uniwersytet Friedricha Schillera w Jenie)
Gender Trouble? Geschlecht als performative Praxis im Reenactment [Gender Trouble? Płeć jako praktyka performatywna w rekonstrukcji historycznej]

6 listopada 2019
Matthias Erwin Cichon (Westfalski Uniwersytet Wilhelma w Münster)
Mehr als Lippenbekenntnis und Pflichtübung? Polen und die Slawische Idee 1918–1948 [Więcej niż deklaracja i ćwiczenie obowiązkowe? Polska a idea słowiańska 1918–1948]

13 listopada 2019
Romana Petráková (Uniwersytet Alberta i Ludwika we Fryburgu)
Die Hl. Kreuzkirche zu Breslau als Herausforderung für die kunsthistorische Forschung [Kościół św. Krzyża we Wrocławiu jako wyzwanie dla badaczy historii sztuki]

27 listopada 2019
Michał Palacz (Oxford Brookes University, UK)
Identifying the Victims of Epidemic Typhus in German-Occupied Warsaw, 1939–1940

18 grudnia 2019
Frédéric Stroh (Uniwersytet Strasburski)
Die Strafverfolgung von Homosexualität in den angegliederten Ostgebieten (1939–1945) [Ściganie karne homoseksualizmu na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy Niemieckiej (1939–1945)]

2. Publikacje

Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie także w 2019 r. wykorzystywał różne formy publikacji jako jeden z głównych instrumentów transferu badań naukowych. W czterech seriach wydawniczych ukazują się oprócz wyników badań pracowników NIH i innych historyków oraz edycji źródłowych dotyczących dziejów Polski stosunków polsko-niemieckich również prekursorskie pod względem metodologicznym, doniosłe monografie niemieckich i polskich historyków poświęcone dziejom Europy, Niemiec i Polski w przekładach na niemiecki i polski. O ile seria „Quellen und Studien" (Źródła i studia) koncentruje się na pracach na temat epok przednowoczesnych, to w serii „Einzelveröffentlichungen" (Pojedyncze publikacje) ukazują się głównie pozycje dotyczące historii nowożytnej, zwłaszcza dwudziestowiecznej. W serii „Klio in Polen" (Klio w Polsce) publikowane są fundamentalne studia polskich historyków w przekładzie niemieckim, w serii „Klio w Niemczech" zaś odwrotnie – kluczowe prace badaczy niemieckojęzycznych w przekładzie na polski.

Serie wydawnicze NIH

Quellen und Studien

Sébastien Rossignol: Maiestas principum. Herzogsurkunden als Medien der Herrschaftsrepräsentation in Schlesien, Pommern und Pommerellen (1200–1325)

Sébastien Rossignol: Maiestas principum. Herzogsurkunden als Medien der Herrschaftsrepräsentation in Schlesien, Pommern und Pommerellen (1200–1325)
(= Quellen und Studien 36),
Wiesbaden: Harrassowitz 2019,
446 s., ISBN: 978-3-447-11176-8.

Średniowieczne dokumenty sygnowane przez władców były od czasu Heinricha Fichtenaua pojmowane w badaniach historycznych jako media książęcej propagandy. Rozpatrywano przy tym zwłaszcza przekazywanie przez nie wrażeń wizualnych czy też przedstawianie różnych aspektów panowania i autorytetu w poszczególnych częściach dokumentów, przede wszystkim w arengach. Monografia Sébastiena Rossignola jest poświęcona zaniedbywanej dotychczas rekonstrukcji procesów percepcji w wypadku średniowiecznych dokumentów. Praca skupia się na zagadnieniu, dlaczego i w jaki sposób, przez kogo i dla kogo średniowieczne dokumenty wykorzystywano do reprezentacji panowania. Analizie poddano tytulaturę, arengi, oraz – według określenia Petera Rücka – „retorykę wizualną" dokumentów sygnowanych przez władców Śląska, Pomorza i Pomorza Gdańskiego do początku XIV wieku. W celu uwypuklenia procesu reprezentacji autor umieścił w kontekście społecznym i kulturowym planowanie środków reprezentacji, i przesłanie oraz ich postrzeganie w owym czasie.

Einzelveröffentlichungen

Sabine Jagodzinski / Aleksandra Kmak-Pamirska / Miloš Řezník (red.): Regionalität als historische Kategorie. Ostmitteleuropäische Perspektiven

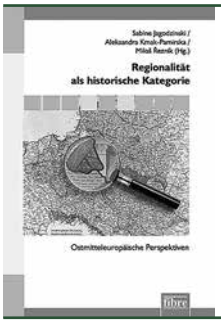

Sabine Jagodzinski / Aleksandra Kmak-Pamirska / Miloš Řezník (red.): Regionalität als historische Kategorie. Ostmitteleuropäische Perspektiven
(= Einzelveröffentlichungen
des DHI Warschau 37),
Osnabrück: fibre 2019, 367 s.,
ISBN 978-3-944870-62-5.

Regionów nie da się ograniczyć jedynie do komponentów geograficzno-terytorialnych – mogą być one także wyimaginowane, ukonstytuowane kulturowo, stworzone komunikacyjnie, ukształtowane przez religię bądź wywiedzione z układów etnicznych. W dłuższej perspektywie uwidoczniają się ponadto procesy formowania i rozkładu, którym towarzyszą mechanizmy inkluzji i ekskluzji oraz identyfikacji. Niniejsza praca zbiorowa szuka odpowiedzi między innymi na następujące pytania: jakie czynniki konstytuują i modyfikują regiony? W jakich konfiguracjach tożsamościowych powstaje i zanika „regionalność"? Poszczególne artykuły ukazują główne cechy charakterystyczne powstawania regionów i przedstawiania regionalności oraz omawiają możliwości operacjonalizacji regionalności jako historycznie zmiennej figuracji.

Iwona Dadej: Beruf und Berufung transnational. Deutsche und polnische Akademikerinnen in der Zwischenkriegszeit

Iwona Dadej: Beruf und Berufung transnational. Deutsche und polnische Akademikerinnen in der Zwischenkriegszeit
(= Einzelveröffentlichungen des DHI Warschau 38),
Osnabrück: fibre 2019, 357 s.,
ISBN 978-3-944870-65-6.

Monografia Iwony Dadej jest poświęcona wielowymiarowym, uzupełniającym się wzajemnie przestrzeniom działania kobiet w środowisku akademickim oraz ich walkom o uznanie i równouprawnienie w Republice Weimarskiej i Drugiej Rzeczpospolitej. Funkcjonowały wówczas organizacje krajowe, takie jak Deutscher Akademikerinnenbund i Polskie Stowarzyszenie Kobiet z Wyższym Wykształceniem, ale również transnarodowe sieci współpracy. Wychodząc od struktur krajowych w obu państwach, autorka analizuje (trans)narodowe działania i pokazuje, jak dynamiczne były transgraniczne interakcje osobiste i zawodowe. W sposób szczególny skupia się na pierwszych niemieckich i polskich prawniczkach, zorganizowanych w Deutscher Juristinnenverein i Stowarzyszeniu Kobiet z Prawniczym Wykształceniem. Kobiety w środowisku akademickim w okresie międzywojennym z polotem broniły swoich interesów, uprawiały dyplomację edukacyjną oraz politykę naukową uwzględniającą zagadnienia płci, a ponadto chciały promować porozumienie między narodami.

Maciej Górny: Vaterlandszeichner. Geografen und Grenzen im Zwischenkriegseuropa

Maciej Górny: Vaterlandszeichner. Geografen und Grenzen im Zwischenkriegseuropa
(= Einzelveröffentlichungen des DHI Warschau 39),
tłum. Dorothea Traupe,
Osnabrück: fibre 2019, 304 s.,
ISBN-13: 978-39-44870-68-7.

Geografia jako nauka przeszła na początku XX wieku proces odnowy, ale coraz bardziej zyskiwała na znaczeniu także w odbiorze publicznym oraz w odniesieniu do przeobrażeń terytorialnych w Europie Środkowo- i Południowo-Wschodniej po pierwszej wojnie światowej. W ten sposób bohaterowie niniejszej książki – geografowie – stali się specjalistami od wytyczania granic, statystyk narodowościowych i geopolityki. Podczas paryskich rokowań pokojowych w 1919 r. idea istnienia „terytoriów narodowych", do których trzeba dopasować granice państwowe, skłaniała wiele delegacji do używania argumentów etnicznych. Powoływały się one na dane cenzusowe, które dla lepszej poglądowości przedstawiano w formie map etnograficznych. Już podczas konferencji pokojowej geografowie uzupełniali dominującą perspektywę etniczną o inne cechy wyznaczające granice. Geografia rozwijała się w kierunku, który był nie do pogodzenia ze sformułowaną przez prezydenta USA Woodrowa Wilsona ideą samostanowienia narodów – od geografii dla narodowości przez koncepcje „naturalnej", „biologicznej" granicy do podporządkowania całych grup ludności demograficznej i geograficznej utopii państwa jak najbardziej homogenicznego etnicznie.

Klio in Polen

Jacek Staszewski: Die Polen im Dresden des 18. Jahrhunderts

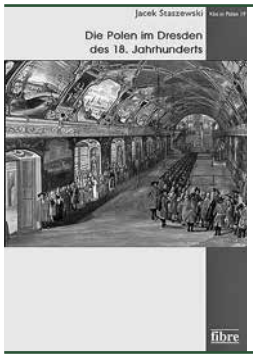

Jacek Staszewski: Die Polen im Dresden des 18. Jahrhunderts
(= Klio in Polen 19),
tłum. Monika Wrzosek-Müller,
Osnabrück: fibre 2019, 272 s.,
ISBN 978-3-944870-51-9.

W okresie unii personalnej Polski i Saksonii (1697–1763) Drezno stało się magnesem dla polityków, żołnierzy, artystów i kupców z Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jacek Staszewski omawia różnego rodzaju polsko-saskie więzi i powiązania na rozmaitych płaszczyznach – od dworu przez sztukę i kulturę po masonerię i polską emigrację polityczną, kreśląc w ten sposób żywą i szczegółową panoramę barokowej „Florencji nad Łabą". Książęta elektorzy Saksonii rezydowali głównie w Dreźnie nawet po zdobyciu polskiej korony, a obecność magnatów z Rzeczypospolitej przydawała szczególnego splendoru książęco-królewskiemu dworowi. Okres panowania Augusta Mocnego do dziś

odciska piętno na narracjach historycznych w obu krajach – na historii regionu w Saksonii i historii narodowej w Polsce.

Opublikowana w oryginale w 1987 r. i adresowana do szerokiego grona czytelników praca antycypowała późniejsze trendy w naukach historycznych. Zarysowują się w niej już choćby początki późniejszego rozumienia transferu kulturowego i silniejszego skupienia się na historycznych powiązaniach między różnymi krajami i regionami. Teraz książka Staszewskiego jest dostępna również w języku niemieckim.

Andrzej Leder: Polen im Wachtraum. Die Revolution 1939–1956 und ihre Folgen

Andrzej Leder: Polen im Wachtraum. Die Revolution 1939–1956 und ihre Folgen
(= Klio in Polen 20),
tłum. Sandra Ewers,
Osnabrück: fibre 2019, 256 s.,
ISBN 978-3-944870-63-2.

Esej historyczny warszawskiego filozofa kultury Andrzeja Ledera jest analizą istoty głębokich przemian społecznych w Polsce w latach 1939–1956: eksterminacji polskich Żydów pod okupacją niemiecką i likwidację ziemiaństwa w rezultacie narzuconego po 1945 r. ustroju socjalistycznego. Leder argumentuje, że była to rewolucja, która oddziałuje aż do chwili obecnej. Publikacja polskiego oryginału w 2014 r. wywołała szeroką dyskusję, ponieważ Andrzej Leder ukazuje w nim systematyczne eliminowanie podmiotowego charakteru protagonistów społecznych w toku „polskiej rewolucji". Objaśnia niespójne postrzeganie partycypacji w tych procesach, do której z powodu panowania niemieckiego i radzieckiego Polacy nie doszli samodzielnie: wszyscy mieszkańcy Polski zostali bezpośrednio skonfrontowani z przemocą okupantów i musieli zająć wobec niej postawę. W swojej analizie Leder widzi punkt wyjścia, umożliwiające spóźnione przebudzenie się polskiego społeczeństwa ze zdiagnozowanego przezeń „prześnienia".

Klio w Niemczech

Michael North: Historia Bałtyku

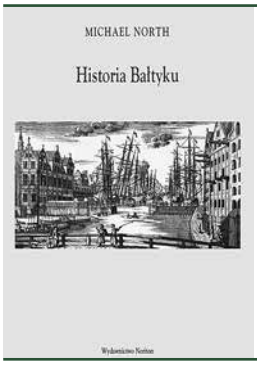

Michael North: Historia Bałtyku
(= Klio w Niemczech 24),
tłum. Adam Peszke,
Warszawa: Neriton 2019,
574 S., ISBN 978-83-66018-16-7.

Region Bałtyku był i jest przestrzenią efektywnej wymiany. Od czasów prehistorycznych współżyją tu ze sobą społeczności należące do różnych grup językowych: Germanie, Słowianie, Bałtowie i Finowie. W średniowieczu i w okresie nowożytnym wyodrębniły się na tych terenach wspólnoty narodowe i państwa. Obszar ten był zarazem miejscem intensywnej współpracy na wszystkich płaszczyznach życia społecznego i kulturalnego. Tu powstały ponadnarodowe kultury wikingów i Słowian, tu zrodziła się Hanza. W XVI i XVII wieku region bałtycki ulegał procesom niderlandyzacji, a w XX wieku sowietyzacji. Tematem książki są różnorodne formy interakcji ekonomicznych, kulturowych i politycznych na szeroko rozumianych wybrzeżach Bałtyku. Przybliża ona historię tego wciąż rozwijającego się regionu od czasów wikingów aż do wdrażanej współcześnie strategii Unii Europejskiej dla Morza Bałtyckiego.

3. Stypendyści i naukowcy wizytujący

mgr Aliaksandr Paharely
Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa / 2 stycznia – 1 marca i 1–30 lipca 2019
Między lękiem a optymizmem: przyszłość w percepcji intelektualistów i polityków białoruskich Polski międzywojennej

dr Sarah M. Schlachetzki
Uniwersytet w Bernie / 2 stycznia – 28 lutego 2019
Breslau – Berlin – Wrocław. Modernizm architektoniczny na narodowych peryferiach

prof. Polina Barvinska
Uniwersytet im. Miecznikowa w Odessie / 3 stycznia – 1 lutego 2019
Niemiecko-ukraińskie wzajemne stosunki naukowe i kulturalne w pierwszym trzydziestoleciu XX wieku

mgr Christina Heiduck
Uniwersytet Friedricha Schillera w Jenie / 28 stycznia – 26 kwietnia 2019
Kosmos i komunizm. Kosmonauci jako bohaterowie nowoczesności w NRD i PRL

dr des. Katja S. Baumgärtner
Uniwersytet Humboldtów w Berlinie / luty 2019; wrzesień 2019
Obóz koncentracyjny Ravensbrück w telewizji polskiej do 1989; Gender, imaginacja i memorializacja: konteksty / podteksty w międzynarodowych filmach na temat Shoah / Holokaustu i nazistowskich obozów

dr Sarah Lemmen
Uniwersytet Christiana Albrechta w Kilonii / marzec i lipiec 2019
Czechy leżą nad morzem. Historia kulturowa czechosłowackich portów w Hamburgu i Szczecinie w XX wieku

mgr David Johann Weber
Uniwersytet Johanna Wolfganga Goethego we Frankfurcie nad Menem / marzec – kwiecień 2019
Między geopolityką a nacjonalizmem. Władysław Gizbert-Studnicki (1867–1953), „czołowy polski" germanofil. Polskie myślenie polityczne w kontekście dyskursow o współpracy polsko-niemieckiej w pierwszej połowie XX wieku

dr Stephanie Weismann
Uniwersytet Wiedeński / marzec – maj 2019
Postrzeganie przełomu. Atmosfery miejskie w Polsce lat osiemdziesiątych XX wieku

mgr Anna Szyba
Wolny Uniwersytet Berliński / kwiecień – maj 2019
Wychowanie intelektualnego robotnika – spojrzenie Żydówek i Żydów o orientacji socjalistycznej w międzywojennej Polsce na ogólnoświatowe nurty pedagogiczne

dr Olena Palko
University of London / 2 maja – 1 czerwca 2019
Contested Minorities: A Transnational History of the Polish-Soviet Borderlands, 1918–1939

mgr Daniel Benedikt Stienen
Uniwersytet Humboldtów w Berlinie / 2 maja – 1 lipca 2019
Rozczarowanie, mistyfikacja, zdrada i ekonomia moralna rynku ziemi. Wielcy właściciele ziemscy we wschodnich Prusach między lojalnością narodową, indywidualnym dążeniem do zysku a państwową polityką osadniczą (1886–1914)

dr Ivanna Czerczowycz
Lwów, Ukraina / 1–30 czerwca i 2 września – 1 listopada 2019
Życie na marginesie: kobiety i przestępczość w Galicji końca XIX – początku XX wieku

dr Andrei Matsuk
Narodowa Akademia Nauk Białorusi, Mińsk / czerwiec 2019
Sejmiki powiatowe Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1697-1764

mgr Sven Jaros
Uniwersytet Lipski / 26 sierpnia – 25 września 2019
Iteracja i proces. Protagoniści i pola wielowyznaniowego negocjowania władzy na Rusi Koronnej od Kazimierza III Wielkiego do Władysława II Jagiełły (1340–1434)

dr Michał Palacz
Oxford Brookes University, UK / wrzesień – listopad 2019
Typhus Epidemic in German-Occupied Poland, 1939–1940: A Prosopography of Victims

dr Frédéric Stroh
Uniwersytet Strasburski / wrzesień – grudzień 2019
Ściganie karne homoseksualizmu na obszarach zaanektowanych przez Trzecią Rzeszę: transnarodowa historia pewnej praktyki sądowniczej w perspektywie europejskiej

dr Juliane Tomann
Uniwersytet Friedricha Schillera w Jenie /
wrzesień – październik 2019
Doing History: Historical Reenactment as Performative Practice in the US, Germany and Poland

mgr Romana Petráková
Uniwersytet Alberta i Ludwika we Fryburgu /
16 września – 15 listopada 2019
Gotycka architektura kościoła św. Krzyża we Wrocławiu

prof. Dagmara Jajeśniak-Quast
Centrum Interdyscyplinarnych Studiów o Polsce Uniwersytetu Europejskiego Viadrina, Frankfurt nad Odrą /
30 września – 29 października 2019
Blokady modernizacji w gospodarce i nauce NRD, powstanie i konsekwencje w porównaniu wewnątrzniemieckim i w porównaniu z krajami sąsiednimi w Europie Środkowo-Wschodniej. Projekt cząstkowy: powstanie i rozwój „nisz innowacji" w Polsce

mgr Matthias Erwin Cichon
Westfalski Uniwersytet Wilhelma w Münster /
7 października – 6 listopada 2019
Więcej niż deklaracja i ćwiczenie obowiązkowe? Polska a idea słowiańska 1918–1948

mgr Janine Fubel
Uniwersytet Humboldtów w Berlinie /
28 października – 27 listopada 2019
Ruchomy obóz. Instancje decyzyjne, personel i praktyki oraz przestrzenno-sytuacyjne warunki transportu ewakuacyjnego z KZ Sachsenhausen w 1945 r.

dr Kolja Lichy
Uniwersytet Justusa Liebiga w Gießen /
21 listopada – 14 grudnia 2019
Ekonomia, polityka i moralność. Osiemnastowieczne c.k. lombardy między kapitałem a dobroczynnością

Praktykanci 2019

Carolyn C. Obi
Uniwersytet w Bielefeld
11 lutego –31 marca 2019 / administracja

Aaron Blüm
Uniwersytet Jana Gutenberga w Moguncji
18 lutego – 31 marca 2019 / zespół badawczy 3

Victoria Borell-Alvarez
Wolny Uniwersytet Berliński
18 lutego – 31 marca 2019 / zespół badawczy 5

Johannes Kleinmann
Uniwersytet Jana Gutenberga w Moguncji
1 kwietnia – 15 maja 2019 / zespół badawczy 4

Wiebke Harlis
Wolny Uniwersytet Berliński
23 kwietnia – 28 czerwca 2019 / zespół badawczy 4

Angelika Salzer
Uniwersytet Jana Gutenberga w Moguncji
27 maja – 7 lipca 2019 / zespół badawczy 3

Leonie Schmitt
Uniwersytet Chrystiana Albrechta w Kilonii /
Uniwersytet Rzeszowski
3 czerwca – 12 lipca 2019 / zespół badawczy 4

Daniel Jerke
Uniwersytet Chrystiana Albrechta w Kilonii
19 sierpnia – 29 września 2019 / zespół badawczy 3

Niklas Krekeler
Wolny Uniwersytet Berliński
2 września – 31 października 2019 / zespół badawczy 2 i 3

Rūta Matimaitytė
Uniwersytet Wileński
2 września – 31 października 2019 / zespół badawczy 3

Antonia Wind
Uniwersytet Alberta i Ludwika we Fryburgu
2 września – 20 grudnia 2019 / zespół badawczy 4

Maik Dornberger
Uniwersytet w Kolonii
4 listopada 2019 – 3 lutego 2020 / zespół badawczy 5

4. Wyróżnienia i odznaczenia

„Nasza Wojna" Książką Historyczną Roku 2019

Maciej Górny, pracownik naukowy NIH w Warszawie i Włodzimierz Borodziej z Uniwersytetu Warszawskiego otrzymali pierwszą nagrodę w konkursie Książka Historyczna Roku im. Karola Modzelewskiego za II tom dzieła „Nasza Wojna. Narody 1917–1923" (Warszawa 2018). To przyznane po raz pierwszy wyróżnienie upamiętnia jego patrona – zmarłego w 2019 r. uczonego, który przez kilkadziesiąt lat odgrywał doniosłą rolę w polskich naukach historycznych. Wręczenie nagrody nastąpiło podczas XX Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie. Konkurs został ustanowiony z myślą o uhonorowaniu publikacji inicjujących ważne dyskusje w środowisku profesjonalnych badaczy historii i przyczyniających się w ten sposób do krytycznej refleksji nad przeszłością. Można do niego zgłaszać publikacje dotyczące wszystkich epok, które ukazały się w roku kalendarzowym przed przyznaniem nagrody. Organizatorem konkursu jest Polskie Towarzystwo Historyczne.

Maciej Górny i Włodzimierz Borodziej

Nagrody dla autorów najlepszych książek naukowych o tematyce żydowskiej

Joanna Lisek, Alicja Maślak-Maciejewska i Maria Cieśla zostały w 2019 r. laureatkami Nagrody im. Józefa A. Gierowskiego i Chonego Shmeruka za najlepszą publikację naukową w dziedzinie historii i kultury Żydów w Polsce. Wśród laureatek znalazła się była pracownica NIH Maria Cieśla, która otrzymała trzecią nagrodę za książkę „Kupcy, arendarze i rzemieślnicy. Różnorodność zawodowa Żydów w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII i XVIII w.". Wręczenie nagród z udziałem wyróżnionych autorek odbyło się 4 listopada w krakowskim Collegium Novum.

W swojej publikacji Maria Cieśla przygląda się wewnętrznemu zróżnicowaniu społeczności żydowskiej Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVII i XVIII wieku. Przeprowadzona przez autorkę analiza dywersyfikacji zawodowej Żydów wyraźnie pokazuje też różnice w statusie finansowym i społecznym osób pracujących w tych samych profesjach. Maria Cieśla pracowała w warszawskim NIH od lutego 2015 r. do stycznia 2019 r. W zespole badawczym nr 1 „Regionalność i powstawanie regionów" realizowała projekt „Wschodnioeuropejski region gospodarczy jako obszar działania żydowskich przedsiębiorców w XVIII w." Jednym z efektów jej pracy była nagrodzona monografia.

Fot. Anna Wojnar

Maria Cieśla

Przyznanie nagrody Jabłonowskiego za rok 2019 w Warszawie

13 listopada 2019 r była pracownica Niemieckiego Instytutu Historycznego w Warszawie Magdalena Saryusz-Wolska została laureatką nagrody Jabłonowskiego za rok 2019, przyznanej jej za wybitne zasługi w dziedzinie polsko-niemieckich stosunków kulturalnych i naukowych. Uhonorowano zwłaszcza jej wyróżniającą się działalność jako autorki, tłumaczki i redaktorki doniosłych prac z zakresu badań nad pamięcią. Medal przekazał jej Miloš Řezník – prezes Towarzystwa Naukowego Jabłonowskich, a laudację wygłosiła Izabela Surynt z Uniwersytetu Wrocławskiego.

Przyznając nagrodę Jabłonowskiego, Towarzystwo Naukowe Jabłonowskich w Lipsku wspiera polsko-niemiecki dialog w sferze kultury i nauki. Co dwa lata wyróżnienie otrzymują naukowcy i publicyści z Polski i Niemiec, którzy wyostrzają spojrzenie opinii publicznej na swój lub sąsiedni kraj. Fundatorem pieniężnej części nagrody jest od 2009 r. Uniwersytet w Lipsku.

Magdalena Saryusz-Wolska, Miloš Řezník

5. Biblioteka

W 2019 r. budżet biblioteki wynosił 100 tys. euro. Ogółem skatalogowano 2035 nowych pozycji, w tym 1808 książek i 227 oprawionych roczników czasopism. W konsekwencji łączna liczba pozycji wzrosła do 91 091 (63 411 jednostek bibliograficznych), przy 297 tytułach bieżących czasopism. Na zakup baz danych oraz elektronicznych czasopism i dzienników wydano 14 626 euro. 15,98% ogólnego budżetu książkowego, a konkretnie 15 983 euro przeznaczono na zakup e-booków. Do księgozbioru włączono również 635 e-booków, nabytych przez Fundację im. Maxa Webera jako konsorcjum.

Ponadto udało się przekazać do oprawy 134 tomy (głównie kompletowanych na bieżąco czasopism oraz uszkodzonych monografii i dzieł zbiorowych). Z księgozbioru wyłączono 408 pozycji. W roku sprawozdawczym z biblioteki skorzystało 677 czytelników zewnętrznych.

Zadania, które wymagają gromadzenia i zarządzania danymi osobowymi (np. wpis do księgi użytkowników, wypełnienie formularza kontaktowego w sprawie nabycia nowych książek czy wymiany publikacji) zostały dostosowane do ustawy RODO i innych ustaw o ochronie danych osobowych. Przy wejściu do biblioteki została zamontowana ramka cyfrowa, informująca o nowo nabytych e-bookach.

Jednym z działań promocyjnych było zaproszenie warszawskich nauczycieli akademickich wraz ze studentami do osobistego zapoznania się z biblioteką NIH w Warszawie. Uczestnikom seminarium „Stosunki polsko-niemieckie w literaturze, kulturze i historii" na Uniwersytecie Warszawskim przedstawiono zasady korzystania z biblioteki z użyciem zaawansowanych metod wyszukiwania. Podtrzymywano dotychczasowe kontakty z warszawskimi bibliotekami i nawiązano współpracę z Instytutem Badań Literackich PAN. Polega ona głównie na wymianie publikacji (dubletów) i obustronnych wypożyczeniach krótkoterminowych. Biblioteka warszawskiego NIH bierze udział w ogólnopolskim projekcie „e-usługa Omnis", zainicjowanym przez Bibliotekę Narodową w Warszawie. W okresie sprawozdawczym przygotowano metadane i przekazano je Bibliotece Narodowej. Indeks systemu VuFind-Discovery rozszerzono z kolei o ważne czasopisma, a przez to lepiej dostosowano do potrzeb wyszukiwania. Poza tym wzbogacono OPAC o nową funkcję przez połączenie go linkiem z niemiecką Biblioteką czasopism elektronicznych (ZDB).

Zgodnie z koncepcją wyłączania niektórych pozycji z księgozbioru zastąpiono polskie czasopisma drukowane archiwami elektronicznymi. Drugą bramkę zabezpieczającą książki trzeba było zastąpić kompatybilnym modelem marki Certus. Poza tym ponownie uruchomiono urządzenia pomiarowe w piwnicy, aby można było nadzorować wilgotność i temperaturę w pomieszczeniach magazynowych. Fachowo oczyszczono książki i periodyki w czytelni oraz regały przesuwne na parterze i w magazynach na drugim piętrze. W czytelni udało się zastąpić regały z pierwotnego wyposażenia biblioteki. Ponadto zdemontowano ścianki dzielące stoliki dla czytelników, dzięki czemu pomieszczenie nie tylko zyskało pod względem estetycznym, ale również udało się stworzyć większe powierzchnie do pracy.

W czerwcu w warszawskim NIH spotkała się Grupa Robocza Bibliotek Fundacji im. Maxa Webera. Członkowie Grupy odwiedzili również bibliotekę.

Także w tym roku sprawozdawczym pracownicy biblioteki pogłębiali swoją wiedzę zawodową. Artur Koczara wziął udział w XIII Bałtyckiej Konferencji „Narzędzia i metody pracy bibliotekarzy, pracowników informacji i animatorów kultury: stan obecny i perspektywy rozwoju" w Gdańsku.

C. Organizacja

1. Struktura i zadania Instytutu

Utworzony w 1993 r. Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie jest jednym z sześciu Niemieckich Instytutów Historycznych za Granicą. Wraz z bratnimi instytutami w Rzymie (rok założenia 1888), Paryżu (1958), Londynie (1976), Waszyngtonie (1986) i Moskwie (2005), a także Instytutem Orientu w Bejrucie (1961), Instytutem Studiów Japońskich w Tokio (1988), Forum Historii Sztuki w Paryżu (1997) oraz Instytutem Orientu w Stambule (2009) jest częścią federalnej fundacji prawa publicznego „Fundacja im. Maxa Webera – Niemieckie Instytuty Humanistyczne za Granicą" (MWS), za której pośrednictwem jest finansowany ze środków Federalnego Ministerstwa Edukacji i Badań Naukowych. W 2019 r. budżet NIH w Warszawie jako część ogólnego budżetu MWS wynosił 2 888 000 €.

Zadaniem NIH w Warszawie jest naukowe badanie dziejów Polski oraz polsko-niemieckich więzi i wzajemnego oddziaływania obu krajów w kontekście europejskim, międzynarodowym i transregionalnym. W tej dziedzinie Instytut prowadzi innowacyjne badania podstawowe, poświęcone polskiej historii w jej odniesieniach europejskich, a także dziejom stosunków polsko-niemieckich w pełnym spektrum chronologicznym i tematycznym. W konkretnej praktyce naukowej odbywa się to w formie realizacji modelowych projektów badawczych.

Instytut wspiera ponadto dyskurs akademicki na płaszczyźnie krajowej i międzynarodowej. W tym celu promuje komunikację, kooperację i transfer badań naukowych między historykami niemieckimi i polskimi, a także środowiskami historyków z sąsiednich krajów Europy Środkowej i Środkowo-Wschodniej. Do działań tych włączani są również badacze historii z państw zachodnich. Szeroki wachlarz imprez naukowych, publikacji i stypendiów to sprawdzone instrumentarium wymiany naukowej, które służy również promowaniu młodego pokolenia naukowców, badających historię Polski i Europy Środkowo-Wschodniej.

Od początku grudnia 2017 r. warszawski NIH ma filię w stolicy Litwy – Wilnie. Placówka ta wspiera badania naukowe na temat dziejów Litwy w kontekście środkowo- i wschodnioeuropejskim, jak również powiązań historycznych Litwy z Niemcami, Polską i innymi krajami regionu. Ponadto filia jest miejscem upowszechniania wiedzy i transferu badań naukowych między historykami litewskimi a niemieckimi, a także naukowcami z innych krajów i przedstawicielami dyscyplin pokrewnych. Kolejna filia warszawskiego NIH została otwarta wiosną 2018 r. w Pradze. Jest ona owocem ścisłej współpracy z tamtejszym oddziałem monachijskiego Collegium Carolinum i Akademią Nauk Republiki Czeskiej. Analogicznie jak w przypadku filii w Wilnie zadaniem praskiej placówki jest wspieranie – należących do kontekstu międzynarodowego lub transnarodowego – badań nad dziejami Czech i ich poszczególnych regionów. Realizując te cele, obie filie organizują imprezy naukowe, utrzymują kontakty z litewskimi i czeskimi instytucjami badawczymi oraz przygotowują do druku publikacje z zakresu nauk historycznych.

2. Rada Naukowa

Działająca w składzie międzynarodowym Rada Naukowa wspiera Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie i doradza mu we wszystkich sprawach naukowych. W 2019 r. w gremium tym zaszły znacznie zmiany personalne. Rada składa się obecnie z siedmiu osób. Przewodniczącym został prof. dr hab. Philipp Ther, który zastąpił w październiku prof. dr. hab. Thomasa Wünscha.

Podczas dorocznego posiedzenia w warszawskim Pałacu Karnickich członkowie Rady wraz z prezesem Fundacji i dyrekcją Instytutu dokonali ewaluacji bieżącej działalności i rozwoju Instytutu, wydając ocenę pozytywną. Szczególną uwagę poświęcono przy tej okazji obu filiom warszawskiego NIH.

W 2019 r. w skład Rady Naukowej wchodzili:

prof. dr hab. Philipp Ther
Przewodniczący
Uniwersytet Wiedeński, Katedra Historii Europy Środkowo-Wschodniej; dyrektor Research Cluster for Eastern Europe and the History of Transformations (RECET)
Członek Rady od 1.9.2019

prof. dr hab. Arnold Bartetzky
Leibniz-Instytut Historii i Kultury Europy Środkowej i Wschodniej (GWZO) w Lipsku
Członek Rady od 27.11.2018

prof. dr hab. Roman Czaja
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Katedra Historii Średniowiecza i Nauk Pomocniczych Historii
Członek Rady od 1.9.2019

prof. dr hab. Małgorzata Omilanowska
Uniwersytet Gdański, Zakład Historii Sztuki Nowoczesnej
Członkini Rady od 22.11.2017

prof. dr hab. Eva Schlotheuber
Uniwersytet Heinricha Heinego w Düsseldorfie, Katedra Historii Średniowiecznej; przewodnicząca Związku Historyków Niemieckich
Członkini Rady od 5.12.2016

dr Darius Staliūnas
Uniwersytet Wileński, Litewski Instytut Historyczny
Członek Rady od 5.12.2016

prof. dr hab. Tatjana Tönsmeyer
Universytet Wuppertal, Katedra Historii Współczesnej i Najnowszej
Członkini Rady od 1.9.2019

3. Partnerzy współpracy

Partnerzy współpracy w projektach i imprezach w roku 2019 (nie wymienono instytutów Fundacji im. Maxa Webera):

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie
Akademia Nauk Republiki Czeskiej, Praga
Ambasada Republiki Czeskiej w Warszawie
Ambasada Republiki Estonii w Warszawie
Ambasada Republiki Federalnej Niemiec w Warszawie
Ambasada Republiki Litewskiej w Warszawie
Ambasada Republiki Łotewskiej w Warszawie
Ambasada Republiki Słowackiej w Warszawie
Austriackie Forum Kultury w Warszawie
Biuro Łącznikowe Wolnego Państwa Saksonia w Pradze
Centrum Antropologii Stosowanej w Kijowie
Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie
Centrum Historii Miejskiej Europy Środkowo-Wschodniej we Lwowie
Collegium Carolinum, Monachium
Czeskie Centrum w Warszawie
Europejskie Centrum Solidarności, Gdańsk
Forum Studiów Transregionalnych w Berlinie – Prisma Ukraïna
Fundacja Krzyżowa dla Porozumienia Europejskiego, Wrocław
Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, Warszawa
Glasgow School of Arts
Instytut Goethego w Warszawie
Instytut Herdera do Badań Historycznych nad Europą Środkowo-Wschodnią – Instytut Wspólnoty Leibniza, Marburg
Instytut Historii i Etnologii Saksonii, Drezno
Instytut Historii Stosowanej, Frankfurt nad Odrą
Instytut Historii Żydów Niemieckich, Hamburg
Instytut Kaszubski w Gdańsku
Instytut Kultury i Historii Niemców w Europie Północno-Wschodniej (IKGN e.V.) przy Uniwersytecie Hamburskim
Instytut Polski w Berlinie, Filia w Lipsku
Instytut Słowacki w Warszawie
Leibniz Centre for Contemporary History (ZZF), Poczdam
Leibniz-Instytut Historii i Kultury Europy Środkowej i Wschodniej (GWZO), Lipsk
Leibniz Research Alliance Historical Authenticity, Poczdam
Litewska Biblioteka Narodowa, Wilno
Litewski Instytut Historyczny w Wilnie
Max Planck Institute for Human Development, Berlin
Memory Studies Association
Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, Warszawa
Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie
Muzeum Martyrologii w Słońsku
Muzeum Miasta Drezna
Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa
Muzeum Piaśnickie, Wejherowo
Muzeum Viadrina, Frankfurt nad Odrą
Muzeum w Lützen
Ośrodek Debaty Międzynarodowej w Poznaniu
Polska Akademia Nauk, Warszawa
Rocznik Badań Historycznych nad Komunizmem
Rumuński Instytut Kultury w Warszawie
Societas Jablonoviana, Lipsk
Stowarzyszenie Historyczne w Dreźnie
Tkuma – Ukraiński Instytut Badań nad Holokaustem, Dniepr
Uniwersytet Amsterdamski
Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie nad Odrą
Uniwersytet Karola, Praga
Uniwersytet Koloński
Uniwersytet St. Gallen
Uniwersytet w Antwerpii
Uniwersytet w Augsburgu
Uniwersytet w Kłajpedzie
Uniwersytet Warszawski
Uniwersytet Wileński
Uniwersytet Wrocławski
Węgierski Instytut Kultury w Warszawie
Wspólna Polsko-Niemiecka Komisja Podręcznikowa Historyków i Geografów
Zarząd Miejski Lwowa

4. Pracownicy

Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie dysponował w 2019 r. 28 etatami. Z tego 12 etatów przypadało na pracowników delegowanych, wynagradzanych wg TVöD (Układu Zbiorowego dla Służby Publicznej) bądź Federalnej Ustawy o Urzędnikach, a 16 – na pracowników miejscowych. W sumie na wszystkich tych etatach było zatrudnionych 31 osób. Spośród nich 12 było delegowanych z Niemiec na czas określony, a 2 na czas nieokreślony. W uzupełnieniu pracowników etatowych w 2019 r. udało się zatrudnić na czas określony dodatkowego pracownika naukowego z innych środków. W ramie programu grantowegu „Wiedza bez granic" Federalnego Ministerstwa Edukacji i Badań NIH w Warszawie kooperuje od 2019 r. z dwiema instytucjami Fundacji im. Maxa Webera. Dwa projekty cząstkowe tej kooperacji w NIH w Warszawie badacze opracują na bazie umowy o zlecenie.

W Instytucie pracowały więc łącznie 34 osoby, w tym 12 naukowców z doktoratem i 6 doktorów habilitowanych.

W obszarze naukowym regularna wymiana pracowników w zagranicznych instytutach Fundacji im. Maxa Webera stanowi zasadę, która ma uzasadnienie zarówno w czasowym ograniczeniu projektów, jak i w samej logice „delegowania". Pracownicy naukowi są z reguły zatrudniani na trzy lata; możliwe jest jednorazowe przedłużenie w przypadku widocznych postępów projektu.

Lista pracowników w roku 2019

Dyrektor	**prof. dr hab. Miloš Řezník**
Zastępczyni dyrektora	**prof. dr hab. Ruth Leiserowitz**
Pracownik naukowy	**dr Felix Ackermann**
Pracownik naukowy	**dr hab. Dariusz Adamczyk** (do 31 maja projekt grantowy, od 1 listopada pracownik)
Pracownik naukowy	**dr hab. Almut Bues** (do 31 sierpnia)
Pracownik naukowy	**prof. dr hab. Maciej Górny**
Pracownik naukowy	**dr Christhardt Henschel**
Pracownik naukowy	**dr Sabine Jagodzinski**
Pracownik naukowy	**dr Zofia Wóycicka** (od 16 września)
Pracownik naukowy / kierownik filii w Wilnie	**dr Gintarė Malinauskaitė**
Pracownik naukowy / kierownik filii w Pradze	**dr Zdeněk Nebřenský**
Pracownik naukowy	**prof. dr hab. Magdalena Saryusz-Wolska** (do 5 lipca)
Pracownik naukowy	**dr Sabine Stach**
Pracownik naukowy	**dr Annika Wienert**
Asystentka naukowa	**mgr Małgorzata Sparenberg**
Asystent naukowy	**dr Jos Stübner**
Projekt „Wiedza bez granic“	**dr Mustafa Switat** (od 1 listopada)
Projekt „Wiedza bez granic“	**dr Dorota Woroniecka-Krzyżanowska** (od 1 maja)
Referentka ds. public relations	**mgr Kinga Wołoszyn-Kowanda**
Referentka ds. public relations	**mgr Josephine Schwark**
Sekretariat	**mgr Dorota Zielińska**
Sekretariat	**mgr Grażyna Ślepowrońska**
Kierownik administracji	**Helge von Boetticher**
Pracownik administracji	**Monika Rolshoven**
Pracownik administracji	**mgr Paweł Ambroż** (od 1 lutego)
Pracownik administracji	**Hanna Chrobocińska**
Pracownik administracji	**mgr Edyta Suwińska**
Kierownik biblioteki	**dr Simone Simpson**
Bibliotekarka dyplomowana	**mgr Izabella Janas**
Bibliotekarz	**mgr Maciej Kordelasiński**
Asystent biblioteczny	**mgr Artur Koczara**
Nadzór techniczny budynku	**mgr Krzysztof Zdanowski**
Informatyk	**mgr Krzysztof Machaj**
Recepcja	**Monika Karamuz**